

Чернівецький державний університет ім. Юрія Федьковича

На правах рукопису

Агафонова Алла Миколаївна

УДК 808.3-56

**АВТОРИЗОВАНІ КОНСТРУКЦІЇ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

10.02.01 – українська мова

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

**Науковий керівник
Гуйванюк Ніна Василівна,
доктор філологічних наук,
професор**

ds1

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Чернівці – 1999

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. АВТОРИЗАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ПРАГМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ ВИСЛОВЛЕНЬ	11
I.1. Проблема авторизації у зв'язку з експресивною функцією мови	11
I.2. Категорія авторизованого сприйняття дійсності ставлення мовця до повідомлюваного та до співрозмовника.....	16
I.3. Оцінка як особлива лінгвістична категорія	19
I.4. Авторизована оцінка.....	23
I.5. Категорія авторизованої оцінки у сфері прагматики.....	32
I.6. Співвіднесеність авторизованої оцінки з категорією авторської модальності.	35
I.7. Лінгвістична теорія образу автора.....	44
I.8. Основні елементи авторизованої модальної рамки у реченнях- висловленнях.....	46
I.8.1. Поняття про суб'єкт авторизації. Пряма і непряма авторизація..	47
I.8.2. Об'єкт авторизації.....	51
I.9. Авторизація і авторизована самооцінка (самоавторизація).....	52
I.10. Засоби та стилістичні прийоми вираження інтенсифікації авторизованих смислів.....	54
РОЗДІЛ II. АВТОРИЗАЦІЯ ЯК СЕМАНТИЧНЕ УСКЛАДНЕННЯ РЕЧЕННЯ	64
II.1. Авторизований компонент як ускладнювач семантичної структури речення	64
II.1.1. Авторизуючі синтаксеми	70
II.1.2 . Авторизуючі дієслова.....	72
II.2. Авторизація як компонент суб'єктної перспективи висловлення ...	74
II.3. Типи моделей авторизації за класифікацією суб'єктів-авторизаторів.	76

II.4. Авторизовані конструкції з предикатами якості.....	82
II.4.1. Конструкції з одновалентними предикатами якості.....	83
II.4.2. Конструкції з двовалентними предикатами якості.....	93
II.5. Авторизовані структури з предикатами почуттєвого сприйняття..	102
II.6. Предикати ментальних дій.....	104
II.7. Структури з предикатами авторизованої оцінки	105
II.8. Авторизовані структури з предикатами ставлення суб'єкта до об'єкта.....	106
II.9. Авторизовані структури з предикатами із значенням “виявлення“	107
II.10. Авторизовані структури з предикатами із значенням похвали та осуду	107
II.11. Авторизовані структури з предикатами емоційного стану.....	108
II.12. Авторизовані структури з предикатами автокаузації (перетворення)	108
II.13. Конструкції з предикатами “мислення,	109
уявлення, пам'яті, знання”	109
II.14. Конструкції з предикатами із значенням “володіння”	110
II.15. Авторизовані речення з предикатами “називання”	110
II.16. Авторизовані структури з предикатами “чекання”, “зустрічі”.....	112
РОЗДІЛ III. СТРУКТУРНІ ТИПИ АВТОРИЗОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ	113
III.1. Авторизовані іменні двоскладні речення.....	113
III.2. Авторизовані номінативні емоційно-оцінні речення.....	120
III.3. Авторизовані конструкції – прості ускладнені речення.....	130
III.3.1 Авторизовані напівпредикативні звороти.....	131
III.3.2. Авторизовані звертання та авторизовані кличні комунікати	134
III.3.3. Авторизовані вставні і вставлені компоненти у структурі речення	138
III.3.4. Приєднувальні конструкції як авторизуючі компоненти тексту	142
III.4. Авторизовані конструкції – складні речення.....	144

III.4.1 Авторизація як компонент складнопідрядних речень з'ясувального типу	145
III.5. Авторизовані слова-речення.....	148
ВИСНОВКИ.....	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	179

ВСТУП

Взаємовідношення мови і автора лежить в основі антропоцентричного підходу до аналізу мовленнєвої діяльності як “живого життя мови”. У центрі комунікативної концепції мови завжди була людина, що сприймає й осмислює світ, формує й структурує своє повідомлення про нього. Вияв позиції мовця – творця конкретного висловлення – одне з основних завдань сучасної лінгвістичної теорії. З поняттям “автора” пов’язане питання про відбір мовних засобів та способи структурування (синтаксування) фрази у процесі синтаксичної номінації та номінативної деривації.

Основи антропоцентричного погляду на мову були закладені мовознавцями та літературознавцями у філологічних дискусіях 20-х рр. з приводу поняття “концепція автора”. Пізніше авторська концепція була обґрунтована академіком В.В.Виноградовим у його відомій “теорії художнього мовлення”. Проте з проблемою автора тісно пов’язана і суто синтаксична теорія у зв’язку з найновішими аспектами вивчення синтаксичних одиниць на сучасному етапі, а саме: 1) у плані референційної семантики речення і тексту (Н.Д.Арутюнова, Т.П.Ломтев, В.Г.Гак, Н.В.Гуйванюк та ін.); 2) в аспекті прагматики висловлень з урахуванням ситуації мовлення та її учасників; 3) з погляду комунікативного та функціонального синтаксису (І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, А.П.Загнітко, Г.О.Золотова та ін.).

У безперервному зв’язку з цими аспектами перебуває і поняття **авторизації та авторизованих конструкцій**, що стали предметом нашого дисертаційного дослідження.

В українській мові, як і в інших європейських мовах, для вираження джерела знання, що лежить в основі повідомлення, існує досить широко розгалужена але недостатньо поки що вивчена система синтаксичних

засобів, яка не тільки містить інформацію про об'єктивну дійсність, але й вводить другий структурно-семантичний план, вказуючи на суб'єкта, "автора" сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а подекуди і на характер самого сприйняття.

У теорії семантичного синтаксису авторизація, тобто суб'єктивне сприйняття навколишнього світу та реалізація його у мовленнєвій діяльності, тлумачиться синтаксистами як "полісуб'єктне ускладнення конструкції речення вказівкою на "автора" оцінки, сприйняття, мовлення-думки", [87, с. 430].

Поняття авторизації близьке до поняття оцінки. Ці поняття суміжні, взаємодоповнювані, проте не тотожні. Оцінка як складна та своєрідна загальнопонятійна категорія є предметом різноманітних за спрямованістю дискусій у лінгвістиці, логіці, філософії і не має чітко визначеного категоріального статусу.

Вивченню проблеми оцінки в лінгвістиці присвячені праці дослідників, які розглядають окремі аспекти даної проблеми. Зокрема, у працях Н.А.Лисициної, Г.Н.Архарової, Н.А.Ємельянової, О.П.Жданової та ін. досліджено семантику оцінки у різних частинах мови. Деякі аспекти семантико-синтаксичного функціонування оцінних компонентів у складі різних конструкцій досліджені в публікаціях Л.В.Олзоевої, П.П.Іванової, Є.І.Френкель, Г.О.Золотової, Л.Д.Павліної.

Однак у наявних дослідженнях поняття авторизованої оцінки не відмежовується мовознавцями від загальної оцінної семантики лінгвістичних одиниць, яка тлумачиться як одне з прагматичних значень (Н.Д.Арутюнова та ін.). Таким чином, незважаючи на наявність ряду фундаментальних праць (О.М.Вольф, Н.Д.Арутюнової та ін.), в яких розглядаються загальні питання семантики, структури, функціонування оцінних конструкцій, специфіка оцінного авторизованого висловлення та явища авторизації описана ще недостатньо.

Типологічні та функціонально-семантичні аспекти авторизованих конструкцій досліджені більш ґрунтовно у працях мовознавців чеської лінгвістичної школи. Деякі різновиди авторизованих оцінних конструкцій в англійській та німецькій мовах проаналізовано в працях Г.Н.Іваніної, Є.Г.Федотової, Н.О.Авганової, Г.Г.Кетель та ін. Окремих питань авторизації, оцінки у мовному аспекті торкаються у своїх працях українські мовознавці, які працюють у галузі функціонально-прагматичного та комунікативного синтаксису (І.Р.Вихованець, П.С.Дудик, Н.Л.Іваницька, Л.О.Кадомцева, Н.В.Гуйванюк, М.І.Голянич та ін.).

Проблема співвідношення мови і автора надзвичайно актуальна. Вона передбачає окреслення кола тих конструкцій, які можуть бути названі авторизованими. Дослідження системи авторизованих конструкцій, в яких експліцитно чи імпліцитно відображається констатація чи оцінка повідомлюваного з боку мовця-автора, розкриває цілий ряд важливих синтаксичних граней висловлення як основної комунікативної одиниці.

Актуальність запропонованого дослідження пов'язана, передусім, з дискусійністю питання про семантично ускладнені речення. Термін "авторизація", запропонований Г.О.Золотовою, не можна вважати загальноприйнятим. Проте останнім часом все частіше з'являються праці, присвячені вивченню природи явища авторизації.

Вивчення авторизованих конструкцій проводилося на матеріалі англійської, французької мов. Особливо активно вивчали це питання чеські мовознавці, зокрема вперше звертає увагу на явище авторизації І.Польдауф.

У вітчизняному мовознавстві питання семантико-синтаксичної організації авторизованих речень залишається недослідженим.

Метою дисертаційного дослідження є проаналізувати авторизовані конструкції української мови як певну систему синтаксичних одиниць, схарактеризувати їх функціонально-комунікативні, семантичні та структурні особливості.

Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань:

1) з'ясувати поняття авторизації, що тісно пов'язане з емотивною та експресивною функціями мови, з погляду семантичного, функціонального та комунікативного синтаксису;

2) встановити лінгвальний статус авторизованої модальності як різновиду модусу речення, а також дослідити особливості накладання модусної рамки з зазначенням автора сприйняття повідомлюваного на диктумний рівень модальності речення;

3) виявити різницю між оцінною семантикою речення та авторизованою оцінкою;

4) показати місце авторизованих смислів у структурі референційно-інформативного змісту висловлювання та описати засоби інтенсифікації авторизованої семантики речення;

5) систематизувати засоби вираження суб'єкта авторизації, об'єкта авторизації та авторизованої оцінки в українській мові;

6) розглянути авторизацію як семантичне ускладнення елементарного (простого) речення;

7) проаналізувати синтаксичні одиниці, ускладнені авторизованим напівпредикативним компонентом, а також речення з авторизованими звертаннями та авторизованими кличними комунікатами, зі вставними і вставленими авторизованими компонентами;

8) розглянути авторизовані (оцінні) конструкції у структурі складних речень та в структурі тексту.

Методологія та методи дослідження. Науковий аналіз здійснювався на основі врахування відомих положень про зв'язок мови і мислення, співвідношення форми і змісту мовних одиниць. Характер дослідження зумовив використання таких методів: безпосереднього спостереження, системного опису, компонентного аналізу, лінгвістичного експерименту, методу трансформацій та лінгвостатистичного аналізу мовних одиниць.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше в синтаксичну теорію вводиться поняття авторизації, що тісно пов'язане з загальнофілософським поняттям співвідношення автора – творця будь-якого відрізка мовлення і самого мовлення, а також з поняттям суб'єктивної модальності, яка тісно співіснує з поняттям об'єктивної модальності, тобто модальності взагалі як однієї з основних ознак речення, окреслено коло авторизованих конструкцій й описано явище авторизації як різновид семантичного ускладнення речення.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що в ній узагальнено типологічні й функціонально-семантичні аспекти авторизованих конструкцій, які займають помітне місце в системі простих, простих ускладнених та складних речень, конструкцій прямої мови та фрагментів дискурсу. Висновки та узагальнення доповнять розділи функціонально-прагматичного та комунікативного синтаксису.

Практична цінність дослідження визначається прямим зв'язком результатів дослідження з практикою викладання української мови у школі та вузі. Вони можуть бути використані для доповнення структурно-семантичної типології простих неелементарних речень в сучасній українській мові, для уточнення синтаксичної природи явища авторизації, для збагачення теорії антропоцентризму у мовознавстві висвітленням проблеми співвідношення мови і автора – творця конкретного висловлення.

Теоретичні узагальнення, висновки і сам фактичний матеріал можуть бути використані при читанні лекцій з синтаксису, при написанні посібників та розробці спецкурсів і спецсемініарів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках реалізації наукової програми «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» та в руслі наукової проблематики кафедри сучасної української мови Чернівецького державного університету ім. Ю.Федьковича - «Розвиток

української мови на лексичному та граматичному рівнях».

Матеріалом для дослідження послужили авторизовані конструкції, дібрані методом суцільного виписування з творів українських письменників XIX-XX ст., з журналів і газет та записів усного розмовного мовлення (картотека складає 6000 прикладів).

Пропонується така **структура** дисертації: вступ, три розділи (1. Авторизація як різновид прагматичних значень висловлень; 2. Авторизація як семантичне ускладнення речення; 3. Структурні типи авторизованих конструкцій) та висновки.

РОЗДІЛ І. АВТОРИЗАЦІЯ ЯК РІЗНОВИД ПРАГМАТИЧНИХ ЗНАЧЕНЬ ВИСЛОВЛЕНЬ

І.1. Проблема авторизації у зв'язку з експресивною функцією мови

Вивчення мовленнєвої діяльності передбачає розробку складних проблем взаємодії мови, мовлення, мислення та дійсності. Питання співвідношення цих понять цікавило багатьох учених починаючи з античного періоду. Актуальним це питання було й залишається протягом усього розвитку мовознавства. В.Гумбольдт зазначав, що діяльність мислення та мова є нерозривною єдністю [73]. Досліджуючи фундаментальну проблему співвідношення мислення та мови, учений наголосив на тому, що мова - процес творення думки, мислення.

О.О.Потебня розглядав процес мислення як проекцію на зовнішній об'єкт пізнання діяльності суб'єкта, результатом чого є образ предметів та понять про них, що являє собою синтез суб'єктивного та об'єктивного у мові. Сама ж наявність в образі суб'єктивного та об'єктивного моментів робить можливим процес розуміння [145, с. 142].

Ф. де Соссюр у "Курсі загальної лінгвістики" детально розглядав протиставлення "мова – мовлення", яке він пов'язував із співвідношенням соціального та індивідуального. Вчений вважав мову **соціальним елементом мовленнєвої діяльності, а мовлення - індивідуальним актом волі та розуміння** [175](виділення наше - А.А.). Ф. де Соссюр протиставляє соціальне індивідуальному, тоді як у трактуванні Бодуена де Куртене мова та мовлення становлять взаємопроникаючу єдність. З положень Ф. де Соссюра про мову та мовлення можуть бути виведені поняття плану змісту та плану вираження у структурі мовних одиниць.

Як найдавніший засіб людського спілкування мова є способом вираження думок та емоційно-вольових виявів. Комунікативна функція мови

полягає саме в тому, щоб виражати думки, почуття, волевиявлення мовця. Та, крім основної (комунікативної) функції, мова призначена здійснювати і таке супровідне навантаження, як бути засобом особливої виразності думки. Суть цієї додаткової функції мови полягає в тому, щоб допомогти мовцеві досягти максимальної точності й виразності, логічності й емоційності при вираженні думок. Таку функцію мови називають **експресивною**. Експресивна функція пов'язана з проблемою сприйняття реальної дійсності через призму світобачення автора - творця конкретного висловлення.

А.Мартіне, один з найвидатніших сучасних функціоналістів, розглядає мову як суспільне явище і визначає три функції мови: насамперед комунікативну, потім функцію виражальну (експресивну), завдяки якій мова як основа для думки дає змогу людині виразити своє ставлення до того, що вона бачить чи відчуває, та естетичну функцію мови, тісно пов'язану з комунікативною та експресивною функціями [122, с. 373].

Один з дослідників мовленнєвої діяльності К.Бюлер, враховуючи три необхідних елементи мовленнєвого акту - мовця, слухача і предмет мовлення, також співвідносив з ними три функції мови - вираження (експресивну), звертання (апелятивну) і повідомлення (репрезентативну) [210, с. 434]. Усі ці функції стосуються головним чином діяльності суб'єкта мовлення, а разом з тим і сприйняття дійсності та її відтворення.

Вивчення мови у прагматичному аспекті, тобто в плані призначення мовних одиниць, дає підстави ученим виділити три основних аспекти використання мови: інформативного, експресивного та евокативного. У першому випадку мова використовується для формулювання істинних чи хибних суджень через сприйняття автора; у другому - для вираження станів свідомості мовця; у третьому - для того, щоб чинити вплив на слухача, для збудження у нього певних думок, оцінок, стремлень та деяких дій. А.А.Івін з

цього приводу зазначає, що “кожний мовний вираз виконує одночасно інформативну, експресивну та евокативну функції” [90, с. 12].

У “Тезах Празького лінгвістичного гуртка” виділяються дві основні функції мовленнєвої діяльності: соціальна функція (зв’язок з іншими індивідуумами) та експресивна, через яку мовець виражає свої власні емоції або намагається викликати подібні емоції у слухача [182].

Отже, як бачимо, з явищем авторизації пов’язані усі функції мови, проте найтісніше цей зв’язок виявляється саме в експресивній та репрезентативній функції.

Експресивна функція мови пов’язана із власне емотивною, з емоціями мовця - процесом “ситуативного переживання”, який “має для людського організму сигнальне та регулююче значення” [90, с. 61].

Мова володіє багатьма специфічними засобами, що позначають та виражають емоції та служать вираженню категорії емотивності. Ці засоби охоплюють фонетичний, лексичний та граматичний рівні мови. Кожній мові властивий запас лексики з емоційним та експресивним забарвленням. З особливим стилістичним призначенням використовуються, зокрема, слова з переносним значенням, а також такі емоційно-виразові засоби, як інверсійний порядок слів, інтонація. Крім того, у мові використовуються афікси експресивно-емоційного забарвлення, різноманітні вставні конструкції, вигуки, модальні та емоційно-експресивні частки.

У працях багатьох учених розглядається процес впливу емоцій на мову (див. праці Н.М.Додонова, Л.А.Кисельової, А.Н.Леонтєва, Г.Х.Шингарова, П.М.Якобсона та ін.). Зокрема, загальну характеристику почуттів-орієнтацій подає Г.Х.Шингаров, звертаючи увагу на виникнення емоцій у процесі засвоєння особистістю етичних норм суспільства [200].

Емоції - це детерміновані світобаченням, переконаннями та мораллю психічні стани людини, які виражають її оцінне ставлення до життєвих ситуацій, до своєї чи чужої діяльності.

Ю.Д.Апресян зазначає, що в останні роки “людину активно вивчали з лінгвістичної точки зору”. Вчений подає детальний розбір емоційної системи людини. Людина, за твердженням Ю.Д.Апресяна, виконує “три різних типи дій - фізичні, інтелектуальні та мовленнєві. З іншого боку, їй властиві окремі стани - сприйняття, бажання, знання, емоцій” [6, с. 40], що знаходять своє вираження у мовленнєвій практиці.

Проблема емоційного сприйняття дійсності людиною активно вивчається у психології, зокрема відзначається важливість емоцій в організації цілеспрямованої поведінки людини. Вони створюють своєрідне “налаштування” до сприйняття дійсності, зумовлюють зміну здатності сприйняття залежно від зміни умов та мають велике значення для активності свідомості. У результаті емоційно-експресивний аспект висловлення орієнтований як на мовця, так і на слухача. У першому випадку він дає змогу яскравіше виразити своє ставлення до події, у другому - сприяє переконанню, впливу на волю слухача. В.Г.Гак зазначає, що виникає потреба збільшення ілюквативної сили емоційного висловлення або, як її називають інакше, емотивної сили [60, с. 648]. Вчений зазначає, що ця емотивна сила може бути збільшена двома чином: або шляхом використання форм інтенсивності, або шляхом звернення до свідомості слухача [60, с.648]. Обидва ці прийоми широко використовуються при відображенні емоцій та оцінок.

Мовні структури, в яких виражаються емоції та оцінки автора, досить детально досліджені у мовознавстві саме в плані різноманітності емоцій та оцінок в аспекті їх ролі в організації висловлення в цілому, а також у структуруванні надфразної єдності та тексту.

Слід розрізняти самі емоції та повідомлення про них. Емоції виражаються інтонацією, особливими лексичними засобами, деякими спеціалізованими типами речень - так званими емотивними висловленнями. Емотивні речення можуть мати специфічну структуру (наприклад, **який** + прикметник + оклична інтонація: **Який чудовий вечір!**), також можуть становити сукупність структур, які звичайно використовуються при описі подій.

Повідомлення про емоції та оцінки виражаються найчастіше в реченнях, які описують переживання першої чи третьої особи в минулому часі. У цьому випадку використовуються специфічні засоби вираження, зокрема, описи жестів, що супроводжують вираження почуттів, наприклад: **Він розвів руками; Обличчя його покрилось плямами від люті.** Такі описи здебільшого можливі лише у третій особі, відображаючи констатацію сприйняття мовця, якщо, звичайно, немає спеціального задуму ефекту відчуженості при розповіді про власні переживання. Нерідко в емотивних реченнях мовець сам описує свої емоції: **О, який я щасливий!** У таких випадках почуття одночасно виражаються та описуються, тому питання про висловлення такого типу є суперечливим.

Таким чином, мовні засоби поділяються на ті, що виражають емоції, а також ті, що їх описують. До тих, що виражають емоції, належать вигуки, емоційно-оцінні слова, вербальні реакції, які часто мають регулярний характер, наприклад: **Ай!; Це огидно!; Який жах!** тощо. Мовні засоби, що описують емоції, можуть мати перформативний смисл (**Я вас вітаю!; Мені це неприємно** тощо), якщо вони використовуються як безпосередня реакція на подію. Якщо ж вони вимовляються чи можуть бути вимовлені в просторово-часовому відриві від події, то вони виступають як описи, а не як вираження почуттів, як-от: **Мені це не подобається** (про щось, що відбувалось раніше чи може відбутися).

Отже, мова володіє різноманітними засобами виразності, за рахунок яких і здійснюється вираження експресивної функції мови. Саме завдяки експресивній функції мова є емоційною, багатою на різноманітні виражальні засоби, володіє особливою силою впливу. Кожен текст, кожен акт говоріння, містить певну інформацію про позамовну дійсність, а також експліцитно чи імпліцитно виражену інформацію про **автора висловлення**. Говорячи про що-небудь, людина мимохіть інформує про себе, про свої здібності, наміри, уподобання тощо. Експресивна функція мови є не метою, а умовою використання мови. Експресивність мовлення забезпечують специфічні мовні засоби, що охоплюють фонетичну, лексичну та граматичну сторони мови. Одним із засобів вираження експресивності мови є **авторизована оцінка, суб'єктивне сприйняття** навколишнього світу і реалізація цього сприйняття у мовленнєвій діяльності.

1.2. Категорія авторизованого сприйняття дійсності ставлення мовця до повідомлюваного та до співрозмовника

Мовне спілкування становить двобічний процес і здійснюється за певних умов. З одного боку, у мові реалізується прагнення мовця висловити відповідний зміст, а з другого - викликати в адресата певні реакції щодо висловленого. З психологічної точки зору мовець здійснює перекодування думки з метою її втілення у слова і синтаксичні форми. У процесі мовлення мовець вступає у певні зв'язки із уявним чи наявним співрозмовником. Від характеру стосунків між мовцем і слухачем залежить і ступінь достовірності висловлення, готовність чи неготовність мовця у процесі спілкування повністю виявити свої думки і почуття з приводу предмета повідомлення.

У науковій літературі здавна існує таке поняття, як **“ставлення мовця до повідомлюваного”**, що виражається у загальному змісті речення. Мова та мовлення - це такі форми комунікації, в яких багатопланово виявляється

ставлення мовця до повідомлюваного, до співрозмовника і до самого себе. Це пов'язано з особистісним характером спілкування, його орієнтованістю на співрозмовника та ситуацію і витікає з суб'єктивності сприйняття та відображення дійсності.

Ставлення до будь-чого взагалі, у тому числі і ставлення мовця до висловленого та до співрозмовника, виникає внаслідок аналізу явища чи предмета дійсності та індивідуалізованої його оцінки, яка, в свою чергу, залежить від особистих уподобань індивідуума (автора). Таким чином, категорія “ставлення мовця” як результат мисленневих узагальнень перебуває у психічній сфері. У науковій літературі утвердилось розуміння того, що вираження різноманітних ставлень у мові та мовленні - явище, яке об'єктивно існує, досить поширене, має різноманітні мовні засоби для мовленнєвого втілення. Це явище досліджується мовознавцями під різними кутами зору. Найчастіше його пов'язують з поняттями модальності, емоційності, експресивності, оцінності висловлень. Усі ці поняття базуються на категорії “ставлення” та демонструють широту її вербального виявлення у лінгвістичних одиницях різних рівнів.

В “Русской грамматике” (Прага, 1979) говориться, що реалізоване у мовленні повідомлення, в тексті речення може піддаватися факультативній модифікації, метою якої є “вираження суб'єктивного ставлення мовця до повідомлюваного” [161, с. 875]. Мовець може передавати різні відтінки позитивної чи негативної оцінки, подиву, здивування зацікавлення, задоволення тощо. Таким чином мовець привертає увагу й адресата, зацікавлює його, передає йому свої настрої та почуття. Уся ця сфера суб'єктивних відношень є факультативною, вона нашаровується на основний, власне предметний зміст речення.

Проблема лінгвістичного опису “ставлення мовця до повідомлюваного” ускладнена внутрішньою неоднозначністю самої категорії “ставлення”,

оскільки, з одного боку, ставлення мовця спрямоване на сказане (на зміст висловлення в цілому чи на окремий компонент висловлення, на репліку співрозмовника і т.ін.), і в той же час, з іншого боку, ставлення мовця спрямоване і на самого співрозмовника. Така двоплановість категорії “ставлення” вимагає розглядати факти її виявлення у мовленні в різних аспектах.

Як систему значень, які характеризують ставлення мовця до **сказаного**, представляють лінгвісти систему мовних одиниць, в якій визнається існування різноманітних як об’єктивно-модальних, так і суб’єктивно-модальних характеристик, позначених авторизованим сприйняттям дійсності

Об’єктивно-модальні характеристики представлені у двох розрядах значень:

- 1) **обов’язкові** (загальні) значення (повідомлення, спонукання, запитання);
- 2) **часткові** значення (грунтуються на відповідності/невідповідності дійсності, а також бажаному, нормі, зразку тощо).

Суб’єктивно-модальні характеристики – це ті, що в узагальненій формі відображають протиставлення “**позитивне / негативне**” з можливими відтінками. Серед них простежується **авторизоване ставлення** (**жартівливе, іронічне, ласкаве, зневажливе** та ін.), а також такі типи значень, як **ствердження - заперечення, згоди - незгоди, сумніву, припущення, здивування, погрози** тощо.

Дещо іншого підходу до проблеми вираження загальної категорії авторизації вимагає і питання про вираження **ставлення мовця до співбесідника**, яке містить так само:

- 1) **обов’язкові характеристики** (позитивне / негативне);
- 2) **часткові характеристики**, що нашаровуються на обов’язкові (**фамільярне, поважне, зневажливе** та ін.). Ці характеристики, як правило,

мають довготривалий, стійкий характер, відображають особливості особистих стосунків співбесідників і можуть (хоч і не завжди) супроводжуватися різноманітними відтінками, які передають емоційну оцінку мовця в момент реалізації мовленнєвого акту.

Ставлення мовця у мовленні може виявлятися також у двох формах: логічній (інтелектуальній) та емоційній; цей факт пов'язаний з логічним та почуттєвим рівнями відображення. Нерідко ставлення бувають виражені одночасно і логічно, й емоційно.

1.3. Оцінка як особлива лінгвістична категорія

Одним із засобів вираження експресивності мови є оцінка, суб'єктивне сприйняття мовцем навколишнього світу і реалізація цього сприйняття у мовленнєвій діяльності. Основою розуміння процесів пізнання об'єктивної дійсності є єдність абстрактного мислення з почуттєвими сприйманнями. Пізнавальна діяльність уже за своєю природою містить так званий оцінний момент. Будь-яка оцінка заснована на спроможності людини розрізняти позитивне та негативне, етичне та неетичне, корисне та некорисне, що й лежить в основі виділення різновидів оцінки.

Оцінка як складна та своєрідна загальнофілософська категорія є предметом різноманітних за своєю спрямованістю дискусій і в лінгвістиці. Оцінка на даному етапі розвитку мовознавчої науки не має поки що чіткого категоріального статусу, як і компоненти, що формують оцінні висловлювання. Незважаючи на наявність декількох фундаментальних праць, зокрема О.М.Вольф та Н.Д.Арутюнової, в яких розглядаються загальні питання семантики, структури, функціонування оцінних конструкцій, ця категорія описана ще недостатньо.

Вивченню проблеми оцінки у лінгвістиці присвячено також праці деяких інших дослідників, які розглядають окремі аспекти даної проблеми.

Зокрема, у працях .О.Лисициної, Г.Н.Архарової, Н.О.Ємельянової, О.П.Жданової та ін. досліджено семантику оцінки, що властива різним частинам мови. Деякі аспекти семантико-синтаксичного функціонування оцінних компонентів у складі мовних конструкцій, різних за будовою, проаналізовано у працях П.П.Іванової, Є.І.Френкель, Л.Д.Павліної, Г.О.Золотової, Н.Д.Арутюнової.

Учені по-різному інтерпретують оцінку як особливу лінгвістичну категорію. Це, з нашої точки зору, зумовлено тим, що оцінне значення широко та різнобічно репрезентовано в мові. Воно виражається самостійно (у тому випадку, якщо є єдиним значенням мовної одиниці), а може також співіснувати з іншими значеннями (оцінка буває імпліцитною, чи прихованою, та експліцитною).

Свідченням неоднозначного розуміння категорії оцінки є особлива різнотипність її визначень.

Оцінка розуміється як акт усвідомлення цінностей явищ, предметів, подій тощо [90].

Під оцінкою прийнято розуміти суспільно закріплене ставлення носіїв мови до позамовного об'єкта та до фактів мови та мовлення [55].

Під оцінкою розуміється позитивна чи негативна характеристика предмета, пов'язана з визнанням чи невизнанням його цінності внаслідок відповідності чи невідповідності його властивостей якимось ціннісним критеріям, а також висловлення про наявність чи кількість цінності в об'єкті; таке суб'єктивне ставлення до світу та його об'єктів, яке засноване на протиставленні ознак “добре” / “погано”: людина вважає якийсь об'єкт гарним чи поганим, схвалює чи не схвалює його [16].

9. Оцінка - це судження мовця про предмет з визначених позицій його відношення – схвалення та несхвалення, бажання, заохочення і под. [20].

Зіставлення таких різних визначень категорії оцінки показує, що оцінка так чи інакше пов'язується з людиною і розуміється або як усвідомлення, вимір цінностей об'єкта, або як ставлення (об'єктивне чи суб'єктивне) до об'єкта, або як співвіднесення того, що порівнюється з ідеалом. Подекуди всі ці фактори суміщаються, зокрема Н.Д.Арутюнова з цього приводу зазначає: "Те, що означає загальнооцінний предикат, має відношення до справжніх властивостей об'єктів, їх відповідність нормі, сприйняттю об'єктів, до активної психологічної участі людини..." [16, с. 60].

Оцінка як одне з основних значень стилістичної коннотації мовних одиниць пов'язується з категоріями суб'єктивної оцінки, експресивно-модальної та експресивно-оцінної [20, с. 305]

А.А.Івін зазначає, що для проведення межі між оцінками та тим, що не є ними, нерідко використовується протиставлення "описувати – оцінювати" [90, 11]. **Дескриптивне** чи **описове** судження (його ще називають **інформативним, фактичним, пізнавальним, індикативним**) протиставляється при цьому **оцінному судженню**. Подекуди таке протиставлення набуває форми поділу речень за значенням з точки зору того, що вони виражають. Так, учений поділяє речення на **теоретичні (дескриптивні, індикативні, декларативні, асерторичні)** та **оцінні (аксіологічні)**. Теоретичні - це речення, які повідомляють щось про дійсність, вказують, якою вона є і якою вона не є, подають її опис. **Оцінні** речення – ті, які містять інформацію про те, що людина вважає важливим, цінним, або вартим уваги, що вона вважає поганим чи до чого вона виявляється байдужою; зрештою, це речення, які виражають переконання людей про те, що є добро і що є зло.

О.М.Вольф зазначає, що оцінка виконує функцію вираження та функцію заміщення [55, с. 6]. Функція заміщення, на її думку,

репрезентується дескриптивним компонентом, функція вираження - оцінним компонентом.

Заслуговує на увагу також розуміння категорії оцінки у лінгвостилістичній концепції І.Я.Франка. У праці “Із секретів поетичної творчості” автор підкреслює, що оцінка пов’язана з законами психіки, з асоціативними образами, з поняттям духовності та ментальності. Вказуючи на те, що об’єктом оцінки “можуть бути твори, люди, ідеї”, учений зауважує, що, “крім своїх поглядів, ... критик вносить у свій твір також темперамент (значить засіб свого чуття і навіть хвилиних настроїв)” [189, с. 47-48]. Виходячи з ідеї письменника, можна вичленувати три типи оцінок: **психологічні, емоційно-чуттєві та культурно-естетичні. Психологічний тип оцінки** - такий, при якому проявляється особливе світосприйняття людини через особливості її психіки, темпераменту. **Емоційно-чуттєвий** - це тип оцінки, за допомогою якого оцінюється духовність людини, духовність нації і виявляється певна гама почуттів та емоцій. **Культурно-естетичний** - це тип оцінки, при якому можна простежити становлення загальних культурно-естетичних цінностей народу, нації, при цьому передбачається також оцінка осіб, які належать культурі та мистецтву, оцінка творів культури і мистецтва, оцінка героїв, персонажів творів мистецтва.

Таким чином, оцінка є однією із сходинок ієрархічної піраміди пізнання людиною реальної дійсності. З точки зору пізнання світу вся діяльність людини розглядається як така, що складається з двох компонентів: власне пізнання та оцінки. Причому оцінка є категорією більш високого рівня ієрархічної піраміди пізнання. Якщо спробувати уявити логічний ланцюг породження оцінки, то він буде мати такий вигляд:

Багаторівневий характер пізнання відображається у мові, тому оцінні висловлення займають у мовній структурі особливе місце. Цей факт був відзначений не лише лінгвістами, але й філософами (наприклад, викладена вище концепція А.А.Івіна про поділ речень на теоретичні та оцінні). Оцінка завжди пов'язана з суб'єктом, проте не завжди він експліцитно виражений мовними засобами як автор оцінки.

І.4. Авторизована оцінка

Сучасні проблеми розвитку українського мовознавства зумовлюють пріоритетність, актуальність функціонального аспекту дослідження мовних явищ, при якому кожна одиниця мови розглядається крізь призму мовленнєвої діяльності людей, важливим чинником якої є суб'єктивне сприйняття мовцем дійсності та вираження його відповідними мовними засобами. Е.Бенвеніст справедливо зазначав, що саме у мові і завдяки мові людина утверджується як суб'єкт, оскільки саме мова здійснює (реалізує) поняття "Ego" ("моє я") [28, с.293].

Суб'єктивне бачення світу було предметом дослідження багатьох учених, починаючи від В. фон Гумбольдта та О.О.Потебні. Це питання цікавило не лише філологів, але й психологів, філософів, культурологів - представників різних наукових напрямів та шкіл. Проте як лінгвістична

категорія категорія суб'єктивного фактору продовжує залишатися об'єктом наукових зацікавлень багатьох дослідників сучасності.

Однією з ознак суб'єктивного характеру висловлення вважається наявність у фразі так званого суб'єктивно-оцінного моменту. Так, Г.В.Колшанський зазначає, що будь-який індивідуальний акт висловлення повинен містити суб'єктивну оцінку змісту інформації мовцем [119, с.117]. До таких суб'єктивно-оцінних властивостей висловлення належать передусім емоційні фактори: почуття, воля, відчуття, іронія тощо. Саме так зване емоційне забарвлення як суб'єктивний момент входить невід'ємною складовою частиною до об'єктивного плану висловлення. Говорячи, наприклад, *“Вродлива дівчина”* чи *“Дівчина небаченої краси”*, чи *“Ах, яка красуня!”*, чи *“Як на мене, дівчина є просто красунею”*, ми не видозмінюємо змістової структури висловлення. Оцінний момент і є тим змістовим оцінним фактором з різним ступенем інтенсифікації оцінного значення, який по-різному передається у кожному з наведених висловлень.

Важливою особливістю оцінних конструкцій є те, що в них завжди наявний суб'єктивний фактор, який тісно взаємодіє з об'єктивним.

Наявність оцінного суб'єкта зумовлює деякі особливості оцінного судження, зокрема можливість суперечки про оцінки, при якій відбувається зіткнення різних думок чи точок зору, часто протилежних, пор.:

А: По-моєму, це прекрасний роман.

Б: А по-моєму, нікудишній.

Суб'єктивний аспект формує склад аксіологічних предикатів як одного з основних компонентів оцінної структури. Такі предикати, як *вважати*, *вважатися*, *здаватися*, *видаватися*, *славитися* та ін. виразно відображають суб'єктивний характер оцінки. Пор.: *“Я вважаю його порядною людиною”* і *“Він порядна людина”*; *“Доказ видався мені не досить переконливим”* і *“Доказ не досить переконливий”*.

Суб'єктивний компонент передбачає позитивне чи негативне ставлення суб'єкта оцінки до об'єкта, тоді як об'єктивний (дескриптивний) компонент оцінки орієнтований на властивості предметів та явищ, на основі яких узагальнюється і повідомляється оцінка.

Властивістю позначати суб'єктивне ставлення як таке володіють також дієслова, що містять сему оцінки в лексичному значенні, напр.: *поважати, любити, цінувати, ненавидіти, зневажати* кого-небудь, *радіти* чому-небудь і под. Наприклад: *Брат поважає старших; Я люблю музику; Сестра терпіти не може оперу; Я його не поважаю; Мати радіє за успіхи сина* тощо. Деколи у мотивування додатково вводяться ознаки об'єкта оцінки: *Понад усе ціную в людині справедливість; Зневажаю брехню в будь-якій одежі; Мені подобається цей твір, він досить талановито написаний*(Розм.); – *Мені подобається твій Богдан. Це неймовірний оптиміст* (Ю.Яновський); *Я день люблю, бо день – це труд* (М.Руденко), хоч мотивування можуть бути і відсутніми.

Важливо підкреслити, що протиставлення суб'єкта / об'єкта в оцінній структурі та суб'єктивності / об'єктивності у семантиці оцінки - це не те саме. І суб'єкт, і об'єкт оцінки припускають існування факторів - суб'єктивного та об'єктивного. Так, суб'єкт, оцінюючи предмети, явища чи події, опирається, з одного боку, на своє ставлення до об'єкта оцінювання (*подобається / не подобається*), а з іншого боку, на стереотипні уявлення про об'єкт та шкалу оцінок, за якою розміщені властивості та ознаки об'єкта. Разом з тим в оцінюваному об'єкті співвідносяться суб'єктивні та об'єктивні ознаки.

Співвідношення суб'єктивного та об'єктивного у мові та мовленні є основною проблемою, навколо якої розгортаються суперечки про філософську сутність цінностей та про природу оцінних суджень. Історія вивчення оцінки характеризується постійною боротьбою двох напрямків, один з яких спирається на уявлення, що основним в оцінці є суб'єкт, а

прихильники другого напрямку вважають основним для оцінки властивості об'єкта. Ці напрямки розвинулись у сфері етичних теорій, однак більшість таких положень є суттєвими для вивчення оцінки також з лінгвістичних позицій. Перший напрямок знайшов своє вираження в концепціях **емотивізму**, де оцінні значення розглядаються лише як вираження емоцій суб'єкта, як ставлення суб'єкта до об'єкта (Айер, Стівенсон). Деякі автори вважають, що практично в будь-якому висловленні міститься емотивний аспект, оскільки навіть повідомлення про факт передбачає відповідні емоційні стани слухача (Хаер). В емотивному аспекті оцінки розрізняються власні емоції суб'єкта та емоції, які суб'єкт хоче викликати у співрозмовника, нав'язати йому.

Виходячи з суб'єктивності поняття оцінки, прибічники емотивізму вважають, що оцінку не можна розглядати ні як істинну, ні як хибну, оскільки вона не може бути верифікована. Відповідно до цієї концепції емоційна сторона в оцінці є первинною, а раціональна - вторинною.

Протилежний напрямок опирається на ідею, що оцінні значення слід розглядати як такі, що належать об'єктам. В рамках цих концепцій припускається, що оцінні властивості є об'єктивною реальністю і властиві діям та станам. Емоційна оцінка витікає з раціональної, тому й існують суперечки про оцінки.

Спроби подолати однобічність кожного з цих напрямків стали основою для аналізу важливих проблем оцінки, які в свою чергу дали поштовх подальшим дослідженням. Автор класичних "Принципів етики" Дж. Мур, порівнюючи слова *жовтий* та *добрий*, назвав перше з них природною властивістю, а друге - неприродною. При цьому Дж. Мур відзначив, що неможливо описати значення слова *добрий* на основі властивостей об'єктів, до яких застосовується ознака "добрий", - це так звана "натуралістична помилка". Він підкреслив, що всі судження про добро завжди є синтетичними

і ніколи - не аналітичними, і, зрозуміло, що це питання не тривіальне [18]. Таким чином, питання про перехід від дескриптивних властивостей до оцінки перебуває в центрі уваги багатьох дослідників.

Подальший розвиток ідей двох напрямків та намагання знайти вихід з суперечностей, що виникають при однобічному підході, дав поштовх для дослідження, наприклад, семантики прикметників як основного виду слів, що позначають ознаки.

Класифікацію типів оцінки, засновану на видах об'єктів та семантиці сполучень зі словом "хороший", запропонував Х. фон Вригт. Він виділяє шість так званих "форм добра": 1) добро **інструментальне**: *хороший годинник, ніж* тощо; 2) **технічне**: *хороший шофер, оратор*; 3) **медичне**, що охоплює такі об'єкти, як очі, серце, пам'ять; 4) **утилітарне** (береться до уваги користь для якоїсь мети): *хороший план, випадок, можливість, новина*; 5) **гедоністичне**: *хороший запах, смак, обід, погода*; і, нарешті б) **добро людини**: *хороший вчинок, намір* [18].

Взаємодія суб'єкта оцінки з її об'єктом лежить в основі класифікації частковооцінних значень, запропонованої Н.Д.Арутюновою. Як підкреслює дослідниця, "оцінка створює особливу таксономію об'єктів та подій, що відрізняється від природньої" [18]. Серед частковооцінних значень виділяються три групи, які охоплюють сім розрядів.

До першої групи належать сенсорні оцінки, які поділяються на: 1) сенсорно-смакові, або гедоністичні, оцінки, тобто те, що подобається: *приємний, смачний, привабливий*; 2) психологічні, серед яких розрізняються: а) інтелектуальні оцінки: *цікавий, банальний*; б) емоційні: *радісний, бажаний,приємний*.

До другої групи входять абсолютні оцінки (сублимовані): 1) естетичні оцінки, основані на синтезі сенсорних та психологічних характеристик

(*гарний, прекрасний*); 2) етичні оцінки, під якими розуміють відповідність нормі (*моральний, добрий, грішний, помилковий* тощо).

І нарешті, останні три розряди становлять третю групу - так звані раціоналістичні оцінки, пов'язані з практичною діяльністю людини. Вони охоплюють: 1) утилітарні оцінки: *корисний, шкідливий*; 2) нормативні: *нормальний, здоровий*; 3) телеологічні: *ефективний, непридатний, вдалий*.

Як бачимо, аналіз оцінки у власне лінгвістичному плані ґрунтується на розумінні суб'єктивного та об'єктивного аспектів значень оцінних слів та висловлень у їхньому співвідношенні. В оцінних висловленнях суб'єктивне та об'єктивне неподільно пов'язані та перебувають у складній взаємодії.

Прийнято вважати, що будь-яке оцінне судження завжди має свого "автора" (суб'єкта оцінки), якому належить певна оцінка. Не можна не погодитися з думкою О.М.Вольф, яка зазначає, що "у висловленнях природної мови можна завжди констатувати суб'єкт оцінки, навіть якщо він спеціально не позначений" [55, с. 67]. Подібну думку висловлює і З.Зембінський. Зокрема, він зазначає, що будь-яка оцінка повинна бути релятивізована (тобто співвіднесена з певним суб'єктом) шляхом вказівки на певну особу. Інакше без цього речення "*Троянда красива*" не буде повним, ні істинним, ні хибним доти, поки не вкажемо, що "*Троянда красива для Петра*" [55]. Проте таке широке розуміння авторизованої оцінки видається нам недостатньо переконливим. Загальноприйняті оцінки, що наближаються до об'єктивного сприйняття дійсності більшістю суб'єктів, не потребують, на нашу думку, обов'язкової "прив'язки" до суб'єкта-автора (чи суб'єktiv-авторів) у експліцитно вираженій формі. Вказівка на автора оцінки необхідна і виявляється там, де вона позначена високим ступенем суб'єktivності (тобто "Троянда не може бути красивою лише для Петра", а вона є красивою для всіх, красивою взагалі).

В українській мові, як і в інших європейських мовах, для вираження джерела оцінки чи будь-якого знання, що лежить в основі повідомлення, існує досить широко розгалужена, але недостатньо ще вивчена система синтаксичних засобів. Суть її полягає в тому, що різноманітними способами у речення, яке містить інформацію про об'єктивну дійсність, вводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкта, "автора" сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а деколи і на характер самого сприйняття.

Роль автора у творенні конкретного висловлення, як і роль людського фактора у структуруванні тексту зв'язного мовлення взагалі надзвичайно велика, адже автор своє ставлення до дійсності виражає через власне "я", збагачуючи висловлення художньо-естетичним баченням.

Оцінка більше, ніж будь-яке значення, залежить від суб'єкта-мовця. Зв'язок оцінного значення з автором мови надзвичайно багатогранний. Оцінка виражає особисті смаки того, хто говорить, а вони різні у різних людей. У внутрішньому світі людини оцінка відповідає думкам та відчуттям, бажанням та потребам, обов'язку та цілеспрямованій волі. Проте у мовленні вказівка на автора конкретного висловлення може бути **віддалено вираженою** чи **імпліцитно (підтекстно тощо) вираженою**, що дає підставу для кваліфікації висловлень на **авторизовані** (в яких вказівка на автора формально виражена) і **неавторизовані** (з віддаленою чи взагалі формально не вираженою вказівкою на автора).

Таким чином, виділяємо оцінку авторизовану та неавторизовану. **Авторизована оцінка** - це, на наш погляд, такий різновид оцінки, який поєднує вказівку на автора суб'єктивного сприйняття і констатації предмета, факту чи явища дійсності (**суб'єкта оцінки**), сам **об'єкт оцінки** та характер оцінки (**саму оцінку**).

Основним показником авторизованої оцінки є введення в речення чи в контекст елементів, що вказують на автора суб'єктивної характеристики, предмет його оцінки: *Я думаю*, що дівчина гарна; *Він вважає*, що хлопчик талановитий; *Ти вважаєш цей вчинок негідним*. У таких випадках показники суб'єктивної приналежності авторизованої характеристики предмета дещо нейтралізують сприймання наведеної оцінки як об'єктивної властивості того чи іншого об'єкта (суб'єктами 1-ої, 2-ої та 3-ої осіб).

Порівняємо об'єктивний та суб'єктивний (авторизований) способи подачі оцінки. Звернемо увагу на різні засоби введення другого суб'єктивного плану (плану автора) у контекст висловлення.

Стаття вдала	<i>Він вважає</i> статтю вдалою;
	<i>На його думку</i> , стаття вдала;
	<i>Як на мене</i> , стаття вдала;
	<i>Я думаю</i> , що стаття вдала;
	<i>На мій погляд</i> , стаття вдала тощо;
	Стаття <i>видалась</i> йому вдалою.

Проте не завжди авторизована оцінка містить пряму вказівку на автора оцінного висловлення. У деяких випадках автор виражений імпліцитно, тобто суб'єкт оцінки впливає з контексту, з ситуації мовлення. Так, речення *Гарне літо* констатує об'єктивну оцінку. І хоч автор цього висловлення існує безперечно також, проте його називати не важливо - твердження, що відповідає дійсності, є загальновизнаним, як, наприклад, у цьому випадку. А в реченні *Ах, яке літо!* автор оцінки відчувається більшою мірою, хоч "присутність" автора також формально не виражена, але ця вказівка на автора тут є прихованою, хоч автора з його світом емоцій та захоплень репрезентує вигук "*ах*". Порівняємо неавторизовану та авторизовану оцінку з прихованою вказівкою на автора у таких реченнях:

Погана погода

Ох і погода!

Ну й погодка!

Нічого собі погодка!

Ну й погода!

Оце так погода!

Як бачимо, виділяється два типи авторизованої оцінки: **експліцитна** (з вираженим суб'єктом-авторизатором) та **імпліцитна** (з прихованою вказівкою на суб'єкта-авторизатора).

Поняття авторизованої оцінки збігається з теорією “третього синтаксичного плану”, виділеного чеським мовознавцем І.Польдауфом на матеріалі чеської та англійської мов. Вчений зазначає, що “можна розцінювати структурно обов'язкові частини пропозиції як компоненти першого плану і необов'язкові доповнення цих частин як компоненти другого плану” [211]. Третій синтаксичний план, за І.Польдауфом, виражає відношення змісту речей “до людського індивідууму і його специфічних властивостей сприйняття, судження та оцінювання” [211]. У третьому синтаксичному плані вчений об'єднує інтелектуальну оцінку, а також різноманітні явища, пов'язані з вираженням модальних та емоційно-експресивних відношень. Таким чином, поняття авторизованої оцінки та третього синтаксичного плану взаємодоповнюювані: вираження сприйняття взагалі і авторизованого сприйняття є взаємопов'язаними елементами того самого процесу комунікативної діяльності.

Розвиваючи теорію І.Польдауфа про третій синтаксичний план, Г.О.Золотова вводить поняття **авторизації** в синтаксичну теорію про семантичну структуру речень. За визначенням дослідниці, **авторизованими є конструкції, в яких поєднуються відомості про предикативну ознаку та її носія з відображенням характеру сприйняття цієї ознаки автором висловлення, суб'єктом-мовцем** [86, с. 430].

I.5. Категорія авторизованої оцінки у сфері прагматики

У мовознавстві до сьогодні залишається дискусійним питання про співвіднесеність чуттєвого та раціонального у змісті мовного висловлення і про способи їх вираження у мовній структурі. Одним із способів вивчення мови як двоїстого об'єкта, що володіє комунікативною та експресивною функціями, є визнання прагматичного аспекту мови. Як правило, цей аспект визначається як підвид комунікативної функції. Загальновідомо, що мова, виконуючи комунікативну функцію, служить не лише для передачі інформації, але й для впливу на співрозмовників, тобто у мові відображається регулювання соціальних та міжособистісних стосунків людей.

Дослідження типів комунікативно-прагматичного опису тексту, частини тексту чи окремих висловлень лише починають прокладати собі шлях у лінгвістику.

Деякі автори вважають, що прагматична спрямованість будь-якого висловлення - це **конкретизація загальної комунікативної функції мови, пов'язана з реальними умовами мовлення**. У відповідності до цієї концепції прагматика мови може бути виділена як сукупність певних категорій, що нерозривно пов'язані з будь-якими підсистемами мови. Так, можна виділити **емоційно-оцінну, естетичну, контактну** та інші функції за способом впливу мовця на суб'єкт сприймання мовлення (слухача чи читача), іншими словами, за способом прагматичного ефекту.

Прагматичні висловлення можна розділити на **імпліцитно-прагматичні** та **експліцитно-прагматичні** [97]. Під імпліцитно-прагматичними або опосередковано-прагматичними висловленнями розуміються висловлення з прихованою прагматичністю. А експліцитно-прагматичні висловлення мають чітко виражену прагматичну спрямованість.

Хоча існують думки, що прагматичний аспект мови не є суто лінгвістичною проблемою. Зокрема, Г.В.Колшанський вважає, що прагматична спрямованість мови не є її внутрішньо лінгвістичною характеристикою, тому не повинна складати якогось особливого плану мови, крім її номінативно-комунікативної спрямованості [102]. Проте, вважаємо, номінативно-комунікативна спрямованість конкретного висловлення якраз і є **прагматичним** аспектом його інформативно-референтного змісту.

Поняттям авторизованої оцінки пов'язане безпосередньо з цим прагматичним аспектом.

У зв'язку з тим, що оцінка “вибрана як найбільш яскравий представник прагматичних значень” [16, с. 5], доцільним є її вивчення з урахуванням особливостей у ситуації мовлення.

Найважливішою одиницею мовленнєвого спілкування є висловлення, “оскільки саме воно, - як підкреслює В.Г.Гак, - є комунікативно значущим, має точний референт-ситуацію, що не являє собою результат умовного мовного членування” [60, с. 352]. Таким чином, сутність категорії авторизованої оцінки можна вивчити, заглибившись в семантичну структуру висловлення. Під висловлення розуміємо функціональну одиницю, що відповідає реченню, але відрізняється від нього тим, “що аналіз цієї одиниці переслідує мету не розкрити її загальну абстрактну схему синтаксичної організації, а показати, як вона пов'язана з ситуацією, якими засобами і як остання описується” [60, с.352].

Отже поняття “авторизована оцінка” тісно пов'язане з прагматикою, яка вивчає емоційно-оцінну та експресивну сторону мовних одиниць, їхню естетичну значимість, а також стильову організацію мови.

Прагматичне значення має безпосередній зв'язок з “оцінними властивостями”, які є продуктом діяльності людського мислення, оскільки

очевидно, що в матеріальному світі не існують окремо такі якості, як “добро” і “зло”, “позитивне” чи “негативне”, “добре” чи “погане”.

Ч.Стівенсон вважав, що найголовніше призначення оцінних суджень не повідомляти про факти, а чинити вплив. Перше полягає в тому, щоб фіксувати та повідомляти наші погляди. Друге - у тому, щоб давати вихід нашим почуттям (пор. використання вигуків) або спонукати людей до дій та переконань (пор. мову ораторів).

У 70-ті роки прибічники теорії мовленнєвих актів наполягали на тому, що основна відмінність між дескриптивним та оцінним значенням зводиться до відмінностей в ілокутивній силі відповідних висловлень. Мета оцінних висловлювань полягає не в тому, щоб описувати світ, а в тому, щоб виражати емоції та ставлення, хвалити чи сварити, лицемірити чи образати, рекомендувати чи радити, віддавати накази чи керувати тощо. Хоч оцінне значення у наведеній цитаті подано надто узагальнено, можемо зробити висновок, що проте значення оцінних предикатів має безпосередній вихід у прагматику мовлення, будучи пов'язаним з емоційною сферою мовця та з комунікативною настановою висловлювання.

Оцінне значення не може бути зовсім відірваним від психологічного стану мовця. Він вважав, що дескриптивне значення відповідає когнітивному стану психіки. Оцінка призначена для того, щоб чинити вплив на адресата. Похвала, що міститься в оцінному висловленні, не є адресованим вираженням емоції, вона має на меті викликати у адресата певний психологічний стан, тобто відображає не власне семантичний аспект знакової ситуації, а прагматичний.

Н.Д.Арутюнова справедливо зауважує, що наявність у реченні оцінного предиката сама собою дає поштовх і слухачеві, і дослідникові до ілокутивного тлумачення відповідного мовленнєвого акту. Дослідниця подає яскравий приклад прагматичної настанови оцінного вислову: негативна

оцінка у мовленні дорослих, яка звернена до дітей, сприймається не як вираження думки-погляду, а як спонукання до дії. Наприклад, слово *дрантя* (*бьяка*) вжите у певній ситуації, як правило, спрямоване на припинення предметних маніпуляцій дитини (*Дрантя! (Бьяка!)* тлумачиться як *Кинь! Не чіпай!* і т.ін.). Навпаки, *Добре! Молодець!* сприймається як заохочення до дії [18, с. 174].

Авторизовані оцінні конструкції є благодатним матеріалом для обґрунтування прагматичної концепції. Будучи прямо пов'язаними з мовцем і відображаючи його смаки та інтереси, вони одночасно регулярно використовуються у висловленнях, які є відповідними до ситуації вибору (прийняття рішення) та спонукають до дії. Авторизація тісно пов'язана з комунікативною метою мовленнєвого акту, який програмує дію.

І.6. Співвіднесеність авторизованої оцінки з категорією авторської модальності.

Оскільки носії мови постійно перебувають у певних контактах з оточуючою дійсністю і виражають їх в основному з допомогою мови (поряд з екстралінгвістичними та паралінгвістичними засобами), то стає очевидною необхідність вивчення модальних відношень у мові. Недарма у лінгвістиці останніх десятиліть значно поживавилось дослідження егоцентричних елементів, у тому числі модусних категорій - суб'єктивних смислів, що відображають ставлення суб'єкта висловлення до об'єктивної інформації про світ та адресата повідомлення.

Розвиток мовознавчої науки на основі запропонованих академіком В.В.Виноградовим теоретичних положень модальності [46] відкриває широкі можливості в розробці нової, більш прагматичної в плані заглиблення аналізу та всебічного дослідження класифікації засобів вираження модальних

відношень. Виникає необхідність у визначенні модальної сутності суб'єктивного ставлення до інформації, а також до оцінки цієї інформації.

Деякі послідовники ідей В.Виноградова розуміють модальність як невід'ємну частину лише розділу морфології, а модальні слова розглядають як особливу частину мови, представлену вставними словами та словосполученнями.

Однак, на наш погляд, спроба зведення лінгвістичного статусу категорії модальності лише до однієї частини мови чи групи модальних слів надто звужила б коло засобів реалізації авторського "я". Крім того, поза рамками опинилося б багато інших мовних засобів, які мають на собі відбиток модальних відношень, серед яких є як лексичні (модальні словосполучення, фразеологізми), так і фонетичні (інтонаційний прийом алітерації як повтор однакових приголосних і под.) засоби. І не випадково Г.П.Немец пропонує диференціювати лінгвістичну категорію модальності на модальні засоби (ті, що стабільно функціонують у процесі спілкування, об'єднані в граматиці в одну категорію - модальні слова і модальні частки) і засоби модальності (контекстуально та ситуативно обумовлені мовні модальні функції тих одиниць спілкування, які ідентифікують значення стабільних модальних одиниць) [128].

Теорія мовної модальності набула всебічного вивчення насамперед на рівні синтаксису. Так, наприклад, Т.П.Ломтев пов'язує категорію модальності з аналізом структурної побудови речення, що, на нашу думку, розвиває перспективу подальших розробок у плані вивчення проблеми модальності та структурно-композиційних особливостей тексту як єдиного цілого.

Існує тісний зв'язок категорії модальності з категоріями прагматичного рівня. З цих позицій в категорії модальності прослідковується взаємодія між чотирма складниками комунікативного процесу: мовцем, співрозмовником, змістом висловлення та дійсністю.

В “Русской грамматике” (1980 р.) розглядаються чотири рівні модальних значень, серед яких: 1) об’єктивно-модальні значення (тобто значення відношення того, про що повідомляється, до дійсності), які наявні у будь-якому реченні; 2) суб’єктивно-модальні значення (тобто ставлення мовця до повідомлення), які присутні не у всіх висловленнях оскільки мовець може ніяк не виражати свого ставлення до повідомлюваного; 3) слова (дієслова, короткі прикметники і предикативи), які своїми лексичними значеннями виражають можливість, бажання, необхідність, вимушеність, готовність (це такі слова, як *можна, не можна, треба, необхідно, повинен, зобов’язаний, може, хоче, бажає, слід, (не) годиться*); 4) значення, що стосуються сфери ствердження чи заперечення, а також запитання [160, с. 214-215].

У деяких працях спостерігається тенденція поширення поняття модальності на ті мовні явища, що пов’язані з вираженням авторської оцінки, експресії, емоційно-стилістичних відтінків мовлення тощо. У живій мові, справді, тісно взаємодіють, переплітаються модальні відтінки з експресивними і навіть емоційними, і цим значною мірою зумовлюється складність у вивченні категорії модальності.

Г.П.Немец зазначає: “Широкий діапазон класифікації мовних засобів, що виражають модальні відношення, повинен охоплювати і вираження емоційного ставлення до фактів дійсності...” [128, с. 4].

Г.О.Золотова розрізняє три основних типи відношень, якими характеризується модальність: по-перше, це відношення змісту висловлення (точніше предикативної ознаки) до дійсності з точки зору мовця; по-друге, ставлення мовця до змісту повідомлення; по-третє, відношення між суб’єктом-носієм ознаки та предикативною ознакою [86, с. 142].

Ставлення мовця до змісту повідомлюваного, авторизована оцінка повідомлюваного становлять окремий аспект категорії модальності.

Більшість дослідників вважає, що мовець обов'язково дає оцінку змісту свого повідомлення, оскільки оцінне осмислення - обов'язкова умова експресивного забарвлення змісту висловлення. Воно детермінує вибір таких мовних засобів, які й впливають на сферу емоційного переживання мовцем з приводу повідомлюваного. Оцінна модальність обрамляє всі експресивно забарвлені відрізки тексту, приписуючи їм оцінку ("добре" / "погано") [55]. Звідси деякі дослідники виділяють як один з видів модальності **оцінну (аксіологічну) модальність**. "Оцінна модальність, - зазначає В.Н.Телія, - це зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця / слухача та ... реалією, ... що оцінюється позитивно чи негативно на якійсь підставі (емоційній, етичній, утилітарній та ін.) відповідно до "стандартів" буття речей чи положення справ у деякій картині світу, що лежить в основі норм оцінки" [184, с. 22-23].

Розгляд оцінного осмислення автором (мовцем) змісту його власного висловлення має першорядне значення, оскільки з такою авторською оцінкою зв'язана авторська орієнтація на створення у слухача (читача) певного настрою, відповідно до якого слухач буде реагувати на запропоновану мовцем ситуацію.

О.М.Вольф зараховує до категорії модальності оцінку дескриптивного змісту. Проте деякі вчені не погоджуються з таким поглядом, зазначаючи, що оцінність лише частково пов'язана з семантикою модальності: хоча виражається точка зору мовця, його ставлення до змісту висловлення, але не завжди вона виражає відношення змісту висловлення до дійсності [55, с. 61]. На думку дослідниці, оцінність доцільно розглядати як особливу **семантико-прагматичну сферу, яка взаємодіє з модальністю** (там же) (виділення наше - А.А.).

Учені-лінгвісти виходять з того, що модальність - обов'язкова категорія художнього тексту. Так, як не існує тексту стилістично нейтрального, не існує

тексту, позбавленого авторської модальності. У зв'язку з цим наступним етапом у вивченні проблеми модальності вважаємо розгляд модальності як текстової категорії чи, іншими словами, у масштабах зв'язного тексту, а не лише окремого висловлення. Багато лінгвістів вважають найбільш доцільним вивчення категорії модальності на рівні всього тексту, оскільки окремо взяте речення часто не є закінченою інформацією, а подекуди і надфразна єдність, що об'єднує групу речень, не забезпечує повноцінного аналізу.

Роль модальності у тексті дуже важлива. Текст є завжди результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності і, звичайно, відображає не просто світ, але, світ, побачений очима автора. Відповідно до цього модальність тексту виявляється не тільки і не стільки у наявності спеціальних модальних та оцінних засобів (що само собою також дуже важливу для виявлення модальності), скільки у відборі характеристик, що репрезентують навколишню дійсність "очима автора", тобто через його власне світосприймання.

В.Г.Гак під категорією модальності розуміє суб'єктивно-оцінне ставлення автора висловлення до повідомлюваного. Модальність, на його переконання - категорія факультативна для нехудожніх текстів, та обов'язкова для будь-якого художнього тексту. Художній текст може стати справжнім витвором мистецтва лише в тому випадку, якщо він пронизаний та скріплений єдиним авторським поглядом, його оцінкою [60]. Порівняймо, наприклад, художній текст Яреми Гояна про українську мову: *"...Слово з України чути на цілий світ. Слово тихе, а громом гримить із сивих століть, і пробиває тюремні мури, і не дає заснути в дні суцому, бо для вічності вимолене душею. Слово сяйливе, бо з сонця благословилося. Слово вічне, як вічна під небесами його матінка-земля. Слово творче – світить Україні крізь морок віків... Слово живе, бо зродилося з любові. Слово сильне,*

бо зросло на вірі. Слово віще, бо несе під серцем надію, як дитя. Слово чесне, бо освячене Правдою”.

Художність, а отже “присутність” автора-письменника, полягає у виразній образності, у використанні тропів (епітетів, метафор, порівнянь), у використанні таких стилістичних прийомів, як гіперболізація, антитеза, анафора і под. Саме художністю досягнуто стилістичного колориту піднесеності, урочистості, характерного для даного уривку.

Проте про суб’єктивну оцінну модальність можемо говорити і при аналізі багатьох звичайних речень, тобто не позначених художністю, але які повідомляють про конкретну ситуацію дійсності і про позитивне чи негативне сприйняття її автором повідомлення про неї. Наприклад: *Це ж просто здорово: кермо та два колеса, а само їде, не їде - летить!* (О.Гончар); *Для етимологів се був страшенний удар* (І.Франко).

У кожному з наведених прикладів описана певна ситуація. Але, крім того, у першому випадку ситуація розцінюється як позитивна, а в другому - як негативна. Авторизована оцінка тут концентрується у семантиці слів, що входять до складу висловлення (*здорово, летить, страшенний удар*), але основним залишається зміст всього висловлення, поєднання оцінних слів та предикатів. Інакше кажучи, авторизована модальність передається структурою висловлення в цілому, а не окремими його елементами, і є компонентом семантико-прагматичної сфери висловлення.

Оскільки модальність сама собою не може визначати дійсність, а лише реалізує ставлення мовця до дійсності, доцільним на рівні цілого тексту є, на нашу думку, введення такого поняття, як **авторська модальність**.

У лінгвістиці немає конкретного визначення авторської модальності, є лише загальні зауваження про суть цієї категорії.

Репрезентуючи точку зору автора, модальність є пронизуючою текстовою категорією.., яка реалізується не одномоментно, а через поступове

накопичення таких сигналів авторської модальності, як емоційна та оцінна лексика, афективний синтаксис, граматична, лексична, композиційна заявленість автора.

Відповідно до логіки вищевикладеного, вважаючи авторську модальність обов'язковою категорією будь-якого літературно-художнього тексту, вважаємо, що слід розглядати цю категорію передусім як текстову, таку, що реалізує ставлення мовця до дійсності, пов'язану з особистісною оцінкою автором предмета опису, яка визначається авторським "я" та відображається у мовленнєвому висловленні через авторську свідомість.

Ми приєднуємось до думки тих дослідників, які вважають, що мова художнього твору повністю "модалізована", оскільки вона "видає" автора, хоче він того чи не хоче.

Таким чином, авторська модальність – це різновид суб'єктивної модальності, яка репрезентує точку зору, позитивне чи негативне оцінне сприйняття суб'єкта і виражається лексичними засобами (емоційно-оцінними лексемами), словотворчими засобами (афіксами суб'єктивної оцінки), а також засобами афективного синтаксису (повторами, інверсіями, неповнотою фрази і под.), оцінною інтонацією. Як же співвідноситься поняття авторської модальності з граматичною категорією модальність речення?

Модальність — одна з основних ознак речення, що відображає відношення мовця до повідомлюваного. Це відношення відображається в інтонації, яка властива реченню, а також у використанні модальних слів. Модальність учені поділяють на об'єктивну (диктум) та суб'єктивну (модус). Диктум відображає об'єктивну констатацію фактів дійсності, наміри мовця щось розповісти, запитати чи спонукати когось виконати певну дію.

Суб'єктивна модальність накладається на об'єктивну модальність і полягає в тому, що мовець відображає особисте ставлення до

повідомлюваного, яке може не збігатися зі ставленнями інших людей до цього факту.

Порівняймо їх співвідношення, зіставляючи три речення: *“Дівчина — красива”*, яке відображає об’єктивну модальність; *“Ох, і красива дівчина”*, яке поєднує об’єктивну та суб’єктивну модальність, і *“Як на мене, дівчина — красуня”*, яке позначене авторизованою модальністю, оскільки у ньому присутнє не лише особисте ставлення мовця до повідомлюваного, але й є вказівка на суб’єкта-авторизатора.

Таким чином, авторизація безпосередньо пов’язана з категорією суб’єктивної модальності. Авторизована модальність є різновидом суб’єктивної модальності.

Включаючись в контекст, авторизована оцінка характеризується особливою структурою, яка містить ряд обов’язкових та факультативних елементів. Цю структуру можна уявити як модальну рамку, яка нашаровується на висловлення і не збігається ні з його логіко-семантичною, ні з синтаксичною будовою. Авторизовану модальну рамку слід розуміти не в чисто геометричному значенні, а як певний "психологічний кадр висловлення", який знаходить своє вираження у різних мовних засобах.

Мобілізуючою функцією емоцій пояснюється, очевидно, тенденція до препозиції модально-емоційно-оцінного компонента по відношенню до диктального (того, що розкриває суть події). Так, наприклад, вигук, що може бути потрактований як спеціалізований мовний засіб маркування емоцій - як правило, стоїть на початку речення. Багато інших емотивних елементів (пестливі, емоційно-оцінні слова, авторизовані звертання) також, як правило, починають висловлення, пор: *О, він дуже розважний!!!* (О.Кобилянська); *- Йолопка! – Лялька в руках Плетенецького, - просичав один* (З.Тулуб); *Розхристанка, з трійок не вилазила, а над іншими буде панувати!* (О.Гончар); *- Писанка! Та ще й дітей не має, - як дівка*

(А.Головко); - *Молодець, Івась, молодець! – вихваляють батьки* (Панас Мирний). Хоча оцінний компонент може стояти і в середині висловлення та в кінці. Наприклад: *Шостак, балбес, сядь* (Ю.Мушкетик); *Он бач яка цяця!* (Розм.).

Проте емоції та оцінки мають ще й іншу функцію - функцію компенсації інформаційної недостатності. Вони дають змогу слухачеві зрозуміти позицію чи реакцію мовця, якщо навіть той не дає достатньої інформації. Напр.: *Та що з тобою говорити!* - вказівка на те, що будь-яка подальша розмова не має змісту. Таке ж спостерігається і в конструкціях, що містять категоричну оцінку: *Думки викладені стисло, лаконічно, факти достатньо обгрунтовані. Хвалю!* (Розм.).

Отже, за спостереженням дослідників, авторизуючі емоційно-оцінні елементи групуються переважно на початку висловлення (чи надфразної єдності), де вони найкраще допомагають привернути увагу співрозмовника, створити відповідний настрій, або в середині чи в кінці його, де вони ніби завершують висловлення, підсумовуючи сказане, ставлять крапку, роблять подальше мовлення недоречним, непотрібним. Нерідко ці елементи охоплюють мовлення з обох боків, створюючи справді щось ніби схоже на емоційно-оцінну модальну рамку, деколи ж вони включаються всередину акту мовлення.

Безперечно, при існуючому тісному зв'язку таких понять, як авторське "я", суб'єктивність, оцінність, авторська модальність, коннотація, проблема авторизації виявляється тісно пов'язаною з індивідуально-авторською манерою письма, авторською позицією, авторською інтенцією. Інакше кажучи, дослідження тексту було б неповним без концепції "теорії автора". Зв'язок авторизації з теорією автора - предмет дослідження наступного параграфу.

I.7. Лінгвістична теорія образу автора

У центрі комунікативної концепції мови завжди була людина як суб'єкт мовленнєвої діяльності, соціального спілкування, як особа, що сприймає та осмислює світ. Одним з основних завдань граматики є вияв позиції мовця у відборі мовленнєвих ресурсів та в організації та структуруванні мовних одиниць.

Думки про автора-оповідача "Я", про джерела авторської обізнаності, про точку зору мовця з'явилися у науковому та літературно-критичному середовищі ще в ХІХ ст. та досліджувалися у філософських, естетичних та психологічних аспектах. Філологічні дискусії 20-х років, праці з поезики та стилістики заклали основи антропоцентричного погляду на мову.

Лінгвістична теорія образу автора, запропонована В.В.Виноградовим у 20-х роках і пізніше обґрунтована у монографіях "О художественной прозе" (1929), "Стиль "Пиковой дамы" (1936), "Проблема авторства и теория стилей" (1961), "Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика" (1936), "О теории художественной речи" (1971), узагальнювала погляди на вивчення мови художнього твору як цілісного естетичного об'єкта. За визначенням вченого, "образ автора - це індивідуальна словесно-мовленнєва структура, що пронизує лад художнього твору і визначає взаємозв'язок і взаємодію всіх його елементів" [45, с. 151]. І далі: образ автора - "не простий суб'єкт мовлення, часто він зовсім не названий у структурі художнього твору. Це концентроване втілення суті твору, що об'єднує всі системи мовленнєвих структур персонажів у їх співвідношеннях з оповідачем і через них виступає ідейно-стилістичним центром, фокусом цілого" [45, с. 113]. Щодо специфіки художнього мислення, взаємовідношень між об'єктом і суб'єктом у процесі художнього пізнання досліджується категорія (образу автора) - це "образ, що складається із основних рис творчості поета" [45, с. 113]. Думка про образ автора, як зазначає сам В.В.Виноградов, впливає із міркування О.О.Потебні

про те, що кожен поет-лірик "пише історію своєї душі (і побічно історію своєї доби). Зрозуміло, йдеться не лише про поезію, а й прозові твори, великі художні полотна, в яких сфокусовано і своєрідне бачення дійсності, і власні думки щодо неї, і "власний, ще ніким не знайдений спосіб їх висловити" [45, с.243]. Саме так формується неповторний образ автора - позатекстова і водночас внутрітекстова даність, що об'єктивно існує завдяки її мовленнєво-словесній організації.

Лінгвістичний акцент на структурі образу автора зроблено, зокрема, у монографії Н.Сологуб "Мовний світ Олеса Гончара" (К.: Наукова думка, 1991). У ній чи не вперше в українській науці про мову художнього твору здійснено комплексний аналіз письменницького стилю, який "пройшов еволюцію, зберігши свої характерні ознаки. Поглибилась філософська основа його символіки, активізувалося словотворення, ускладнилась синтаксична організація прози" [174, с. 3]. Новим у названій монографії є дослідження реалізації світогляду письменника через мовні засоби: слова-символи, авторський словотвір, перифрази, кольористику. Створення картини світу письменника відбувається, як вважає Н.Сологуб, шляхом пізнання й оцінки дійсності, що й формує його естетичне кредо.

Термін "образ автора" в науці про мову художнього твору знайшов багато відповідників. Це засвідчує, з одного боку, недосконалість терміна через його метафоричність, а з другого, зацікавленість, зумовлену, очевидно, ємкістю проблеми. В основному це терміни російської мовознавчої школи: "образ світу", "художній всесвіт", "картина світу". Термін Ю.Шевельова "цілісний образ митця", як і сам підхід до аналізу мови художнього твору, засвідчує, що в дослідженні мови художнього твору повинні застосовуватись суміжні науки, споріднені із вивченням мовленнєвої діяльності людини. Як впливає з робіт Ю.Шевельова, вчений не здійснює, не пропонує окремого мовознавчого, літературознавчого чи психологічного аналізу твору.

Дослідник розглядає твір як акт словесного спілкування автора з читачем, однієї свідомості з іншою в даному історико-літературному і соціальному контексті, він пропонує розглядати художній твір як опосередкований засіб спілкування між автором і читачем, як єдине ціле явище словесності.

Авторизована модальність в тексті передає не лише певну авторську оцінку окремих елементів створюваного автором образу, але й виявляє ціннісну позицію автора через цілісний художній образ твору. Саме тому аналіз цієї категорії в тексті такий важливий для сприйняття змістово-концептуальної інформації твору. Таким чином, досвідом вітчизняної лінгвістики, як і працями російських вчених, працями В.Гумбольдта, О.Єсперсена, Ш.Баллі, Е.Бенвеніста та сучасними дослідниками закріпився науковий інтерес до людини як творця мови. "Немає жодного тексту, який би не був породжений комунікативними намірами суб'єкта мовлення, який би не відображав у своїй структурі ту чи іншу ... позицію у відношенні до повідомлюваного" [88, с. 20].

I.8. Основні елементи авторизованої модальної рамки у реченнях-висловленнях

В основі авторизованої модальності речення-висловлення лежить формула **S а O**, де **S** - суб'єкт авторизації, **O** - об'єкт авторизації, **а** - авторизоване (оцінне) ставлення, авторизована характеристика. Таким чином, основними елементами авторизованої модальної рамки є суб'єкт та об'єкт авторизації, зв'язані авторизованим предикатом. У мовленні авторизований предикат (**а**) може бути представлений досить різноманітно, як спеціалізованими оцінними словами (*добре, погано, подобатися, поважати, засуджувати* і под.), так і семантикою висловлення в цілому.

Крім того, в модальну рамку авторизації входить, як правило, імпліцитно, шкала оцінок та стереотипів, на які орієнтована авторизована

оцінка в соціальних уявленнях мовців, пор.: *Який цікавий роман!* - такого типу висловлення є зрозумілим для адресата, оскільки співрозмовники мають спільне уявлення про те, що таке цікавий роман.

Усі ці компоненти авторизованої структури у деякій мірі відповідають компонентам оцінки у логічному аспекті (про суб'єкт, предмет та підставу оцінки, за Івіним). Однак у мовних структурах, зокрема реченнях-висловленнях, авторизована оцінна структура побудована значно складніше та включає в себе ще ряд компонентів. Так, суб'єкт та об'єкт авторизованої оцінки часто з'єднуються аксіологічними предикатами, у першу чергу, предикатами думки, сприйняття (*вважати, думати, здаватися, оцінювати, розцінювати*), які вказують на наявність суб'єкта-авторизатора.

Авторизоване оцінне висловлення може містити і факультативні елементи – мотивацію оцінок, кваліфікатори, різні засоби інтенсифікації оцінного значення тощо.

1.8.1. Поняття про суб'єкт авторизації.

Пряма і непряма авторизація

У процесі оцінно-кваліфікуючої діяльності, як уже зазначалося, тісно переплітаються об'єктивні та суб'єктивні фактори. Відображення позамовної діяльності є невіддільним від мовця. Дослідження авторизованих оцінних суджень у логіко-семантичному аспекті показує, що авторизована оцінка обумовлена суб'єктивними поглядами, інтересами, смаками (соціальними, етичними, естетичними) мовця або певної частини суспільства. Виділення суб'єкта оцінки потребує відмежування суб'єкта авторизованої структури та прагматичного суб'єкта (мовця). Суб'єкт авторизованої оцінки не завжди ідентичний із суб'єктом-мовцем, тобто із прагматичним суб'єктом. Наприклад: *По думці етимологів, фонетика стала вже не тільки джерелом атеїзму, соціалізму і т.ін., але також розсадником усякої демократії*

(І.Франко). Як бачимо, у даному контексті суб'єктом негативної оцінки виступає один з актантів, а не прагматичний суб'єкт. Тут фіксуємо кваліфікацію об'єкта дійсності суб'єктом оцінки - негативна оцінка виражена експліцитно, однак це не означає, що мовець також оцінює об'єкт дійсності як "поганий". Оцінка прагматичного суб'єкта, мовця, можливо, протилежна оцінці, вираженої у наведеному тексті. Прагнення мовця відмежуватися від оцінки, що належить суб'єкту оцінки, підтверджується компонентом "*по думці...*". Якщо оцінка певного об'єкта дійсності, що належить суб'єкту оцінки, експліцитна, то оцінка, що належить прагматичному суб'єкту (мовцю), імпліцитна.

Проте суб'єкт авторизованої оцінки досить часто збігається з прагматичним суб'єктом, мовцем. Наприклад: *Я впевнена, мій коханий - найкращий за всіх* (Ірина Вільде). Суб'єктом оцінки тут виступає актант, з точки зору якого ведеться оповідь. Експліцитний актант (*я впевнена*) виражений 1-ою особою. Отже, речення з експліцитним суб'єктом - 1-ою особою володіють властивістю самоверифікування, тобто такі речення є істинними у кожному висловлюванні. Пор.: 1. *Я стверджую, що він негідник.* 2. *Негідник він.* Якщо значення предиката у першому прикладі істинне (негативна оцінка об'єкта дійсності) завдяки перформативному дієслову "стверджую", то негативна оцінка предиката у другому прикладі може бути істинною чи хибною, оскільки суб'єкт оцінки виражений імпліцитно. Речення з імпліцитно вираженим суб'єктом оцінки - 1 особою припускає варіювання: істинність / хибність оцінки. Наприклад: *Чи не здається тобі, що наша кума товстіша стала та огидніша?* (Г.Квітка-Основ'яненко). У даному контексті суб'єктом оцінки також є 1-а особа. Компонент "*чи не здається тобі*" припускає в ролі пресуппозиції смисл "*мені здається, а як тобі?*". Суб'єкт оцінки збігається з автором оповіді. У наведеному прикладі оцінка, дана відправником, тобто тим, хто говорить,

відома; оцінка адресата, тобто того, хто слухає, сприймає інформацію, з даного контексту є невідомою.

Оцінка автора слів може бути протилежною до оцінки прагматичного суб'єкта, напр.: *Кажуть люди, що він гордий, а для мене він наймиліший, найніжніший* (О.Кобилянська).

В авторизованих питальних реченнях оцінка не належить адресату, якщо суб'єктом оцінки виступає 2-а особа, а містить лише запит про можливу (потенційну, передбачувану) оцінку, напр.: *Думаєш, він всьому голова?* Позитивна оцінка об'єкта дійсності, що належить 2-ій особі, виражена експліцитно, однак вона не збігається з оцінкою прагматичного суб'єкта, мовця. Оцінне висловлення "*Думаєш, він всьому голова?*" припускає смисл "*я так не думаю*".

Розмежування прагматичного суб'єкта (мовця) та суб'єкта авторизованої оцінки (особи, з точки зору якої дається оцінка), найбільш очевидне у невластивому мовленні, напр.: *Про Віталія говорили, що він роботящий хлопець* (О.Гончар). Кваліфікація об'єкта дійсності належить суб'єкту оцінки - 3-ій особі, що експлікується дієслівною формою. Позиція прагматичного суб'єкта невідома, ідентичність оцінок, що належать суб'єкту оцінки та прагматичному суб'єкту, не обов'язкова.

Суб'єкт оцінки - 3-я особа є експліцитним при наявності у висловленні займенника, що вказує на приналежність оцінки 3-ій особі, напр.: *Між ними нібито є навіть біблі кріпаки з Курицини, які самовільно іменують себе козаками* (О.Гончар); *На його думку, ви бог* (О.Кобилянська).

Таким чином, суб'єктом авторизації (експліцитним чи імпліцитним) є особа (чи частина соціуму, чи соціум в цілому), з точки зору якої виражається ставлення, авторизована оцінка, характеристика повідомлюваного, напр.: *А по-моєму, це звичайний собі динозавр культурівської доби ...* (О.Гончар); *Участь у збірнику наших кращих молодих письменників*

уважаю доброю і дуже бажаною (М.Коцюбинський). Суб'єктом-авторизатором у даному випадку є сам мовець. Назвемо таку авторизацію прямою.

Суб'єктом прямої авторизації може бути як окрема особа (індивідуальний суб'єкт), так і сукупність суб'єктів, що утворюють певний соціум. Пор.: *По-моєму, актриса дуже талановита* - індивідуальний суб'єкт-авторизатор; *Ми вважаємо актрисою талановитою* (суб'єкт-авторизатор "спільної думки" включає мовця і ще когось). Узагальнений суб'єкт-авторизатор (суб'єкт "спільної думки") спеціально позначений при допомозі дієслівної форми "*вважається*", "*вважають*".

Узагальнений суб'єкт-авторизатор може бути виражений експліцитно займенниковими формами (*всі, кожен, ніхто, хтось* і под.). Напр.: *Всім відомо, що він п'яниця* (розм.); *Ніхто вже Вареника не вважав і за чоловіка, а так-таки за самісінького куцоного* (Панас Мирний). Компоненти "*всім*", "*ніхто*" виступають у ролі спеціального показника узагальненості суб'єкта-авторизатора.

Семантика прямої авторизації - це виражена експліцитно оцінка, яку можемо кваліфікувати у такий спосіб: "*як вважає автор*", "*як уявляє автор*", "*в уяві автора*", "*таким (такою, такими) бачить об'єкт (об'єкти) автор*", "*у сприйнятті автора*", "*так це сприймає автор*", "*так це оцінює автор*" тощо. Напр.: *Отсей брак локального колориту я вважаю доказом того, що повість "Наймичка" написана була перед самою поемою* (І.Франко); *А я все-таки не вважаю нашої літератури за жебрачку* (Леся Українка). В українській мові це також конструкції типу "*мати за*": *Ніколи не мала тебе за боягуза* (Ірина Вільде);

Другий тип авторизації - так звана **непряма** авторизація; суб'єктом-авторизатором є не мовець, а особа (особи), про яку йдеться, напр.: *Анрі-Жак енергійно, так йому здалося, підвернув стовпа з дороговказом*

(Ю.Мушкетик); *Дуже було йому прикро, що люди його мають за щось, коли він у своїй думці не варт був нічого* (Л.Мартович).

I.8.2. Об'єкт авторизації

Існує декілька визначень об'єкта оцінного судження. Так, О.М.Вольф вважає, що об'єкт оцінки - це особа, предмет чи стан речей, яких стосується оцінка [55].

Н.Д.Арутюнова розширює "об'єкт оцінки", вона зазначає, що оцінка може стосуватися не лише предметів (точніше властивостей предметів), оцінюватися можуть також дії, процеси, стани, ситуації, стан речей, факти чи можливості [16].

Г.О.Золотова уточнює, що об'єктом оцінки є дія реальна чи потенціальна [88].

Як видно з наведених визначень, найсуттєвішою ознакою об'єкта позитивної чи негативної оцінки у власне авторизованих судженнях є здатність об'єкта позначати як конкретний предмет, так і фрагменти реальної дійсності, властивості та відношення, тобто окремі ситуації дійсності.

Таким чином, під терміном "об'єкт оцінки" розуміється, по-перше, фрагмент реальної дійсності, який оцінюється (предмет оцінки); по-друге, об'єкт оцінки – це компонент семантичної структури оцінного висловлення, який репрезентує фрагмент реальної дійсності, що оцінюється.

Під об'єктом авторизованої оцінки ми розуміємо предмет, особу, дію, подію (фрагмент чи ситуацію дійсності), на які поширюється авторизоване сприйняття і які входять до модальної рамки авторизації..

1.9. Авторизація і авторизована самооцінка (самоавторизація)

Окремим типом авторизації є авторизована самооцінка, коли об'єкт та суб'єкт авторизації збігаються, тобто суб'єкт-авторизатор дає оцінку самому собі.

Для передачі денотата, що відображає ситуацію авторизованої самооцінки (який одночасно є і суб'єктом-авторизатором), характерним є використання займенників 1-ої особи однини, рідше - множини, напр.: *Ні, я його не варта, я мерзенна грішниця!* (О.Кобилянська); *Я була така втішена, що не знаю, як і сказати!* (Леся Українка); *Жінка тоді посміхнулася до нас - і одразу стала красивою і симпатичною, а ми - грубіянами й чувалами без совісті* (Ю.Яновський).

Рідше суб'єкт-авторизатор у конструкціях авторизованої самооцінки може бути виражений займенником першої особи в Д.в.: *Так мені тут тоскно та нудно* (Ю.Мушкетик); *А мені добре* (О.Кобилянська).

В ситуаціях авторизованої самооцінки предикат, що відображає властивості, якості об'єкта оцінки, може бути виражений субстантивами з семою як позитивної, так і негативної оцінки. Деякі лінгвісти (О.М.Вольф, Н.Д.Арутюнова) вказують на неможливість функціонування у предикатній позиції субстантивів з яскраво вираженим значенням позитивної оцінки, що пояснюється, очевидно, соціолінгвістичними, етичними причинами: навряд чи доцільне сполучення з 1-ою особою оцінних кваліфікацій типу "*геній*", "*талант*", "*герой*" тощо. Етичні обмеження на сумісність з 1-ою особою однини у висловлюваннях про якості з позитивною оцінкою порушуються, якщо у реченні вказується не на постійну, а на тимчасову ознаку: *Сьогодні я молодець* (Розм.).

Етичні обмеження на сполучуваність предиката з семою позитивної оцінки та займенником 1-ої особи можуть призвести до використання у

ситуаціях авторизованої самооцінки 3-ої особи замість 1-ої, як-от: *Син у тебе - геній* (оцінка приписується самому собі).

Сполучуваність предикатів позитивної оцінки з займенниками 1-ої особи множини менш обмежена, ніж з займенниками 1-ої особи однини. У таких випадках об'єкт оцінки узагальнений, але поширюється і на мовця.

Семантика предиката в ситуаціях авторизованої самооцінки різноманітна, наприклад вираження сумніву припускає негативну оцінку (*Я, очевидно, (ймовірно) дурень*). У таких висловлюваннях негативна оцінка не констатується, а є результатом припущення мовця, яке виражається за допомогою вставних слів "*очевидно*", "*напевно*", "*ймовірно*", "*здається*" тощо, які пов'язані зі значенням "правдоподібно".

Іноді для конструкцій авторизованої самооцінки характерна кваліфікація мовця, але дана не ним самим, а іншою особою. У таких реченнях суб'єкт висловлення (мовець) не збігається з суб'єктом-авторизатором, напр.: *Я, бачте, негідник!* (Остап Вишня); *Кажуть, ніби я незграба* (Г.Квітка-Основ'яненко). Компоненти "*ніби*", "*бачте*" вказують на те, що сам мовець не погоджується з висловленою оцінкою.

Вказівка на автора оцінки може бути експліцитною: *Сестра сказала, що я сьогодні гарна* та імпліцитною: *Я, виходить, йолоп*. Модальні слова "*виходить*", "*значить*", у значенні "по-твоєму", "по-вашому" імпліцитно вказують на того, хто оцінює, та припускають непогодженість з такою оцінкою мовця.

На відміну від висловлювань, орієнтованих на стороннього спостерігача, у самоавторизованих висловлюваннях, які припускають свідка, негативна оцінка предиката виявляється з більшою інтенсивністю. Субстантивні предикати передають такі модальні значення:

- 1) засмучення, докір (*Дурень я; Я йолоп*);
- 2) досаду (*Господи, яка я незграба*);

- 3) ситуацію "прозріння" (*Я нікчемний банкрут*);
- 4) відображають ситуацію "моральних переломів" (*Я негідник*).

І.10. Засоби та стилістичні прийоми вираження інтенсифікації авторизованих смислів

І.Польдауф зазначає, що найпоширенішим засобом вираження третього синтаксичного плану (тобто плану авторизації) є **інтонаційне оформлення** конструкції [211, с. 139]. Учений говорить, що почуття, які хоче передати мовець, "нав'язати" слухачеві, можуть бути виражені у поєднанні інтонації, ритму, міміки та жестів і, звичайно, цілісного контексту й ситуації [211, с. 139].

Здебільшого, авторизовані конструкції є окличними реченнями. За допомогою окличного оформлення можуть передаватися різноманітні відтінки інтонації мовця: здивування, захоплення, зацікавлення, позитивна чи негативна оцінка тощо.

Другим спеціалізованим засобом передачі авторизованих значень є так звані **оцінні слова** - тобто ті, які, крім об'єктивного лексичного значення, містять ще й значення суб'єктивне, яке виражає ставлення того, хто говорить, до висловленого [98, с. 85]. До складу емоційно-оцінної лексики належать слова, які вже в своєму лексичному значенні мають позитивну чи негативну оцінку і означають відчуття, настрої з точки зору мовця. Коло емоцій, що виражається емоційно-оцінними словами, досить широке: пестливість, іронія, презирство, насмішка, згрублість. Емоційно-оцінна лексика дає можливість мовцеві всебічно характеризувати описуване, проявляючи при цьому особисте ставлення. Серед оцінних лексем - слова, різні за частиномовною приналежністю. Так, оцінні іменники часто виступають у позиції іменної частини складеного присудка: *Старий - то шибеник і злодій* (О.Кобилянська); *Мамо, ти деспотка!* (О.Гончар); *Фашист - хижий*

розбійник... (Ю.Яновський); *На вулиці я була доброю забіячкою* (О.Чорногуз); *Що за ледащо мій Охрім* (Г.Квітка-Основ'яненко).

Оцінні іменники також виступають у ролі напівпредикативних субстантивних зворотів - прикладок: *Приїздив Густі, огидний блазень* (О.Кобилянська); ... *Йому, бідоласі, вчора знову давали уколи...* (О.Гончар).

Оцінно-характеризуючі прикметники виступають як предикативні означення у складі іменної частини присудка, вираженої позиційно стійким словосполученням, як-от: *Се ж була погана жінка, люта, мов жид-лихвар...* (О.Кобилянська); *Безсоромний він* (Сікорський) *чоловік* (Леся Українка); *Я був тоді найгірший забіяка в селі...* (І.Франко); *Ти зовсім дурна дівка!* (Ю.Яновський).

Оцінні прикметники виступають і самостійно у ролі іменної частини складеного присудка, пор.: *Їхні діти найкращі - цибаті, горбаті, рогаті...* (І.Драч); ... *А вони просто лінюхи та ще й мошенникуваті до того і люблять на російську кишеню надію покладати* (Леся Українка); *Одне слово, - я був такий противний, такий вредний і просто скажений, що не розумію, як на мене не поचेшили намордника!* (Ю.Яновський).

До оцінних слів належать також утворення (іменники, прикметники) з суфіксами суб'єктивної оцінки. Слова з такими суфіксами можуть виражати позитивну чи негативну оцінку: *Будиночок був чепурненький, на чотири кімнати* (Ю.Мушкетик); *Ох, яка смішна історійка!* (О.Кобилянська); *Що ж ви з себе вдаєте тут наївненьку дівчинку!* (Ірина Вільде); *Він (проф. Багалий) напечатав для порівняння дві статейки, приписувані Сквороді, але, напевно, не ним написані* (І.Франко).

Оскільки в сучасній українській літературній мові більшість слів за своїм лексичним значенням є емоційно нейтральними [80, с. 73-74], тому частина з них набуває емоційно-оцінного забарвлення при вживанні їх у переносному значенні, як-от: ...*Жіноцтво щебече* (Г.Квітка-Основ'яненко);

Казанок твій варить (О.Гончар); *Голос діда гримів твердо і гнівно* (Ю.Яновський); *Уралов знову розцвів при згадці про дочку* (О.Гончар); *Такою відважною мурашкою є пані бурмістрова місточка* (І.Франко); *Колодязь цей - моя радість, небо - моя світлиця* (О.Гончар).

До засобів, позначених авторизованою семантикою, належать також і кваліфікуючі позиційно стійкі словосполучення та фразеологізми, які переважно є "знаком вираження емоцій, суб'єктивного ставлення мовця до сказаного" [24, с. 88]. Вживання таких одиниць знаходиться у сфері емоційних уявлень про моральні, фізичні та інші якості людини, тому на перший план у таких сполученнях виступає емоція, експресія, ставлення мовця до особи, якій дається характеристика, до описуваного явища, події чи предмета.

У позиційно стійких словосполученнях актуалізованим є оцінний прикметник, пор.: *Так ось такий-то був скусний маляр ... те, те, те!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Цей повітряний вовк був надивовижку делікатний і ніжний хлопець* (Ю.Яновський).

Особливою виразністю авторської оцінки відзначаються позиційно стійкі словосполучення з метафоричним значенням, пор.: *Він (директор), сказати б, лицар силосу і жертва його* (О.Гончар); *Вуса - два віхті рудої соломи* (Ю.Яновський).

Трапляються авторизовані семантично неподільні словосполучення з метафоричним значенням у позиції підмета: *Обличчя майора пройняте жовтизною, а сивий їжак стриженої під бокс голови надає йому якоїсь колючості* (О.Гончар).

Фразеологічні словосполучення так само передають різноманітні оцінки: позитивну чи негативну оцінку особи за віком, досвідченістю, зовнішнім виглядом, станом здоров'я, фізичними чи моральними

особливостями тощо (*мало каші їв, кров з молоком, третій калач, майстер на всі руки, нуль без палички та ін.*).

Фразеологізми у складі іменного складеного присудка надають авторизованому виразу особливого емоційного забарвлення: *Тоня стала для нього (Віталія) понад усе* (О.Гончар); *Ви мені не указ!* (О.Довженко); *"Ваша Маша не дуже красива, - описувала далі Неля, - але до чорта симпатична"* (Ю.Яновський); *А газдиня була така що раз!* (Остап Вишня); *Сон рябії кобили все це* (О.Гончар).

Виразно оцінними є фразеологічні словосполучення, побудовані на протиставленні, як-от: *Чудасія - не лист: одні крапки та тире!* (О.Гончар); *Чудо не дитина; Лисиця, а не жінка* (Розм.), в яких об'єктом оцінки виступають слова "лист", "дитина", "жінка", а оцінка міститься в актуалізованому компоненті, що стоїть у препозиції.

Авторизація пов'язана з переносним вживанням слова. Звичайні слова і вирази нашої мови більшою чи меншою мірою багатозначні і тому часто потребують уточнення, якого їм надає словесне оточення - зв'язна мова чи контекст. Для природи звичайного розмовного слова характерне те, що, крім свого прямого, первинного значення, воно може мати також і переносні, набувати додаткових відтінків завдяки зближенню його значення за схожістю і суміжністю з іншими смисловими змістами. В.В.Виноградов писав: "Слово переливає експресивними фарбами соціального оточення. **Відображаючи особистість (індивідуальну чи колективну) суб'єкта мовлення, характеризуючи його оцінку дійсності, воно кваліфікує його як представника тої чи іншої соціальної групи**" [46, с. 21] (виділення наше - А.А.).

Характер явища, події чи ситуації об'єктивної дійсності найкраще пізнається у порівнянні з іншими. Різні типи зіставляваних, протиставлених та порівняльних відношень виражаються у мові цілою системою форм і

конструкцій. Вони поширені як в усному розмовному мовленні, так і в різних функціональних стилях української мови. Використовуються порівняння для надання мові емоційності, виразності, для влучного й яскравого відтворення емоцій людини з найрізноманітнішими відтінками. Завдяки порівняльним конструкціям відтворюється суб'єктивне сприйняття реальної дійсності мовцем, у чому й полягає суть авторизації. Адже авторизація - це, насамперед, оцінка повідомлюваного з боку мовця-автора, поєднання повідомлення про предикативну ознаку та характер сприйняття її суб'єктом-мовцем.

Одним із найбільш поширених засобів вираження авторизації і є **порівняння**, яке вказує на суб'єктивне сприйняття події, явища, на образне сприйняття навколишнього світу на основі подібності ознак. Порівняння як логічний акт базується на загальній основі зіставляваних явищ, предметів дійсності.

За допомогою порівнянь можна відтворити дуже багато найрізноманітніших почуттів з їх численними відтінками, як позитивного, так і негативного характеру.

Змальовуючи зовнішність чогось – картину чи портрет, людський характер чи його особливість, розкриваючи почуття людини і найголовніше – розкриваючи значення зображуваного в житті людини, мовець відтворює у слухача різноманітні моральні, естетичні та ін. почуття, які характеризують ставлення до того, про що йдеться.

У мові порівняльні конструкції оформляються сполучниково-підрядним зв'язком (сполучники *як, ніби, мов, немов, наче, буцім* та ін.) та безсполучниковим зв'язком (тавтологія, орудний порівняння, родовий відмінок тощо).

Сполучникове порівняння досить розвинене в українській мові. Порівняльні сполучники утворюють чималу системну сполучникову групу. Однак такі порівняння відрізняються одне від одного в основному лише

сполучниками, оскільки від заміни одного сполучника іншим значення порівняння майже не змінюється.

Серед структурних типів порівнянь виділяються конструкції із сполучником **як**, які є найбільш вживаним. За допомогою цього сполучника виражається справжня, найбільш ймовірна подібність, напр.: *Він лежав, простягнувшись, як молодий грецький бог...* (Ю.Яновський); *А в будинку тихо, як у колодязі* (Ю.Мушкетик); *(Тоня) Прибігла з школи, як з полум'я, і мерщій до ножиць* (О.Гончар).

Порівняльні конструкції із сполучниками **мов, немов, наче, ніби** у своєму складі сполучають порівняння з прямою вказівкою на його умовність, ймовірність, можливість: *По вечорам, після страшенно гарячих днів, на небі спалахують зірничі, немов ті блискавки...* (Леся Українка); *(Тоня) Налита, туга, мов вишня, очі горять, стріляють блискавками* (О.Гончар); *І я наче зів'яла від двох годин* (О.Кобилянська); *Коли в Сирій Вербі зацвітають вишні, село ніби пливе в білих хвилях* (Ю.Мушкетик). Останні два речення відносяться до того типу порівняння, де порівняльний сполучник втратив свою первинну функцію, перетворившись на модальну частку.

Серед безсполучникових порівняльних конструкцій виділяється так званий "орудний порівняння", який досить поширений в українській мові, напр.: *І падає сонце направо й наліво мигливою блискавкою* (І.Драч) *Гандрабасти журавлем він ішов урівень з кінськими головами* (Остап Вишня); *(Тоня) Прокралась лисицею, присіла край постелі* (О.Гончар).

Часто вживаються також і порівняльні сполучення, що входять до складу присудка із дієсловом **здаватися**: *Хоч здаються струмочками виснуті руки і дмушками дитячими товстий бур* (І.Драч).

Заперечно-протиставне метафоричне порівняння спостерігається в авторизованих реченнях з двома однорідними присудками, коли перший з них заперечний і є прямою назвою предмета, а другий стверджувальний і є

порівняльною метафоричною назвою: *У мамі не очі, а дві сльози* (М.Стельмах).

Образні слова, порівняння є не лише одним із засобів вираження авторизованого значення, вони оживляють мову, роблять її барвистою, відображають духовне багатство народу, його розум, іронію, проникливе й зацікавлене спостереження.

До продуктивних засобів вираження авторизованої оцінки слід зарахувати частки, які вносять різноманітні відтінки суб'єктивного характеру у значення окремих компонентів чи речення в цілому. Функціональний план, роль часток в організації та комунікативному спрямуванні речення, у вираженні ними додаткової семантичної інформації та модальності висловлення найбільше цікавить сучасних дослідників. Так, Т.М.Ніколаєва визначає частки за основними пресупозиціями як екзистенційні, прагматичні, конвенціональні, комунікативні, наслідку та імплікатури і приходить до висновку, що зв'язаність граматичних показників висловлення багато в чому пояснюється загальною настановою всього висловлення на передачу певного фрагмента дійсності й відношення автора (мовця) до нього.

Частка надає висловленню такого додаткового змісту, який пов'язується з певною авторською цінністю, із збільшеним експресивним відтінком речення. Частки, як вважає Ю.Г.Скиба, у більшості випадків можна розглядати як своєрідні "мовленнєві жести", за допомогою яких мовець не тільки вносить емоційно-логічні відтінки до загальних значень слів та речень, а й передає співрозмовникові своє ставлення до змісту висловленого [168, с. 32-34].

В "Русской грамматике" 1980 р. частки зведені до трьох узагальнених груп: 1) для вираження емоційних реакцій; 2) для вираження вольових проявів; 3) для вираження оцінно-характеризуючих значень [160, с. 224-226]. Ми звертаємо увагу насамперед на третій зазначений тип.

Характер посилення емоційно-оцінної характеристики висловів мають частки **як, який, що за**: *Як же тут гарно, як же тут тихо, В таку годину забудеш лихо* (Леся Українка); *Яка земля! Яке зерно, Росиця!* (П.Тичина); *І що то був за скусний маляр!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Що за лайдацтво!* (Ірина Вільде); *Я одним духом прочитала твори Марліт, які божисті, які чудові думки!* (О.Кобилянська); *Що за ледащо мій Охрім!* (Г.Квітка-Основ'яненко).

Частка **який (яка, яке, які)**, що вжита з займенником, виконуючи ролі інтенсифікатора авторизованого висловлення, виступає показником як позитивної, так і негативної оцінки: *Яка вона непутяща!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Який він гарний, смаглявий, високий!* (О.Кобилянська).

Слід мати на увазі, що в зв'язку з відсутністю власного лексичного значення ті самі частки можуть використовуватися для надання висловленням різного забарвлення. Так, вказівні частки **оце, от** нерідко вносять у речення емоційний відтінок: *Оце Ядзі віддяка!* (О.Гончар); *От дурна дівка, ніяк тебе не навчиш* (Ю.Яновський).

Нерідко в авторизованих конструкціях частки поєднуються з вигуками, що підсилює емоційно-оцінну семантику висловлення: *Ох, яка мене туга взяла!* (Леся Українка); *Ох, які прекрасні, шляхетні образи й думки!* (О.Кобилянська); *Господи, які тяжкі часи настали для нас і для мене!* (О.Кобилянська).

Яскраве емоційне забарвлення у конструкції, ускладнені авторизацією, вносять **вигуки**. В.В.Виноградов зазначав, що їх функція полягає насамперед в тому, щоб виражати емоції, переживання, бажання, наказ, спонування людини, тобто в звуковій словесній формі передавати емоційні й спонукально-вольові реагування її на оточуючу дійсність, на мову і вчинки співрозмовника [46, с.745].

Синтаксичні властивості вигуків виявляються в мові досить широко. Вони можуть супроводжувати речення, вживатись як єдине самостійне висловлення, чи як еквівалент його. Деякі мовознавці навіть виділяють окремі типи речень та присудків, у яких обов'язковим структурним елементом є вигук або неподільне сполучення вигука з часткою чи займенниковим словом [197, с. 249]. Вигуки можуть і самостійно вживатися у функції різних членів речення. Наприклад: *Ох, нещастя!*; *Ай, біда!*; *Ох і краса!* і под.

Вигуки в реченні найчастіше знаходяться у препозиції, рідше - у постпозиції: *Бр, які холодні руки!* (Ю.Яновський); *Гвардії генерал-майор розповідає анекдоти! Ай-я-яй!* (Ю.Яновський); *Марнотратство яке на світі, ох, марнотратство* (О.Гончар).

Конструкції з вигуками *фе, тьху, фу, цур, тю* та деякими іншими звичайно виражають такі почуття суб'єкта-авторизатора, як сум, осуд, огиду, презирство, напр.: *Йому зробилось стидно. Фу, яке свинство!* (М.Коцюбинський); *Цур йому, одійди од його* (А.Тесленко).

Вигуки *а, о, ай, ах, ой, ох, е, у* багатofункціональні. За їх допомогою можуть виражатися найрізноманітніші почуття і переживання суб'єкта: здивування, захоплення, осуд, жах, сумнів тощо: *Ах, як вільно тут, як широко, могутньо!* (П.Тичина); *Ой, як іще довго чекати!* (Остап Вишня); *Ох, яка страховина!* (М.Кропивницький); *А, от ти хто!* (Леся Українка).

У всіх наведених прикладах вигуки супроводять авторизовані конструкції з імпліцитно вираженим суб'єктом-авторизатором, вони просто несуть основне емоційне навантаження висловленого.

Часто в авторизованих конструкціях вигуки виступають в ролі емоційно-експресивної підсилювальної частки: *О земле, велетнів роди!* (П.Тичина); *Ну вже й невістка! І де взялась на нашу голову?* (Леся Українка).

Стилістичним прийомом вираження авторизації є також **різного роду повтори**, яким досягається внесення різноманітних відтінків у змістове значення висловлення.

З мовознавчої точки зору повтор являє собою кількаразову (багаторазову) появу у тому чи іншому контексті тієї самої мовної одиниці на відповідному лінгвістичному рівні.

Повторювані елементи, як правило, одержують більше смислове навантаження і набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків. Характерно, що навіть слова з стилістичного погляду нейтральні при повторенні набувають емоційної виразності.

За семантико-граматичними ознаками повтори поділяються на дві групи:

1) абсолютний повтор (повтор слів однакової морфологічної структури та лексичного значення): *Знову тиша-тиша* (Ю.Яновський); *Яке сумне-сумне те, що я пишу* (О.Кобилянська); - *Така пісня... Така пісня... - схвильовано каже капітан* (О.Гончар);

2) відносний повтор (може мати різну морфологічну будову, різне лексичне значення): *У нас за хатою ніяка кропива не росте, тільки квіти. Різні-прерізні* (Ю.Яновський); *Таки видимо-невидимо їх (людей) тут стояло* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Тільки мною ніхто не цікавиться, тільки я сама-самісінька* (О.Кобилянська); *...Адже людина одна-однісінька в степу цілий день, живе слово хоче почути* (О.Гончар).

Вигуки, частки і повтори – типові засоби вираження суб'єктивної модальності в українській мові. Вони підсилюють емоційно-оцінний зміст наведеного висловлення, “натякаючи” на присутність у ньому суб'єкта-авторизатора.

РОЗДІЛ II. АВТОРИЗАЦІЯ ЯК СЕМАНТИЧНЕ УСКЛАДНЕННЯ РЕЧЕННЯ

II.1. Авторизований компонент як ускладнювач семантичної структури речення

Семантика речення - явище складне, багатоеlementне. З одного боку, в реченні відображається певна картина світу, фрагмент дійсності, з другого - осмислення дійсності мовцем, його логічні, розумові операції. Людина не просто споглядає предмети та їх взаємодію, але й пояснює їх, знаходить причиново-наслідкові зв'язки між ними. Особливо яскраво мисленнева діяльність людини відображається в реченнях з ускладненою семантичною структурою.

Якщо елементарна семантична структура речення становить одну пропозицію, то ускладнені утворюються поєднанням двох та більше пропозицій. Причому одна з них є основною, базовою, і виражається в мові розгорнутою суб'єктно-предикатною структурою, в якій наявні всі ознаки предикативності. Інша (інші) є додатковою і пов'язана з основною різними логіко-семантичними відношеннями.

Ускладнення семантичної структури відбувається різними способами: шляхом заміщення актантних позицій предиката пропозитивними іменами, шляхом включення каузативних дієслів-предикатів, шляхом введення у предикативну одиницю атрибутів у широкому розумінні цього слова. Можливість використання того чи іншого способу ускладнення знаходиться у тісній залежності від типового значення семантичної структури, від семантичного типу її ядра - предиката. Однак характер та ступінь цієї залежності неоднакові у різних способів ускладнення.

Найбільш тісну залежність спостерігаємо у тому випадку, коли семантична структура ускладнюється словоформами, що займають позиції актантів цієї структури і є семантично та синтаксично обов'язковими.

У мові існує цілий ряд предикатів, які передбачають в одному з актантів цілу ситуацію. Г.О.Золотова називає такі дієслова комплікаторами, ускладнювачами елементарної структури, і зараховує до них дієслова, що вводять каузативні та авторизуючі конструкції, а також дієслова, що виражають відношення зумовленості, логічні відношення між явищами [66].

Авторизований компонент у ролі ускладнювача семантичної структури простого речення ще не був предметом окремого дослідження в українському мовознавстві.

Суть авторизації як елемента семантичної структури речення полягає в тому, що різноманітними способами у речення, яке містить інформацію про об'єктивну дійсність, вводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкта, автора сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а подекуди і на характер самого сприйняття.

В авторизованих конструкціях поєднується інформація про ознаку предмета чи характеристику події з точки зору сприйняття їх суб'єктом-авторизатором. Авторизовані конструкції характеризуються досить часто полісуб'єктністю, поліпредикативністю, що кваліфікується як семантичне ускладнення структури речення. Позиція авторизуючого суб'єкта вводить у речення інший суб'єктний план. Про її особливе відношення до предикативного мінімуму свідчить і непідпорядкування іншому слову відмінкової форми компонента, і порівняно легка взаємозамінність форм з ряду можливих, і співвіднесеність у цьому ряду відмінкових форм імені зі вставними словами і зворотами. Як зазначає Г.О.Золотова, авторизація є, насамперед, полісуб'єктне ускладнення конструкції речення вказівкою на "автора" оцінки, сприйняття чи мовлення-мислення [87, с. 221]. У реченні,

таким чином, виявляється ряд співвідношень між суб'єктом предикативної ознаки і суб'єктом оцінки, суб'єктом мовлення, між суб'єктом-діячем і суб'єктом-оповідачем тощо.

Порівняймо об'єктивний (неавторизований) та авторизований способи подачі інформації:

Роман цікавий **Критик вважає** роман цікавим.

Для нього роман цікавий.

Йому роман цікавий.

На його думку, роман цікавий.

Роман **видався критикові** цікавим.

Роман **вважають** цікавим.

Роман **вважається** цікавим і т.ін.

Більшість авторизованих речень є поліпропозитивними, тобто містять основну та додаткову пропозиції. У реченнях, ускладнених авторизацією, спостерігаємо своєрідну взаємодію моделей. Напр.: *Михайло бачить її (Анну) молодю...* (О.Кобилянська) = *Михайло бачить її (Анну) + Вона є молодю*. У таких реченнях одночасно поєднуються дві предикативних ознаки – дієслівна та іменна (перша стосується суб'єкта у синтаксичній позиції підмета, друга – об'єкта, що стоїть у позиції додатка і є потенційним суб'єктом). Речення такого типу відносяться до речень, семантично ускладнених дуплексивами [185].

Засоби авторизації, тобто способу вказівки на суб'єкта-авторизатора досить різноманітні, - від прийменникової та прийменниково-відмінкової форми імені (*йому, для нього*), словосполучення (*на його думку*) до двоскладової дієслівно-іменної моделі (*він вважає*) або її безособових та неозначено-особових чи узагальнено-особових варіантів з усуненням назви особи (*вважається, вважають* тощо). Відношення між дієслівно-іменною формою авторизації можна порівняти з відношенням зі словами автора та

прямою мовою названого персонажа, пор.: *Коваленко каже: "Роман цікавий"*.

Для вказівки джерела інформації мовець може використовувати не лише структуру складнопідрядного речення (*Наш кореспондент вважає, що всі чиновники - бюрократи*), але й вставні конструкції (*На думку нашого кореспондента, всі чиновники - бюрократи*), а також вводити авторизуючий компонент у структуру речення (*Для нашого кореспондента всі чиновники - бюрократи*). Крім того, авторизуюче дієслово може бути введене в саму структуру предиката (типу *У нашого кореспондента всі чиновники іменувалися бюрократами*).

Можливості оформлення авторизації залежать від типового значення повідомлення, а в межах цих можливостей мовець надає перевагу тому чи іншому варіантові відповідно до комунікативно-стилістичних умов мовлення.

Модусна рамка у структурі простого речення може бути представлена:

- 1) авторизуючими дієсловами;
- 2) напівпредикативними дієприслівниковими конструкціями;
- 3) напівпредикативними інфінітивними конструкціями;
- 4) напівпредикативними ад'єктивними конструкціями;
- 5) суб'єктно-авторизуючими синтаксемами;
- 6) іменними модальними словосполученнями.

У моделях з авторизуючими дієсловами зі значенням інтерпретації чужої думки типу *вважати, вбачати, кваліфікувати, оцінювати, розцінювати, називати, іменувати, бачити* і под. змінюється структурне співвідношення диктумної та модусної частин:

а) при означено-особовому авторизаторі: *Він бачив у ній друга, хоч вважав її легковажною* (Розм.); *Кочубинський бачить в ній нездоровий і у багатьом шкідливий романтизм...* (І.Франко); *...Ми вважаємо цей новий захід дуже корисним для польської літератури* (І.Франко); *Зять називав тестя*

божсвільним та казав, що він запродав душу нечистій силі (М.Коцюбинський); Ну навряд **назвав би** я того добрим чоловіком, хто б мені очі повиймав (Панас Мирний); Пан Кропивницький у кожному батракові... **вбачав** свого найлютішого ворога (І.С.Нечуй-Левицький).

б) при неназваному чи неозначено-особовому авторизаторі: *Вона вважається* доброю господинею; *Її вважають* доброю господинею (Розм.); *Її (вдовицю) вважали* доброю жінкою (Ю.Федькович); *Звідси було туди кількасот метрів, але це вважалось* смертельно далеко (О.Гончар); *З самого початку вбачали* в ньому не стільки цезаря, скільки відважного авантюриста (О.Гончар).

Напівпредикативні звороти з авторизованими дієприслівниками виражають додаткове повідомлення. Дієприслівники називають додаткову дію, що приписується суб'єкту, який виконує й основну дію, пор.: *Називаючи дитину то голубкою, то зозулькою, жінка плакала; Вважаючи Дарку хворою, мати примусила її випити якийсь гіркий чай; Не вважаючи себе феміністкою, Ольга поважала розумних жінок* (Розм.).

При збігові та неспівпаданні мовця та суб'єкта-авторизатора план авторизації вводиться за допомогою дієприслівників *вважаючи, говорячи, кажучи, уявляючи, називаючи, іменуючи, бачачи* і под. разом з залежними словами. Ці звороти можуть займати також позицію вставного компонента речення, як-от: *Ця пані, говорячи словами батька, не така вже й поважна, щоб їй поклони бити* (О.Маковей); *По правді кажучи, не така вона (Тоня) вже й красуня* (О.Гончар).

Напівпредикативні інфінітивні конструкції використовуються при збігові вказівки на мовця та авторизатора, виражаючи ставлення до характеру висловлення, також оцінне ставлення до об'єкта чи фрагмента дійсності (*правду сказати, по правді сказати, по совісті сказати, важко сказати*), напр.: *Сказати по совісті, не люблю я того льотчика* (Ю.Мушкетик); -

Сказати щирю правду, і я ніколи не любила ... приятелювати з такими паннами, - обізвалась Маруся (І.Нечуй-Левицький); Ні, гріх сказати, - загомоніли всі разом. – Семен не такий! Він своїх жінок жалував (М.Коцюбинський).

Ад'єктивні синтаксемами чи ад'єктивні напівпредикативні конструкції є менш вживаними у досліджуваному матеріалі. Вони містять авторизовану характеристику на суб'єкт чи об'єкт з узагальненою вказівкою на авторизатора, пор.: *Приїхав господар, відомий у селі як страшний тиран (О.Маковей); Її (чутку) принсла баба Параска Гришиха., відома на все село брехуха (І.Нечуй-Левицький); Обернувшись, я побачив кореспондента Нестора Журбу, прозваного в редакції Нестором Літописцем (Л.Дмитренко); Срібні монети випустив у Новгороді син Володимира Ярослав, прозваний пізніше Мудрим (З журналу).* Узагальнена вказівка на "автора" у таких реченнях виражається обставинним поширювачем типу "в селі", "в редакції" тощо.

Іменні модальні словосполучення в ролі вставних компонентів номіналізують мовленнєві модусні рамки; використовуються при цьому різноманітні прийменниково-відмінкові словосполучення, до складу яких входить займенникова чи прикметникова або іменникова вказівка на автора як-от:

а) "за + О.в." (за (її) розрахунками, за (моїми) уявленнями, за (її) словами, за повідомленням когось) тощо: *За моїми уявленнями, навчання - це мука (О.Гончар); За одностайною думкою багатьох дослідників, українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером (З журналу);*

б) "на + Зн.в." (на (мій) смак, на (його) погляд): *На мій погляд, погода прегарна (Леся Українка);*

в) “у + М.в.” (у (його) уявленні, в (його) очах): В уявленні господаря було: жити треба чесно, і тоді тобі віддасться (Ю.Федькович);

г) “відповідно до + Р.в.” (відповідно до повідомлення): Відповідно до повідомлення синоптиків, погода стоятиме гарна (З часопису);

д) “з + Р.в.” (з точки зору): Так само стоять справи, які, з точки зору Шухевича, являють собою якусь дивну мішанину... (І.Франко);

е) “за + О.в.” із значенням джерела думки, оцінки чи слова: Є тут, за влучним висловом чеського поета Врхліцького, “метелики усіх барв” (І.Франко);

є) “як на + Зн.в.”: Як на мене, то краса цієї повісті не так в ідеях, як в глибокій, тонкій й, логічній психології героїні Наталки (Леся Українка); Як на мене, то в тому нічого поганого нема, що таки так багато чужих людей... (В.Винниченко).

Суб’єктно-авторизуючі синтаксемами представлені такими формами:

а) “Д.в (без прийменника)”: Ніщо мені так не пахне, як той степ... (О.Гончар);

б) “у + Р.в.”: Писанки у нашого народу мають значення до певної міри талісмана (І.Франко);

в) “для + Р.в.”: ...Се така страшна річ для поета - друкарські помилки! (Леся Українка);

г) “за + О.в.”: Кожне судження, за Арістотелем, виражене у формі речення, але не кожне речення виражає судження (З підручника).

II.1.1. Авторизуючі синтаксеми

1. “Д.в. (без прийменника)” виражає зв’язок між авторизованою оцінкою і певною якістю суб’єкта, який обумовлює точку зору даного суб’єкта, напр.: А от твоїй кумі Варварі Іванівні біда велика - у неї рак груді... (Леся Українка); Ох мені лихо! забула хустку... (Г.Квітка-

Основ'яненко); *Солоно так мені, солодко в самотині* (І.Драч); *Я вам не колгосп, щоб мене перейменувати* (О.Гончар).

“Давальний суб'єкта” у реченнях, що виражають оцінку міжособистісних відношень та (або) їх змін (*Ти мені не друг; Вона тобі не пара*) називає одного з учасників міжособистісних відношень, що встановлюються з точки зору мовця. Такі речення виражають не зміну думки, а зміну реальних соціальних відношень між людьми: *Я тобі більше не дружина*. Але такі конструкції не слід вважати авторизованими.

“Д.в. (без прийменника)” пов'язаний з суб'єктивною точкою зору, тому 3 особа в таких суб'єктних синтаксемах є авторизатором, а диктальна частина виражає оцінку сприйняття явищ та понять 3-ою особою авторизатора: ... *І як привезе йому (Віталію) таких шурупів та гвинтиків, то це йому найкращі гостинці* (О.Гончар); *Льотчикові аж дивно чути, що пращури його були чумаками...* (О.Гончар); *Вже й баба йому за космонавта* (Остап Вишня); *Батько й не пручається, йому це не первина...* (Ю.Федькович).

2. Синтаксеми “для + Р.в.” також припускають суб'єктивну точку зору, тому ці суб'єктно-авторизуючі синтаксеми утворюються не лише за допомогою імен, але й займенниками 1-ої та 3-ої особи: *Се були для мене найкращі години в моїм житті* (Ірина Вільде); *Надто велика честь для нього (Мордовця) - потрапити в “мирову літературу”...* (Леся Українка); *Для вбогої галицько-української трупи його (Підвисоцького) відхід був би великою втратою* (І.Франко); *Для мене ж Ви і Ваша родина зовсім не “міф”* (Леся Українка); *Він (капітан) для них (десятикласників) як сподвижник Магелана* (О.Гончар); *Для них (пожилців) ті люди, що жили тут, - як птахи, що перевелися* (Ю.Мушкетик); *Найгірше для сліпої людини, коли їй співчують, жаліють...* (Ю.Яновський).

“Для + Р.в.” може взаємодіяти з авторизуючими предикатами типу *бути (стати) ясным, очевидним, зрозумілим*: *Але що таке щастя? Для*

мене ся ідея не стала ясною (Леся Українка); *Для всіх душевна краса дівчини була очевидною* (Розм.).

3. Суб'єктні синтаксеми “у + Р.в.”, на відміну від попередніх, менш вживані. Вони поєднують два значення: каузативне та авторизуюче. Пор.: *У нього всі навколо брехуни; У брехуна всі навколо брехуни*. У першому реченні “у + Р.в.” є засобом авторизації (Він вважає всіх навколо брехунами); у другому - мовець вказує на причину такої оцінки (Якщо людина брехун, то він, міряючи всіх по собі, вважає усіх людей брехунами).

У моделях такого типу не використовується 1-а особа авторизатора, пор.: *У мене всі навколо брехуни*.

Структури з такими синтаксемами прямо вказують на суб'єкта-авторизатора, що виражається, як іменами, так і займенниками, пор.: *У Зубрицького такою пануючою народністю була зразу польська, а потім російська* (І.Франко); *Якщо є швидкість - є життя! - у льотчиків це так* (О.Гончар); *Вона (Дора) у нас настояща “паніматка” і дуже любить просторікувати* (Леся Українка).

Крім розглянутих авторизуючих синтаксем імені, для вираження прикріпленості даної оцінки до конкретного суб'єкта-авторизатора використовуються також фразеологізовані словосполучення, як-от:

а) *у очах когось, у чийхось очах*: *Вона була красунею в очах Віталіка* (О.Гончар);

б) *у розумінні когось*: *У його розумінні було: хвороба - це коли валить з ніг* (Ю.Мушкетик).

II.1.2 . Авторизуючі дієслова

Якщо суб'єкт-авторизатор виражений називним відмінком, то у складі конструкції з'являється авторизуюче дієслово (типу *вважати, називати, іменувати, знаходити, бачити, вбачати* та ін.) пор.: *В оповіданні “Бобо” ...*

комісія **бачить** гарну як на початкуючого автора працю (І.Франко); Григорій **не бачив** у тім гріха, що Сава любив Рахіру (О.Кобилянська); Ганнуса слушно **називає** тебе жінкою (О.Кобилянська); Чи тобі легше **невдячним бачити?** (Ірина Вільде); **Ось я бачу** себе зовсім юного в училищі (О.Гончар); **Ви вважали** це запитання нетактовним і вигнали мене з класу (Ю.Мушкетик); **Що робить той, якого ти називаєш Байдюю?** (П.Загребельний); **Того, хто прийшов першим, оголосили переможцем** (І.Багрянний).

Нерідко першопочаткове сприйняття, з іншого часового плану, зберігається та виводиться перед внутрішнім баченням суб'єкта-авторизатора (типу **Він пам'ятав** її молодою, **побачив** дівчинкою), як-от: **Михайло отакою бачить її (Анну) тепер у душі. Отакою, як ішла з драбиною на рамені через подвір'я...** (О.Кобилянська); **Бронко міг би без великої напруги фантазії уявити** собі Юлька чотирирічним хлопчиком з золотистою гривкою (Ірина Вільде).

У близьких за значенням реченнях з авторизуючими дієсловами та авторизаторами в називному відмінку та давальному без прийменника є свої відмінності, пор.: **Я вважав його розумною людиною; Він здавався мені розумною людиною.** Перше речення виражає остаточну оцінку, яка може змінюватися чи підтверджуватися (пор. можливі продовження: а/ ... *але помилився*; б/ ... *радий, що не помилився*). Друге речення виражає оцінку, засновану на враженні, але має в собі відтінок сумніву, недостовірності (можливе продовження а/, але неможливе б/).

Суб'єктивність, неадекватність сприйняття нерідко пояснюється його каузованістю зовнішніми умовами (**У цьому вбранні Ганна здавалась йому дівчинкою; При місячному світлі береза здавалась Михайлові нареченою**).

Недостовірність, нечіткість враження виражається в спеціалізованих авторизованих моделях з дієсловами сприймання **здаватися, бачитися, снитися, чутися**: **Вона видалася йому блідою** (О.Маковей); **Я була у довгому**

дорожньому плащі, який щільно прилягав до тіла, і в якому я здавалася ще стрункішою (О.Кобилянська); *Снився ти мені безтурботним та веселим* (Ірина Вільде).

Авторизуючі дієслова *бачити, помічати, відчувати* у поліпредикативних конструкціях з суб'єктивною синтаксею “в(у) + Зн.в.” (у функції носія ознаки) вказують на активність сприймаючого та оцінюючого авторизатора: *І в його інтонації Тоня відчула щось схоже на смуток чи жаль за чимось* (О.Гончар); *Тої однаковості не бачимо в письменстві книжнім, новім, що розвилось в нашім столітті на обширі України-Русі* (І.Франко).

Для вираження поширеної (розповсюдженої, спільної) думки, джерело якої не називається, мовець використовує неозначено-особову форму авторизуючого дієслова: *“Наймичку” вважають* одною з найкращих поем Шевченка (І.Франко); *Його (Онуфрія) і його жінку називали* скупарями (О.Кобилянська); *Не спізнати, що у собі той день несе, що люди називають* “завтра” (Г.Калюжна).

II.2. Авторизація як компонент суб'єктної перспективи висловлення

Предикативна одиниця породжується в результаті взаємодії суб'єкта та предиката. Більшість синтаксистів основну увагу приділяють типології предикатів, оскільки саме на ній заснована типологія базових моделей речення. Але й класифікація суб'єктів також визначає класифікацію речень: розмежування базових моделей та їх структурно-семантичних модифікацій (*Діти співають і За стіною співають*); розмежування моно- та поліпредикативних конструкцій (*Брат довів сестру до будинку; Брат довів сестру до розорення*) [88, с. 229].

Поняття суб'єкта є одним з найбільш дискусійних понять лінгвістичної теорії. На сучасному етапі граматичної науки поняття суб'єкта становить найбільший інтерес в аспекті співвідношення синтаксису і семантики.

Лінгвістична класифікація суб'єктів базується на філософських тлумаченнях цього поняття: суб'єкт-річ, суб'єкт-свідомість, суб'єкт-організм, суб'єкт - діюча причина та ін. Проблеми класифікації суб'єктів присвячені праці Г.Г.Шпета, Е.Бенвеніста, Ю.С.Степанова, Н.Д.Арутюнової, Г.О.Золотової [12, 28, 88, 180, 205 та ін.].

Так, Г.О.Золотова зазначає, що типологія суб'єктів опирається на:

- 1) віднесеність суб'єкта до зони диктуму чи модусу;
- 2) семантико-синтаксичний статус суб'єкта, що впливає з його онтологічного статусу: поділ суб'єктів на конкретні та узагальнені ("відірвані", пропозиційні);
- 3) референційну характеристику суб'єкта: розрізнення означених, неозначених та узагальнених суб'єктів [88, с. 230].

Дослідниця розглядає явище співвідношення декількох суб'єктів у реченні, вводячи для їх розрізнення термін "суб'єктна перспектива висловлення" [88, с. 276-278].

Співвідношення суб'єкта повідомлюваного факту (диктуму) та суб'єкта факту повідомлення (модусу) і вербалізація їх у конкретному висловленні дає можливість побудови суб'єктної перспективи висловлення, у якій виділяються суб'єктні зони:

- суб'єкт базової моделі;
- суб'єкт-каузатор;
- суб'єкт-авторизатор;
- суб'єкт-мовець, автор даного висловлення;
- суб'єкт-слухач, адресат висловлення.

Така суб'єктна перспектива може бути представлена схемою:

Не Я	Я	Не Я	
	МОДУС	ДИКТУМ	
S ₄	S ₃	S ₂	S ₁
Слухач (адресат)	Мовець	Авторизатор	Суб'єкт базової моделі
<i>Tu / Ви</i>	<i>Я</i>	<i>Він бачив, як... Він вважає, що... Йому відомо, що... На його думку...</i>	Суб'єкт дії <i>(Брат читає)</i> Суб'єкт стану <i>(Братові весело, холодно)</i> Суб'єкт якості <i>(Брат розумний. Виноград зелений)</i>
	S₃=S₂ <i>Я бачу, знаю, вважаю, що... По-моєму, як на мене... Здається, думається...</i>		

II.3. Типи моделей авторизації

за класифікацією суб'єктів-авторизаторів.

Виділяємо декілька основних різновидів моделей авторизації з урахуванням типу суб'єкта-авторизатора:

I. Авторизація, що її вводить суб'єкт кваліфікуючий, формує двоскладні іменні моделі, що містять оцінку, кваліфікацію предметів та явищ. Не змінюючи авторизованої моделі, до неї приєднується вказівка на суб'єкта-авторизатора, виражена у формі:

а) давального відмінка чи прийменниково-відмінкових конструкцій (тиму йому, для нього, у нього);

б) суб'єктно-модальної форми, що займає позицію вставного компонента (типу на його думку і под.)

в) головної частини складнопідрядного речення, при якому авторизуюча модель займає позицію підрядної. Пор. схему:

авторизуюча модель **авторизована модель**

йому

ця книга цікава

у нього

для нього
 на його думку
 з його точки зору вона здібний інженер
 на його погляд
 у його розумінні смисл життя-служіння народові
 у його уявленні
 як йому здається, твій приїзд - важлива подія
 йому здається, що
 він вважає, думає, гуляти дощем - задоволення
 гадає, визнає, що

A=B

Символічно співвіднесеність двох структурно-сміслових компонентів авторизованої моделі можна позначити формулою **A=B**.

Власне взаємодія, включення моделей відбувається при введенні в авторизуючу модель назви суб'єкта-авторизатора з дієсловами кваліфікуючої семантики, які групуються таким чином:

1. Авторизуюча модель *Він вважає (визнає, знає, називає)*, поєднуючись з моделлю *Книга цікава (A=B)*, перетворює її компонент **A** у форму знахідного відмінка, а компонент **B** - у форму орудного предикативного: *Він вважає книгу цікавою*. Пор.: *Ці думки ми вважали необхідними...* (М.Стельмах); *Я вважаю його (Ляуфлера) чесним* (О.Кобилянська); *Новелу "Хатка на балці" комісія признала найкращою* (І.Франко); *Найкращою рибою дід вважав лину* (О.Довженко); *Я завжди знав Ольгу скромною і мовчазною* (Ірина Вільде); *Меланія вважала доктора Гука нудним старим диваком* (Ірина Вільде).

Пор. графічну схему взаємодії двох моделей при дієслівно-іменному способі авторизації повідомлення (хоча у мовленні порядок компонентів кожної з моделей може бути різним):

Основною метою навчання студенти вважали самовдосконалення.

Неназваність суб'єкта при кваліфікуючому дієслові має неозначено-особове чи безособове значення: *Її (вдовицю) вважали доброю жінкою* (Ю.Федькович); *З касового боку успіх вистави можна назвати блискучим* (Леся Українка); *Так і порішили, щоб його божевільним пославити* (Марко Вочок).

При пасивній формі кваліфікуючого дієслова з неозначено-особовим значенням суб'єкта компонент А авторизованої моделі залишається у формі називного відмінка, а компонент В також виступає у формі орудного відмінка: *Савина вважалася красунею у Шитинських землях* (М.Івасюк).

2. Авторизуюча модель з дієсловами *характеризувати, розглядати, кваліфікувати, оцінювати, визнавати, розуміти, висувати, сприймати* з конкретно названим чи неозначено-особовим суб'єктом-авторизатором, поєднуючись з авторизованою моделлю, змінює обидва її компоненти у форму знахідного відмінка, підкріплюючи предикативні відношення між ними сполучником *як*, напр.: *Сержант Коломієць оцінив "варяга" як татарина* (О.Гончар); *Зрозумів його (Зубрицького) ідеї о слов'янській взаємності як конечність* зречтися своєї народної мови і традиції (І.Франко); *Хлопця висунули як помічника* завідуючого шахтою (Ю.Збанацький); *Хіба цього не досить, щоб визнати цей твір як найкращий* (З журналу).

При пасивній формі дієслова з конкретно названим чи неозначено-особовим суб'єктом кваліфікуючої дії компоненти А і В залишаються у формі називного відмінка, напр.: *Така манера сприймається як безглузда* (Ірина Вільде).

Ті ж відношення між компонентами А та В авторизуються моделлю з дієсловами *бачити, знаходити*; при цьому компонент А набуває форми "у (в)+ Місц. в.", а компонент В (субстантивний) - форми знахідного відмінка:

...Критик Махарових творів... **бачить** в тім якусь особливу тонкість і фінезію (І.Франко); Вони **бачили** в своїй дочці добру помічницю (Панас Мирний); У такому збудженому стані я ніколи її **не бачив** (В.Підмогильний).

3. Авторизуюча модель з дієсловами **прийняти, визнати, вважати, знати** змінює авторизовану модель в компоненти **когось - за когось** з відтінком помилкової відповідності, помилкової ідентифікації предметів: Я **все-таки не вважаю** нашу літературу **за жєбращку** (Леся Українка); Ці звичаї і вірування **руснак признає за свої** (І.Франко); Шофер ... почав **лаштувати свої вудки, бо принципово не визнавав спінінга за серйозну рибальську снасть** (М.Чабанівський); Люд увесь в тім краю **мусив узнавать його за пана** (Леся Українка).

4. Авторизуюча модель **уявляється, видається, здається** з суб'єктом у формі давального відмінка чи без суб'єкта або з неозначено-особовим суб'єктом, залишає компонент А у називному відмінку і змінює компонент В у форму орудного предикативного: Мені **рух жіночий в Галичині представляється** тісно злученим з рухом **вашої партії...** (Леся Українка); ...Образ "маленької господині" у великому житті **все видавався** мені чомусь сумним (Ірина Вільде); Навіть Сава **здавався** веселішим, як звичайно (О.Кобилянська).

Авторизуючі дієслова вносять в авторизовану модель відтінок неповної відповідності між предикативно співвіднесеними компонентами або відтінок обережності, некатегоричності твердження.

При розрізненні значень і способів оформлення компонентів авторизованої моделі можна виділити два типи взаємодії авторизуючої та авторизованої моделей:

1. Авторизуюча модель включає авторизовану (суб'єкт-авторизатор у називному відмінку, а суб'єкт авторизованої моделі змінюється у форму непрямого відмінка: Вони **називають експеримент гуманним**; Сім'я **не**

вважає її дорослою; Він розцінює цей факт як помилку), як-от: Та він (Орест) однаково назвав її (медсестру) подумки сердитою (Ю.Мушкетик).

2. Авторизована модель включає авторизуючу: *Експеримент усіма визнається (визаний) гуманним; Вона не вважається дорослою; Цей факт розцінюється ним як помилка, напр.: Тепер удома мені все якимось іншим здається...* (Леся Українка); *Вам ця ідея видається безглуздою* (М.Стельмах).

У обох типах одна модель ніби обрамлює іншу, тому назвемо авторизацію **р а м к о в и м** способом взаємодії моделей.

Не можна не відзначити, що з інформативної, змістової точки зору авторизована модель у обох типах взаємодій залишається первинною, а авторизуюча - вторинною; вона існує для того, щоб ввести зміст авторизованої. Подібні явища “переносу комунікативного центру основної комунікативної пари на залежну” відзначає Н.Д.Арутюнова на матеріалі іспанської мови [16, с. 43].

На його думку, дівчина - красуня;

Для нього дівчина - красуня;

В його уявленні дівчина - красуня;

Він визнає, що дівчина - красуня;

Він вважає дівчину красунею;

Він сприймає дівчину як красуню;

Дівчина здається йому красунею;

Він вважає (думає), що дівчина - красуня тощо.

Такі ряди конструкцій можуть розглядатися як ряди синонімічних речень ускладненого типу.

II. Другий різновид авторизації, що її вводить у повідомлення суб'єкт **сприймання**, виділяється відповідно до значень дієслів, що виражають сприймання в авторизуючій моделі (**бачити, чути, помічати, спостерігати, відчувати, почувати** тощо). Те, що сприймається (зміст

авторизованої моделі) стосується головним чином кола статичних значень наявності у широкому розумінні, особливо локалізованої наявності предмета чи явища, конкретних дій, конкретних проявів стану.

Так, як і в реченнях кваліфікуючої авторизації, тут можливі два типи взаємодії частин висловлення:

1) модель, що містить авторизовану характеристику чи самоавторизацію (при цьому компоненти авторизованої моделі залишаються без змін), як-от: *Рахіра почувалася в душі враженою* (О.Кобилянська); *Ібрагім почувся так само зганьбленим, як тоді...* (Підмогильний); .

2) модель, яка виражає авторизовану оцінку (при цьому компонент авторизованої моделі у формі називного відмінка займає позицію керуючого члена при дієслові у відповідному відмінку): *Іван почув себе старим* (О.Кобилянська); *Себе вже бачив першим музикантом* (І.Драч); *Інеса враз відчула себе дуже і дуже стомленою* (Ю.Збанацький).

III. Проміжний різновид між кваліфікуючою авторизацією та авторизацією сприймання становить **авторизація вияву**. В авторизуючій моделі беруть участь дієслова: *знаходити, бачити, заставати (застати), виявляти (виявити)* та ін. Ця модель реалізується двоскладними реченнями, які повідомляють про ознаку предмета, що його виявляє принагідно з основним повідомленням суб'єкт авторизуючої моделі у момент реалізації ним якоїсь іншої дії (конкретної чи уявної). Суб'єкт - носій ознаки авторизованої моделі (компонент А) перетворюється на форму придієслівного знахідного, назва ознаки (компонент В) приймає форму орудного предикативного або залишається у незмінній формі непрямого відмінка з прийменником. Наприклад: *Вона бачила сама не раз у своїх мріях сина лісовим радником* (О.Кобилянська); *Мама застала доню гарною проти дзеркала в новій рожевій сукенці з червоними плямами на личку* (Ірина Вільде); *Його (шпіона) виявили замерзлим наші партизани* (Ю.Мушкетик).

II.4. Авторизовані конструкції з предикатами якості

Оскільки авторизована оцінна семантика зосереджена передусім у предикаті, то пропонуємо класифікацію авторизованих структур за типами предикатів.

У русистиці досі немає загальноприйнятої семантичної класифікації предикатів, яка б базувалася на точно визначеній кількості їх диференційних значенневих компонентів [5, с. 10]. Так, зокрема у монографії “Семантические типы предикатов” класифікаційна схема предикатів представлена у двох варіантах. Варіант, запропонований Т.В.Булигіною, спирається на реальну, онтологічну схожість, оскільки предикати - це особливі семантичні сутності. Дослідниця описує класи предикатів російської мови у межах семантичних ознак.

В окремий клас, зокрема, виділяються за ознакою якості, властивості (звички, вміння, виду занять), виділяються предикати власне якості. На вираженні цієї онтологічної ознаки, на думку Т.В.Булигіної, спеціалізуються прикметники (*сніг білий, він розумний*), дієслова (*він любить морозиво*), іменники (*він п'яниця*), стійкі сполучення (*він володіє абсолютним слухом*) тощо.

Другий варіант класифікаційної сітки предикатів російської мови, який запропонувала О.Н.Селівестрова. Цей клас названо “природною” моделлю. В основі цієї класифікації лежить поділ, пов'язаний з такими поняттями, як дія, процес, стан, якість. У цій класифікації предикати якості посідають четверте місце (після предикатів дії, процесу та стану). Вони характеризуються лише за їх зв'язками з віссю часу.

В окремий семантичний клас предикати властивості виділяв також російський мовознавець В.В.Богданов [31, с. 51], проте в ролі центральної семантичної ланки елементарного речення вони не були аналізовані.

В українському мовознавстві донедавна використовувалась надто узагальнена класифікація предикатів, в якій вони за своїми семантичними параметрами поділялися на два великі класи: предикати дії і предикати стану, які відбивають основне семантичне протиставлення всередині предикатних знаків. Два узагальнених класи предикатів розчленовуються далі на семантичні підкласи, причому ступені цього розчленування можуть бути різними, залежно від характеру відповідних семантичних ознак. Так, зокрема, на думку І.Р.Вихованця, предикати охоплюють п'ять основних значень, серед яких виділяються і значення наявності якісної ознаки.

На основі цієї узагальненої класифікації предикатів І.Р.Вихованець розробив більш конкретизовану, шестикомпонентну класифікацію [50], в якій предикати якості виділені в окремий семантичний клас за їх найістотнішими характеристиками, які відрізняють їх від інших типів предикатів [50].

II.4.1. Конструкції з одновалентними предикатами якості

Одновалентні предикати якості, виражаючись якісними прикметниками безвідносної міри якості, визначають постійну, внутрішню ознаку істоти або предмета. Саме ознака такого характеру є для них типологічною. За її наявності встановлюється одновалентність предикатів якості.

Однією з типологічних ознак одновалентних предикатів якості є їх здатність виражати два ступені безвідносного вияву ознаки - недостатній і надмірний. Недостатній, або неповний, послаблений, ступінь вияву ознаки передають синтетичні й аналітичні предикатні форми.

Особливу групу синтетичних модифікаторів інтенсивності ознаки становлять суфікси *-еньк-*, *-есеньк-/ісіньк-*, *-усіньк-/юсіньк-*, які вказують водночас на позитивну суб'єктивну оцінку мовцем ознаки та на посилення ступеня її вияву. Цю синкретичну функцію вони реалізують здебільшого у складі параметричних якісних прикметників, що визначають довжину,

ширину, висоту, глибину тощо (*Хлопець досить високий - Хлопець височенький; Зернята дуже дрібні - Зернята дрібнесенькі (дрібнюсінькі); Стебло дуже тонке - Стебло тонесеньке (тонісіньке, тонюсіньке)*), напр.: *А вже що я радісінька, що переписала Гейне перед тією капосною пов'язкою!* (Леся Українка).

Серед префіксів-інтенсифікаторів ознаки якісних прикметників виділяються префікс *пре-*, який передає високий ступінь інтенсивності (*Квітка дуже гарна - Квітка пергарна; Дитя дуже хороше - Дитя прехороше; Люди дуже добрі - Люди предобрі*): *Це **таке** **прегарне** й **веселе**, **це** **таке** **свобідне!*** (Марко Вовчок); *Ніч була **прегарна** й **зимна*** (О.Кобилянська); *Погода була **прегарна*** (М.Івасюк).

Прислівники *страх, страшно, страшенно* функціонують як експресивні виразники високого ступеня інтенсивності ознаки переважно в розмовному та художньому стилях, напр.: *Я була **страшенно** схвильована* (О.Кобилянська); *І генерал її **посватав**, **Бо** **страх** хороша була, А генерал був **страх** багатий* (Т.Шевченко); *Голова (Федька) була **страшно** тяжка й **гаряча*** (В.Винниченко); *Він **страшенно** нерішучий і боязкий...* (П.Загребельний).

Особливий різновид аналітичного вираження ознаки предикатів якості представляє той, суть якого полягає в повторенні того самого якісного прикметника або спільнокореневих якісних прикметників, другий із яких має у своєму складі словотворчі суфікси або префікси із значенням інтенсивності. Такі аналітичні предикатні утворення відзначаються високим рівнем експресивності й використовуються переважно в розмовному та художньому стилях, напр.: *Небо **високе-високе...*** (В.Винниченко); *Обличчя **біле-біле...*** (П.Колесник); *Ліси **густі, густі*** (П.Загребельний); *Небо було **синє-синє...*** (О.Іваненко); *Візники - **старі-старезні*** (Остап Вишня); *Степ ... **рівний-***

рівнісінький (О.Гончар); *Човен був старий-престарий* (О.Гончар); *Село давнє-предавнє* (М.Олійник).

Характерною особливістю авторизованих структур з одновалентними предикатами якості є те, що нерідко характеристична ознака істоти чи предмета може мати певні обмеження у своєму вияві. Суть цих обмежень полягає найчастіше в наявності інших осіб або предметів, щодо яких тільки і виявляє ознаку її носій - суб'єкт якості. Така онтологічна особливість вияву характеристичної ознаки істоти чи предмета спричиняється до відкриття предикативними якісними прикметниками безвідносної міри ознаки ще однієї, тобто другої, валентної позиції залежного непредикатного іменника із семантико-синтаксичною функцією об'єкта, яка відрізняється від обов'язкової валентної позиції суб'єкта якісної ознаки своєю факультативністю, ситуативністю.

Факультативна валентна позиція об'єкта, яку зумовлюють одновалентні предикати якості, особлива тим, що вона конкретизує вияв ознаки суб'єктом якості, а саме перетворює його абсолютно постійну ознаку на ознаку, вияв якої обмежується певним об'єктом - істотою чи предметом, що дає підстави кваліфікувати такий об'єкт як об'єкт обмеження. Його зараховують до власне-приад'єктивних залежних компонентів. Вживання залежного іменника із семантико-синтаксичною функцією об'єкта обмеження залежить від лексико-семантичного наповнення предикативних якісних прикметників. Найпослідовніше він супроводжує ті прикметники, що визначають типові риси характеру, вдачі, поведінки людей, особливості їх психічного складу тощо. Серед них *добрий, добродушний, делікатний, коректний, лагідний, милосердний, порядний, привітний, тактовний, чемний, чесний, чулий, чуйний, щирий, лихий, лукавий, грайливий, жалісливий, сварливий, улесливий, шанобливий, чванливий* та ін. Напр.: *Мати добра для дітей; Касир привітний до людей; Дочка ввічлива з батьками* тощо.

Досить часто з об'єктом обмеження поєднуються прикметники, що визначають позитивну або негативну оцінку істот чи предметів, зокрема *гарний, красивий, хороший, поганий, гидкий, бридкий, страшний* та ін. (*Хустка гарна для мене (мені); Дівчина красива для хлопця (хлопцеві); Ліки погані для пацієнта (пацієнтові); П'яниця бридкий для жінки (жінці)* тощо), напр.: *Я не буду говорити о значенні Шевченка для літератури малоруської - для чеської публіки се може бути неінтересне* (І.Франко); *Навіть ця загадкова поява крейсера була для них ніби не зовсім випадковою...* (О.Гончар); *Йй (Тоні) все стало немилим, коли він (Віталій) не з'явивсь...* (О.Гончар); *Тепер стоїть сама бридка зима з вітром, дощем та ожеледдю, така зима дуже для мене неприємна і шкідлива...* (Леся Українка).

Прикметники інших лексико-семантичних груп так само можуть вживатися з об'єктом обмеження, але дещо обмеженіше і вибірковіше, ніж прикметники двох попередніх лексико-семантичних груп. Серед них виділяються:

1) прикметники, що означають смакові якості, напр.: *Груша терпка хлопчикові (для хлопчика); Риба солонна мені (для мене);*

2) прикметники, що вказують на ознаки, які сприймаються органами нюху, напр.: *Квіти пахучі туристам (для туристів); Калюжа смердюча перехожим (для перехожих); Трава духмяна косарям (для косарів);*

3) прикметники, які окреслюють ознаки, що сприймаються дотиком, напр.: *Ніж тупий господині (для господині); Ліжко тверде дитині (для дитини); Дорога слизька перехожим (для перехожих);*

4) прикметники, що визначають температурні властивості предметів, напр.: *Осінь тепла бабусям (для бабусь);*

5) прикметники, що визначають вагу предметів, напр.: *Валіза важка підліткові (для підлітка); Портфель легкий школяреві (для школяра).*

Об'єктна синтаксема із значенням обмеження відзначається великою різноманітністю морфологічних форм свого вираження, серед яких чільне місце посідають прийменникові форми непрямих відмінків іменників та займенників. Вибір цих форм значною мірою залежить від значень іменників, що виконують семантико-синтаксичну функцію об'єкта обмеження. Іменники - назви істот, щодо яких обмежується вияв внутрішньої ознаки суб'єкта якості (істоти або предмета), вживаються у формах давального безприйменникового, родового з прийменником *для* та *до* й орудного з прийменником *з* (*із*). Характерно, що в цьому наборі форм виділяються ізофункціональні варіантні форми. Так, зокрема, в сучасній українській літературній мові майже всі форми родового відмінка іменників і займенників з прийменником *для* вживаються як семантичні та морфологічні варіанти безприйменникового давального відмінка відповідних іменників і займенників. З цими ізофункціональними формами залежних іменників і займенників поєднуються прикметники переважної більшості лексико-семантичних груп, зокрема тих, що визначають позитивну або негативну оцінку осіб чи предметів, ознаки, що сприймаються нюхом чи на дотик, температурні властивості предметів, смакові якості чого-небудь, вік істот або предметів, їх вагу тощо: *Оксана красива Романові (для Романа); Духи пахучі мені (для мене)*.

Якщо визначена прикметником ознака конкретизується вказівкою на частину людського тіла, у зв'язку з якою вона реалізується, то іменник, що її називає, вживається у формі орудного відмінка. Серед прикметників, що поєднуються з цією формою, переважно ті, що дають позитивну чи негативну оцінку зовнішності людини (пор.: *Дівчина гарна (красива, вродлива, хороша) лицем; Жінка гарна (погана) станом (поставою, фігурою)*), а також деякі прикметники інших лексико-семантичних груп (пор.: *Хлопець блідий (білий) лицем; Жінка рівна станом (поставою)*).

Форму орудного відмінка мають переважно приад'єктивні іменники з абстрактним значенням, які в цій позиції не є валентно зумовленим компонентом відповідного предикативного прикметника. Вони є пердусім наслідком розширення лексико-семантичної сполучуваності прикметників різних тематичних груп, що спричинилося до утворення численних усталених або метафоричних прикметникових словосполучень. Слід відзначити, що вони значно переважають над тими, опорний прикметниковий компонент яких пов'язується із залежним непередикатним іменником із семантико-синтаксичною функцією об'єкта обмеження.

Форму орудного відмінка мають переважно приад'єктивні іменники з абстрактним значенням, які в цій позиції не є валентно зумовленим компонентом відповідного предикативного прикметника. Вони є передусім наслідком розширення лексико-семантичної сполучуваності прикметників різних тематичних груп, що спричинилося до утворення численних усталених або метафоричних прикметникових сполучень. Варто відзначити, що вони значно переважають над тими, опорний прикметниковий компонент яких пов'язується із залежним непередикатним іменником із семантико-синтаксичною функцією об'єкта обмеження, пор.: *Гарячий серцем, світлий головою, простий лицем, з усмішкою ясною, він і тепер стоїть переді мною, немов живий, такий, як був тоді* (І.Гончаренко); *Вустя вродлива іншою вродою* (О.Гочар); *Ви ... старі душею* (В.Сосюра); *Хома характером привітний* (Г.Тютюнник); *Свекруха крута вдачею* (Ю.Збанацький).

У формально-граматичній структурі речення одновалентні предикати якості реалізує іменний складений присудок, в аналітичній будові якого роль основної частини виконують якісні прикметники. Присудкові якісні прикметники вживаються лише у двох формах – у формах називного та орудного відмінків, що свідчить про меншу різноманітність їх морфологічного варіювання порівняно з іменним складеним присудком,

основну частину якого представляють форми іменників. У присудкову позицію ці форми прикметників переводять перед усім особові та родові форми дієслівних власне-зв'язок, які виконують суто граматичну роль і позбавлені лексичного навантаження. До власне-зв'язок іменного складеного присудка з основною прикметниковою частиною належить тільки дієслово *бути*, що вживається у трьох часових формах дійсного способу: як нульова зв'язка теперішнього часу, у трьох родових і множинній формі минулого часу та шести особово-числових формах майбутнього часу. Це зумовлено тим, що воно є найбільш нейтральним у семантичному плані, що забезпечило йому найвищий ступінь граматикалізації.

У прикметниковому вираженні предикативної ознаки визначальна роль належить зв'язкам, ужитим у нульовій формі теперішнього часу та у формах минулого часу. На визначення відмінкової форми присудкового якісного прикметника має вплив тільки нульова зв'язка, бо при ній він виступає у формі називного відмінка, який указує на постійну, характерну якісну ознаку істоти або конкретного предмета, напр.: *Вона така квола й тендітна* (О.Кобилянська); *А ці чоловіки такі нечулі й просто безсердечні* (Ю.Яновський).

Форми минулого часу дієслова-зв'язки *бути* вживаються переважно з називним відмінком якісних прикметників і зрідка - з орудним. Вони вказують на те, що носіями якісних ознак, виражених присудковими прикметниками, істоти й конкретні предмети були до моменту мовлення, пор.: *Дід був непорушний, мовчазний і понурий* (І.Франко); *Нещастя його (Івана) було надзвичайно велике* (О.Кобилянська); *Він (Михайло) був такий веселий і жартівливий!* (О.Кобилянська); *Та мені надзвичайним був той факт, що ось-то люди можуть собі зійтись, де хочуть...* (О.Маковей).

Особово-часові форми майбутнього часу дієслова-зв'язки *бути* пов'язуються з присудковими якісними прикметниками переважно у формі

називного відмінка, значно рідше – орудного. Вони визначають нереальні якісні ознаки, тобто такі, які не властиві істотам та предметам у момент мовлення про них. Ці ознаки реальні тільки з погляду мовця після моменту мовлення про них, напр.: *А пан Єжи напевно буде... щасливий* (А.Каменська); *Завтра вода буде чиста;... Я для тебе буду красивою, а для когось, може, й ніякою* (Н.Хоменко).

Ще рідше зв'язкову функцію виконують форми умовного способу дієслова **бути**. Це трапляється у складнопідрядних реченнях з підрядною умовною частиною, в якій визначено умову, за якої ірреальна якісна ознака, названа в головній частині, стане реальною для істоти або конкретного предмета, напр.: *Подружжя було б чимсь дуже гарним, коли б люди самі не споганювали його* (О.Кобилянська).

У присудкову позицію якісні прикметники потрапляють також за і допмогою дієслівних невластне-зв'язок, або напівповнозначних дієслів-зв'язок, які крім граматичної функції, надають присудкові додаткових семантичних відтінків, оскільки вони не зазнають цілковитої десемантизації. До найуживаніших невластне-зв'язок іменного складеного присудка з основною прикметниковою частиною належать дієслова **ставати (стати), робитися (зробитися)**. Крім трьох спільних граматичних значень - часу, способу та особи, властивих дієслову-зв'язці **бути**, вони виражають граматичні значення недоконаного та доконаного виду. Відно форми недоконаного виду **ставати, робитися** вказують на набування істотою або предметом певної якісної ознаки, тобто на її становлення, а форми доконаного виду **стати, зробитися** – на набуття ними певної якісної ознаки, тобто на її наявність. Отже, іменні складені присудки, утворені видовими формами цих невластне-зв'язок, протиставляються за значенням становлення – наявність ознаки. Напр.: *Вона знову стала сумна* (І.Нечуй-Левицький); *Непомітно для матері син став дорослим* (Н.Хоменко); *Очі Дороша під окулярами зробилися холодними і*

пронизливими (Г.Тютюнник); Учителькою, правда перестала вона бути здавна, однак стала для неї щирою порадицею і подругою (О.Кобилянська); Він (Підвисоцький) сьогодні може стати окрасою кожної столичної сцени (І.Франко); Він стає такий гарний, дивовижно гарний, коли починає говорити з запалом (О.Кобилянська).

Решта дієслів-зв'язок, зокрема, **лишатися (лишитися), залишатися (залишитися), зоставатися (зостатися), здаватися (здатися), виявлятися (виявитися), вважатися** та ін., є менш вживаними у функції зв'язкового компонента іменного складеного присудка. Виражаючи ті самі дієслівні граматичні значення, вони розрізняються своїми семантичними відтінками. Одні з них (**лишатися – лишитися, залишатися – залишитися, зоставатися – зостатися**) вказують на те, що істоти та предмети продовжують бути носіями тієї якісної ознаки, яка їм була властива і раніше.

Інші дієслівні невластиві-зв'язки дають змогу встановити, якою насправді, в дійсності є якісна ознака істоти або предмета (**виявлятися – виявитися**) і якою вона може сприйматися кимось (**здаватися – здатися, вважатися**).

Слід зауважити, що в іменному складеному присудкові якісні прикметники порівняно з іменниками виявляють більшу інертність щодо розподілу форм називного та орудного відмінків між дієсловами-зв'язками. Про це свідчить те, що навіть з дієсловами невластиві-зв'язками поєднується не тільки орудний, а й називний відмінок якісних прикметників, пор.: *Хліб став черствим (черствий); Обличчя стало блідим (бліде); Небо робиться чорним (чорне); Хати лишились цілими (цілі)*. Як відомо, присудкові іменники з цими напівповнозначними дієсловами-зв'язками вживаються тільки у формі орудного відмінка, пор.: *Дорослі стали мандрівниками; Він зробився багатцем; Хлопець лишився жартуном; Батько зостався порадицею*.

Іменні складені присудки з прикметниковою частиною у формі орудного відмінка іноді ускладнюються фазовими або модальними компонентами, пор.: *Небо почало робитися грізним; Для всіх дівчина продовжувала залишатись порядною; Для дітей ласощі продовжували залишатись недоступними; Ти для мене продовжуєш зоставатись чарівною.*

Найслабше зв'язкова функція виявляється в дієслів *бувати* та *рости*, тому що у складі іменного складеного присудка вони ще виразніше, ніж інші невластне-зв'язки, зберігають свої лексичні значення. Так, дієслово *бувати* вказує на епізодичність вияву якісної ознаки в істот або предметів, причому це його значення підсилює детермінант з відповідною темпоральною семантикою, пор.: *Іноді директор буває добрим; Діти часто бувають нежалісливі...* (Б Грінченко); *Я буваю іноді занадто веселою.* Дієслово *рости*, яке передає динамічні явища в живій природі, надає якісній ознаці істот та предметів значення постійності, безперервності її вияву, пор.: *Діти ростуть здоровими (дужими, сильними, кволими, млявими, флегматичними тощо); Дуби ростуть могутніми.*

До іменних складених присудків, утворених якісними прикметниками і невластне-зв'язками, тобто більшою або меншою мірою десемантизованими дієсловами, найближче стоїть подвійний, або складней, присудок, який складається з двох повнозначних слів – дієслова із значеннями руху або стану та прикметника, що виражає якісну ознаку істоти. Від іменного складеного присудка з основною прикметниковою частиною подвійний присудок відрізняється тим, що позиція підмета визначається до обох його компонентів: щодо першого (дієслова) істота є виконавцем дії або носієм стану, щодо другого (прикметника) – носієм якісної ознаки, пор.: *Син повернувся веселим - Син повернувся + Син був веселий; Студенти сиділи похмурі - Студенті сиділи + Студенти були похмурі.*

Іноді вживаються перехідні аналітичні структури між подвійним та іменним складеним присудком, в яких перший компонент виражений дієсловом *стояти*, яке у відповідних контекстуальних умовах частково втрачає своє семантичне навантаження і зближується з дієсловом-зв'язкою *бути* іменного складеного присудка, пор.: День стояв холодний і День був холодний.

Отже, подвійний присудок у формально-граматичній структурі речення одночасно реалізує предикат дії або стану та предикат якості, зокрема той його семантичний різновид, який визначає внутрішній стан людини. Це значення передають прикметники *веселий, бадьорий, піднесений, сумний, байдужий, сердитий, гнівний, лютий, злий* тощо.

П.4.2. Конструкції з двовалентними предикатами якості

Двовалентні предикати якості відрізняються від одновалентних способом вираження якісної ознаки. Якщо одновалентні предикати якості визначають її безвідносно до інших предметів, як постійну, внутрішню ознаку певного предмета, то двовалентні предикати якості – у зв'язку з ознакою іншого предмета, тобто вони потребують ще одного конкретизатора – залежного непередикатного іменника, який робить їх семантично достатніми, надає їм необхідної семантичної повноти [55].

Ознаку, вияв якої обмежений певним об'єктом, виражають такі двовалентні предикати якості, як *любий, милий, дорогий, ненависний, осоружний* і под. (пор. *Чоловік любий жінці; Діти милі матері; Син дорогий батькові; Ледарі осоружні трударям*), проте валентно пов'язані з ними непередикатні іменники із значеннями суб'єкта якості та об'єкта обмеження постали на іншій власне-семантичній основі, ніж непередикатні іменники з цими семантико-синтаксичними функціями двох попередніх предикатів якості. Так, субстанціальна синтаксема із значенням суб'єкта якості – це

трансформ непередикатного аргумента із семантичною функцією експерієнсива, бо якісний стан, який передають предикати якості *любий, милий, дорогий, ненависний, осоружний* і под., є психічним станом, носієм якого буває тільки жива істота. Субстанціальна синтаксема з значенням об'єкта обмеження – це реалізація непередикатного аргумента з семантичною функцією об'єкта, який визначає ту живу істоту, щодо якої тільки і виявляється виражений предикатом якості психічний стан іншої живої істоти – експерієнсиву.

Вживання предикатів якості у валентному оточенні двох залежних іменників – це самодостатня, обов'язкова умова для вираження якісної ознаки істоти або предмета. Саме за кількістю таких самодостатніх, обов'язкових валентних позицій залежних іменників, як уже зазначалося, предикати якості поділяються на одновалентні і двовалентні. Проте таке самодостатнє вираження якісної ознаки як одновалентними, так і двовалентними предикатами може зазнавати подальшої семантичної конкретизації, деталізації, що досягається здебільшого відкриттям однієї, зрідка двох факультативних валентних позицій. Конкретизація ознаки, вираженої двовалентними предикатами якості, має свої особливості. Суть їх полягає у використанні залежних іменників з іншими значеннями у функції обмежувачів вияву якісної ознаки особи або предмета. Серед них переважають іменники – назви частин тіла людини або частин предмета, тоді як у ролі обмежувачів вияву ознаки одновалентних предикатів якості здебільшого використовуються іменники – назви осіб і значно рідше – назви предметів. Характерно, що обмежень у своєму вияві може зазнавати не будь-яка ознака двовалентних предикатів якості, а тільки та, яка порівнюється з однотипною ознакою в іншому предметі, яка виділяється із сукупності ознак за найбільшим її виявом, а також та, яка може бути встановлена лише щодо іншої особи чи іншого предмета. Іншими словами, це ті ознаки двовалентних

предикатів якості, які виявляє суб'єкт якості щодо об'єкта порівняння, тобто в порівнянні з певною особою чи предметом. Уведення предметного обмежувача вияву такої ознаки спричиняється до виділення третьої факультативної валентної позиції об'єкта обмеження, в якій вживаються непередикатні іменники здебільшого на позначення частин тіла людини, пор.: *Лицем (з лиця) дівчина звабливіша за хлопця; Очима вона чарівніша від інших; Обличчям діти миліші від дорослих; Обличчям дівча подібне до сонечка; Вона лицем подібна до ікони; Щоками (на щоках) дитя подібне до хом'ячка; Обличчям син не схожий на матір.* Таке лексичне наповнення факультативної позиції об'єкта обмеження зумовлене лексико-семантичним вираженням обов'язкових валентних позицій суб'єкта якості і об'єкта порівняння – вживанням цих позиціях іменників, що означають осіб, або їх займенникових еквівалентів.

Чільне місце серед двовалентних предикатів якості посідають ті, що визначають ознаку шляхом її ідентифікації з ознакою іншого предмета або істоти. Вони можуть вказувати на часткову спільність ознак у двох порівнюваних предметах чи істотах, тобто на їх подібність, схожість. До них належать прикметники *подібний, схожий*, напр.: *Я подібний до покійного батька...* (Леся Українка); *Касандра: ...Згадала я про нашого Троїла, до тебе він такий подібний був* (Леся Українка); *...Дід був дуже подібний до козака-чаклуна й характерника із "Страшної помсти" Гоголя* (І.Багряний); *...Очі стали подібні до зерен...* (Леся Українка); *Вона була чудово гарна, схожа на Матір Божу...* (О.Кобилянська); *Людина справжня... на струмок схожа* (О.Полторацький); *Дочка ставала (робилась) схожою на бабусю; Дружина схожа до гречанки* (Л.Первомайський); *Хата стала схожою до вулика* (З журналу). Досить часто такі двовалентні предикати якості визначають повний збіг ознак предметів чи істот або їх повну відповідність. Серед них *прикметники однаковий, тотожний, адекватний, аналогічний,*

відповідний. Проте серед двовалентних предикатів якості, що визначають ознаку способом її ідентифікації з ознакою іншого предмета або істоти, найширше представлені ті, які вказують на несхожість, нетотожність, відмінність ознак предметів чи істот. Переважна їх більшість – це прикметники з часткою-префіксом не-, яка надає вихідним прикметникам протилежного значення, пор.: *несхожий, неоднаковий, нетотожний, неадекватний, невідповідний.* До цієї підгрупи належать і прикметники *відмінний* та *різний*, напр.: *Як несхожий Оскол на свого батька, що вірно служив Київському столу (С.Скляренко); Брат не схожий на сестру; Марина не однакова з Оленою; Ворота не однакові з парканом; Прикметник руський не тотожний з прикметником російським; Іменник земля не адекватний іменнику ґрунт; Взуття не відповідне одягу; Пісок відмінний від глини; Берест відмінний від ясена.*

Слід відзначити, що предикативні прикметники із значенням схожості, подібності або несхожості, відмінності та відповідності/невідповідності за ознакою присудковості/означальності належать до тих прикметникових предикатів, які характеризуються переважним використанням у присудковій позиції. Саме у зв'язку із закріпленням у присудковій функції вони набули двовалентності, більше наблизилися до типової предикатної сполучуваності.

Для предикатів якості цього семантичного різновиду характерна обов'язкова реалізація їх правобічної валентності об'єкта порівняння, а також найбільший і найрізноманітніший потенціал морфологічних, форм вираження субстанціальної об'єктної синтаксеми з цим значенням. Загал предикативних прикметників із значенням схожості, подібності або несхожості, відмінності керує двома і більше відмінковими та прийменниково-відмінковими формами залежних іменників і займенників. Особливо це стосується прикметників *схожий, подібний* та *несхожий*, пор.: *Дочка схожа на матір (зрідка: до матері, з матір'ю); Дівчинка схожа на них (зрідка: з ними); Соняшник*

подібний до соня (зрідка: на сонце, з сонцем); Місяць подібний до серпа (зрідка: на серп, з серпом); Яблуко не схоже на грушу (зрідка: до груші, з грушею). Значення предикативних прикметників цієї лексико-семантичної групи зумовило особливу форму вираження об'єкта порівняння, яка збігається з формою вираження суб'єкта якості, пор.: *Сестра і брат схожі (не схожі) між собою; Сестра і брат однакові (не однакові); Сестра і брат різні; Дмитро і Степан схожі один на одного; Київ і Харків різні.* Збіг форми вираження об'єктної й суб'єктної синтаксем спричинився до вживання з такими предикативними прикметниками синкретичної форми називного відмінка множини, яка поєднує функції цих субстанціональних синтаксем, тобто передає їх нерозчленовано. Цьому сприяє відповідне лексико-семантичне наповнення синкретичної форми іменника: він завжди є родовою назвою щодо тих назв, які передають одну семантико-синтаксичну функцію, пор.: *Діти схожі між собою; Діти однакові (не однакові); Діти різні; Хлопці схожі один на одного; Тварини подібні між собою; Села різні (не однакові); Міста різні.* Злиття двох валентних позицій залежних іменників в одну становить специфіку вияву двовалентності предикативних прикметників із значенням схожості, подібності або несхожості, відмінності. Вони вирізняються з-поміж інших семантичних різновидів двовалентних предикатів якості, нарешті, тим, що їх значення, як уже зазначалося, найбільше сприяє реалізації факультативної валентності об'єкта обмеження.

Значно важче окреслюються параметри тих двовалентних предикатів якості, які виражають ознаку, що є суб'єктивною (позитивною або негативною) оцінкою кого-, чого-небудь. Це зумовлено тим, що до валентної рамки предикативних прикметників цієї лексико-семантичної групи крім позиції суб'єкта якості входить позиція об'єкта обмеження, але для одних із них вона є факультативною (*Дівчина красива мені (для мене); Пальто погане мені (для мене)*), що дає підстави кваліфікувати їх як одновалентні, для інших

– обов’язковою (*Дівчина люба хлопцеві (для хлопця); Ворог ненависний нам (для нас)*), відповідно до чого їх зараховують до двовалентних, а для третіх однозначно встановити її статус неможливо (*Діти милі і Діти милі батькам; Звір осоружний і Звір осоружний людям*), що ускладнює віднесення їх до одновалентних чи двовалентних. Вони становлять якусь проміжну групу між одновалентними і двовалентними предикатами якості. Нам здається, що значення позитивної чи негативної оцінки такі предикативні прикметники виразніше передають тоді, коли виражена ними ознака стосується кого-, чого-небудь, тобто коли вони пов’язуються з об’єктом обмеження. Саме тому зараховуємо їх до двовалентних.

Двовалентні предикати якості, ознака яких дає позитивну суб’єктивну оцінку кого-, чого-небудь, виражають значення “який викликає в когось почуття любові, дружби, симпатії або пов’язаний з кимось спільністю інтересів чи ідей”, пор.: *любий, милий, дорогий, близький*. Напр.: ...*Ми всі їй тоді любі та милі* (Марко Вовчок); *Я не знав, як її (квітку) звати – і від того вона була мила мені* (М.Коцюбинський); ...*Доти буду лупцювати, поки й Терентій стане тобі милим та дорогим* (М.Стельмах); *Ці імена дорогі нам* (В.Кучер); *Апарат став дорогим мені* (М.Коцюбинський); *Прісцилла: Так, Руфіна, – для мене церква дорога, як мати* (Леся Українка); *Тому поезія... є для нього (Майбороди) близькою й зрозумілою* (З журналу); ...*Автор “Онегіна” завжди був йому близьким і рідним* (З журналу); *І те, що в снах нам увиждалось, зробилось близьким і нудним* (М.Рильський). Інші двовалентні предикати якості цієї лексико-семантичної групи визначають негативну суб’єктивну оцінку кого-, чого-небудь, яку конкретизує протилежне попередньому значення – “який не подобається комусь, викликає в нього почуття зневаги, огиди, ненависті”, пор.: *нелюбий, немилый, байдужий, осоружний, остогидлий, ненависний* та ін., напр.: *Ніщо не миле, не любе йому* (Панас Мирний); *На тобі, Данило, що мені не миле* (Укр. нар. присл. та

приказ.); *Хіба є пани, яким гроші немили?* (Укр. нар. присл. та приказ.); *...Видно, що я тобі став уже немилий та ненависний* (І.Франко); *Він став байдужий мені; Хата стала остогидлою для жінки; Той двір осоружний хлопцеві; Торба стала осоружною жінці (для жінки); Я йому непотрібна, ненависна!* (І.Франко); *...І метал їм ненависний і небезпечний* (З журналу); *Саме це слово (Козачок) було ненависне Тарасові* (О.Іваненко).

Об'єкт, який обмежує вияв ознаки таких предикативних прикметників, подібно до об'єкта порівняння, може виражатися нерозчленовано, тобто невіддільно від суб'єкта якості. Злиття двох валентних позицій залежних іменників в одну синкретичну валентну позицію суб'єкта якості-об'єкта обмеження представляє особливий, специфічний вияв двовалентності предикатів якості, ознака яких передає суб'єктивну оцінку кого-, чого-небудь, напр.; *Обом раптом стало зрозуміло, що відтепер вони будуть, близькі й дорогі один одному, ще ближчі й дорожчі, ніж раніш* (О.Гончар); *Вони були байдужі одне одному; Вони стали осоружні один одному*. Слід зауважити, що предикативні прикметники цієї лексико-семантичної групи синкретичну валентність суб'єкта якості-об'єкта обмеження реалізують значно рідше, ніж предикативні прикметники із значенням схожості, подібності або несхожості, відмінності свою синкретичну валентність суб'єкт якості - об'єкт порівняння.

Ознаку, вияв якої обмежений певним об'єктом, переважно істотою, передають двовалентні предикати якості, виражені прикметниками лексико-семантичної групи із значенням сприйняття, розуміння, усвідомлення чого-небудь кимось. Встановити чітко їх склад також важко, оскільки статус валентної позиції об'єкта обмеження у валентній рамці деяких предикативних прикметників цієї групи залишається до кінця не з'ясованим, тобто однозначно не розв'язано питання про те, факультативною чи обов'язковою є для них ця позиція. Двовалентні предикативні прикметники зазначеної лексико-семантичної групи обов'язково вказують на можливість або

неможливість сприйняття чого-небудь кимсь, пор.: *зрозумілий, доступний, дохідливий і незрозумілий, недоступний, недосяжний* та ін.. напр.: *Завдання зрозуміле учням (з підручника); Вони азартно вимахували руками і перекручували рідну мову, ніби від цього вона ставала зрозумілою для чужинців (З.Тулуб); Тести доступні аспірантам (для аспірантів); Задача здалась доступною школярам (для школярів); Матеріал був дохідливий абітурієнтам (для абітурієнтів); Слово незрозуміле малятам (для малят); Все, що воно (хлоп'ятко) бачило, здалось йому таким прекрасним, чудним і незрозумілим (М.Коцюбинський); Вірш недоступний школярам; Світе широкий! Який ти для мене, молодої, недоступний, яким муром обнесений (О.Кобилянська); Доведення видалось недоступним учениці (для учениці); Креслення недосяжне початківцеві (для початківця); Тест здався недосяжним студентові (для студента).* Цей семантичний різновид двовалентних предикатів якості особливий тим, що зумовлені його семантикою валентні позиції заповнюють переважно іменники, лексичні значення яких пов'язані з розумовою діяльністю людей, а саме: у позиції суб'єкта якості виступають іменники, які визначають те, що засвоюють, сприймають, а в позиції об'єкта обмеження – іменники, які вказують на того, хто засвоює, сприймає. Отже, залежні від таких двовалентних предикатів якості іменники мають чітко окреслене лексико-семантичне наповнення.

Тільки щодо іншого об'єкта, яким може бути як істота, так і предмет, виявляє ознаку порівняно невелика частина двовалентних предикатів якості, виражених прикметниками лексико-семантичної групи із значенням користі, необхідності або шкідливості. Загал прикметників цієї групи функціонує як одновалентні предикати якості, тому що валентна позиція об'єкта обмеження є для них факультативною, пор.: *Горох корисний і Горох корисний людям (для людей), тваринам (для тварин); Нітрати шкідливі і Нітрати шкідливі для рослин (для людей); Роса цілюща і Роса цілюща для очей (для ніг).* Валентна

позиція об'єкта обмеження с обов'язковою для вияву ознаки таких предикативних прикметників, як *доцільний, потрібний, необхідний, непотрібний, недоцільний* та ін., напр.: *Гербіциди в розумних дозах доцільні культурним рослинам (для культурних рослин); Ті своєрідні фанатики... анархові погрібні були тепер, як саме повітря (М.Хвильовий); Єремія почував, що Тодозя стала для нього потрібна, як повітря... (І.Нечуй-Левицький); ...чи стане ця дитина потрібною для інших і для себе? (О.Гончар); Те... здавалось мені потрібним (Леся Українка); Вона і свита її мені непотрібна... (Панас Мирний); Все це було непотрібне робочому люду (Д. Ткач); ...все зразу стало їй непотрібним (Г.Хоткевич); Очевидячки, книжка видалась неінтересною, непотрібною... (М. Коцюбинський).*

В окремий семантичний різновид виділяються двовалентні предикати якості, виражені прикметниками із значенням відомості/невідомості. Об'єктом обмеження ознаки цих предикативних прикметників завжди є істота. У сучасній українській мові їх налічується небагато, пор.: *відомий, знайомий, невідомий, незнайомий* та ін. напр.: *Правила відомі учням; Письменник відомий читачам; Ці закони відомі громадянам; Дорога знайома пасажиром; Слова здались йому знайомими (З.Тулуб); ...він видався йому знайомим (А.Шиян); Дорога йому Іванова невідома (Легенди та перекази); ...старий газетяр був невідомий жвавим пацанам (М. Хвильовий); Від тоді і почали називати місто Сміла на честь сміливої козачки, ім'я якої так і залишилося невідомим (Легенди та перекази); ... це для нього зосталося невідомим (О.Гончар); Місто було незнайоме для нас (З газети); Ці слова залишились незнайомими для нас.*

Деякі двовалентні предикати якості виражають семантично розрізнені предикативні прикметники, які не об'єднуються в окремі лексико-семантичні групи. Серед них прикметники *гідний, достойний, недостойний, повний (повен), вартий* та ін. Одні з них, зокрема *гідний, достойний* та *негідний,*

недостойний, виявляють свою ознаку тільки до осіб – назв людей за родинними зв'язками, видом діяльності, участю в суспільно-політичному житті тощо. Вони виконують роль об'єкта порівняння. Такі предикативні прикметники виражають значення “який вартий або не вартий кого-небудь та який заслуговує або не заслуговує на повагу чи наслідування”; напр.: *Діти гідні (не гідні) батьків; Дівчата гідні хлопців; Такі гасла не гідні громадського діяча (З газети); Слова недостойні рицаря (І.Кочерга); Я достойна Франца (Я.Баш); Поезія достойна народу (М.Рильський).*

Предикативний прикметник **вартий (невартий)** виражає ознаку, яка встановлюється у процесі порівняння предмета або істоти з істотою чи предметом, тобто щодо об'єкта порівняння. У такому валентному оточенні він передає значення “який за своїми якостями відповідає або не відповідає кому-, чому-небудь”, напр.: *Вуйко вуйка вартий (Ю.Яновський); Він не вартий Скрипки, Панахиди, Гайдаренка (І.Микитенко); Брова варта вола (І.Нечуй-Левицький); Дівка варта парубка.* Дещо рідше прикметник **вартий** передає ознаку, що встановлює паритетні відношення між предметами чи істотами і грошовими одиницями, що дає підстави говорити про трансформацію об'єкта порівняння в об'єкт-еквівалент. У цьому випадку прикметник **вартий (невартий)** виражає значення “який має певну цінність, коштує щось або не має ніякої цінності, не коштує нічого”, напр.: *Річ варта гривні; Кабінет не вартий копійки (В.Самійленко); Теличка цих грошей не варта (О.Ковінька).*

П.5. Авторизовані структури з предикатами

почуттєвого сприйняття

Предикати почуттєвого сприйняття орієнтовані на актуальний стан світу в його предметному та процесуальному аспектах [24, с. 413]. Вони виражаються дієсловами: *відчувати, почувати, чути, слухати, дивитись,*

згадувати, помічати, бачити. Напр.: Він (Михайло) **чув** себе вповні щасливим (О.Кобилянська); *І все ж та людина **почувала** себе щасливою* (О.Гончар); ...*(Люсі) **Чує** в серці щирю симпатію до сього бідного, пропащого чоловіка* (І.Франко); *В його хрипкому, надсадженому голосі **відчула** Шура затаєну тоску* (В.Собко); *Та проте **згадували** їх (циганів) із симпатією й якоюсь теплотою* (Ю.Федькович); *(Сержанти) **Браві** такі, що куди там Віталієві до них братись, він одразу **відчув** своє жалюгіддя...* (О.Гончар); *(Марійка) **Бачила** його (Михайла) замученого, збідованого, бачила, що задурно терпить, що ненаситно голодує* (О.Кобилянська).

В авторизованих конструкціях з предикатами почуттєвого сприйняття дієслово *бачити*, як правило, вживається в переносному значенні, яке виражає значення не зорових вражень, а відчуттєвих, тому часом воно вживається поряд з дієсловом *відчувати*, як-от: *Вона (жінка) **відчувала** й **бачила**, що становила одна собою підвалину цілої будівлі, в якій хоронилися муж, брат і донька, **відчувала**, що сил її не стане вже надовго* (В.Підмогильний); *Григорій **не бачив** у тім гріха, що Сава любив Рахіру* (О.Кобилянська).

Дієслово *бачити* також вживається у значенні “уявляти”, “бачити когось кимось”, напр.: *(Рахіра) **Побачила** себе в уяві газдинею з красним, як сніг білим рушником на голові* (О.Кобилянська); *Вона **бачила** сама не раз у своїх мріях сина лісовим радником* (Ю.Федькович).

Дієслово *бачити* може вживатись у значенні “запам’ятати”: *Вона піднялася на пальці, щоб уломити мені галузочку цвітучої акації, - і так **бачу** я її донині, так, як спиняється на пальці* (О.Маковей); *Отакою **бачить** її (Анну) тепер у душі, отакою, як ішла з драбиною на рамені через подвір’я однаковим, обережним кроком...* (О.Кобилянська).

Дієслова *бачити, вбачати* вживаються у значенні “вважати”: *В сій повісті я **бачу** правдивий літературний талант, а не дилетантизм*

літерацький... (Леся Українка); *З замилювань Софії бачу натуру тонкого стилю, дбалу про красу й штуку в повнім розумінні* (О.Кобилянська); *Не зовсім годимося на суд д.Коллеси про “Новобранчика”, котрий бачить в нім “свіжість правдивого поетичного втілення”* (І.Франко).

На значеннях зорового сприйняття базується ціла серія модальних слів: *видно, очевидно, як видно, як бачу, як бачиш, ясно* тощо. Такі слова сенсорної модальності знижують істинну оцінку, виражену у судженні, знімають категоричність ствердження: *Очевидно, він невдоволений; Він, як видно, не прийде; Ви, видно, не знайомились* і т.п.

Нерідко такі висловлення пов'язані з прагматичним напрямком: вони розкривають адресату комунікативні очікування, мовець ніби нейтралізує у співрозмовника спробу відхилити судження.

II.6. Предикати ментальних дій

Предикати ментальних дій представлені дієсловами *думати, вважати, уявлятися, здаватися, видаватися, знати*.

Звичайно такі предикати вживаються тоді, коли вводиться судження, істинність якого може підлягати сумніву, напр.: *...Бо всі знали — рука в Корніїхи важка...* (О.Гончар); *Адже хто її добре знав, той знав також, що з нею коїлось щось від найдавнішого часу* (Г.Квітка-Основ'яненко); *...Д.Асник, очевидно, не уявляє собі згоди братньої без учту, без тостів і т.п.* (І.Франко); *Однак автор вважав за краще відмовитися від висловлювання своїх власних думок...* (Леся Українка); *Ви вважали це запитання нетактовним і вигнали мене з класу* (Ю.Мушкетик); *Не можу вважати щасливим перекладом* (О.Маковей); *Цей твір я перекладала з перекроєного для дітей видання і вважаю його нікуди не судним* (Леся Українка); *Ніколи не вважала я тебе за боягуза!* (Ірина Вільде); *Та, рибальство — справою, священнодійством навіть полювання він забавою вважав* (М.Рильський); *Уже*

п'ятнадцятилітнім (Мустафа) уявляв себе воїном і султаном (П.Загребельний); Я думала, що Геньо кращий, ніж він є (О.Кобилянська); *Позволю собі висказати кілька уваг загальних, котрі, як мені здається, повинна би мати на оці словутна академія (І.Франко); Віталік з капітаном у давній дружбі, і ця вежа споруджується — Лукія знає 8 не тільки з пошани до капітанової матері ... (О.Гончар).*

Показником недостовірності служить вираз **“мені, йому їй здається, видається”**: *Мені здавалось, що я опинилась в раю (Г.Квітка—Основ'яненко);* *Бо розплетене не важить так тяжко, так мені здається (Л.Костенко);* *Другого дня Уляна призналася, що вона не любить лижного спорту: видається їй занадто втомлюючим (Ірина Вільде);* *Тепер, наломившись на записуванні нот, ся робота не видається вже мені дуже тяжкою... (Леся Українка);* *Як вам і другим ся справа представляється, не можу я, розуміється, знати... (О.Кобилянська).*

II.7. Структури з предикатами авторизованої оцінки

У ролі предикатів цього типу структур виступають дієслова авторизованого сприймання, оцінювання явища, події, ситуації, предмета тощо (**подобатися, імпонувати, вражати (вразити), бентежити, забавляти** тощо), напр.: *Речі, вживані в народних сценах, неприємно вражають строкатістю... (І.Франко);* *Вразила мене Ваша звістка про дядька, так вразила, що ніякими словами сього не списати! (Леся Українка);* *Через се москвофільство серед тих народів проявляється у формах, котрі нас ніколи не радять у інтелігентних людей... (І.Франко);* *Ах, мене це нітрохи не бентежить, не справляє на мене ніякого враження (С.Скляренко);* *Хлопця щиро вразила забарливість Валерія... (Ільченко);* *Всю компанію безмірно забавило це оповідання (Олена Пчілка);* *Ніщє ніколи не імпонував мені як філософ (М.Олійник);* *Оповідання Ваші мені дуже подобаються і*

мені здається, що їх варт надрукувати (Панас Мирний); Твій лист мене дуже звеселив... (Леся Українка).

Предикатами таких пропозицій є також дієслова **вважати, мати за.., прийняти за..** і под. Напр.: **Я вважав тебе за свого найбільшого ворога** (І.Франко); **Вони мислять себе вищими за Бога й, засліплені, споруджують нову башту вавілонську** (В.Підмогильний); **Майже всі вважали своє становище занадто низьким для себе** (П.Загребельний); **Що ви - всіх нас тут за дурнів маєте? Люд увесь в тім краю мусив узнавать його за пана** (Леся Українка); **Найкращою рибою дід вважав линину** (О.Довженко); **Інеса збагнула, що то її прийняли за дитину** (Ю.Збанацький); **Чи мала Зоня вважати візит за закінчений? Я не люблю, як ви маєте мене за хлопчика; Меланія вважала доктора Гука нудним старим диваком; - А чого то мав би я розумних людей за дурнів мати** (З тв. І.Вільде).

II.8. Авторизовані структури з предикатами

ставлення суб'єкта до об'єкта

У ролі предикатів виступають дієслова **любити, не любити, кохати, ненавидіти, поважати, зневажати**. Предикати ставлення суб'єкта до об'єкта частіше вживаються в самоавторизованих структурах, в яких суб'єкт-авторизатор виражається займенником першої особи: **Я його страшенно любила!** (О.Кобилянська); **О, як люблю я ці хвилини, і ці пісні, і ці слова, коли в живій душі людини чуття високе назріва** (П.Воронько); **Я вас зневажаю!** (Ірина Вільде); **Я не люблю надто молодих критиків** (О.Кобилянська); **Ох, боже милий, як я їх ненавиділа!** (М.Івасюк); **Я люблю його чорні пожежі, і він чистий, крицевий встає, мов тригранний багнет телевежі, в розпанахане небо моє** (І.Драч).

Найчастіше суб'єкт виражається загальними або власними іменами

осіб, об'єкт - іменниками із значенням осіб, тварин чи іменниками, що позначають неживі предмети. Напр. *Мати ненавиділа діда таким* (О.Довженко); *Султан полюбив її таку - уярмлену, понижену, пригнічену* (П.Загребельний); *Тарас насамперед побачив Нелю у сні, а потім закохався в неї живу; Неможливо, щоб Маркіян міг любити Орису такою, якою вона є тепер* (З тв. І.Вільде).

II.9. Авторизовані структури з предикатами

із значенням “виявлення”

У ролі предиката із значенням “виявлення” виступають дієслова *застати, виявити, відкрити, підібрати* тощо. Суб'єкт-авторизатор, як правило, виражений конкретним іменником або займенником, напр.: *Мама застала доню проти дзеркала в новій рожевій сукенці з червоними плямами на личці* (Ірина Вільде); *Опівдні застали ми її (Уляну) у великому фотелі з підібраними під себе ногами з книжкою на колінах* (Ірина Вільде); *Гриня відкрив собі Тамару в її справжності, в самозреченій подружній вірності...* (О.Гончар); *Маму застав (Бронко) зігнути над столом при вікні* (Ірина Вільде); *Мусила бідняга пережити пекельні болі, бо знайшли її скоцюрбленою, з покусаними пальцями, посинілу, з вибалушеними очима* (Ірина Вільде); *Під берегом знайшли його пробитого наскрізь* (Г.Тютюнник); *Надійшла Горпина і застала Мотрю в сльозах* (Панас Мирний); *Напівпритомну підібрали її нашівські люди і завезли додому* (Ірина Вільде).

II.10. Авторизовані структури з предикатами

із значенням похвали та осуду

Предикат із значенням похвали та осуду репрезентований дієсловами *хвалити, привітати, засудити, висміяти* тощо: *Критики хвалили його*

(поета) за надзвичайну оригінальність сюжетів (Ірина Вільде); Поета хвалить Коллара за те, що його слов'яницина пробудила зо сну Хорватію... (І.Франко).

Суб'єкт-авторизатор може бути узагальненим, як-от: *В селі висміяли люди Іллю, що він, мов худобу, відступив дівчину іншому...* (О.Гончар).

II.11. Авторизовані структури з предикатами емоційного стану

Репрезентовані авторизовані структури з предикатами емоційного стану дієсловами *сердитися, нервувати, гніватися, панікувати, втішитися, жаліти*, що виражають реакцію суб'єкта, викликану вчинком чи дією об'єкта, що є непрямо вираженим ставленням. Наприклад: *Гриневський сміявся з симпатії Павлика до мене, а ще гірше сміявся, коли я сказала, що та симпатія взаємна* (Леся Українка); *Замітимо в додатку, що автор любиться в цитатах, часто лишніх для речі* (І.Франко); *Він (Павло) дуже втішився тими запросинами* (Остап Вишня); *Чайкою надморською тужила по співцеві вся земля болгарська, по співцеві, що поліг за неї* (М.Рильський).

Часто такі предикати вживаються у структурах із значенням самоавторизації, як-от: *Утішило мене бажання п.Кобилянської писати до мене* (Леся Українка); *Стішив мене цей лист аж надто* (О.Довженко); *Мене сердить, Мілечку, що Лена нічого не тише* (О.Кобилянська); *Я жахаюсь, коли думаю про зиму* (О.Олесь).

II.12. Авторизовані структури з предикатами автокаузації (перетворення)

Предикати автокаузації репрезентовані дієсловами *зробитися, обернутися, перемінитися, перетворитися* і под.

Суб'єкт-авторизатор може бути виражений як власною назвою, так і загальною назвою особи, як-от: *Анрі-Жак з бородатого гнома обернувся на*

бравого хлопця... (Ю.Яновський); Анна в таких хвилях перемінюлася в якусь безмовну фурію... (О.Кобилянська); Викривлені постаті й лица перемінюються у щораз нові страшні потвори (Н.Кобринська); Під ногами пересохла земля оберталась на порох (П.Панч).

Дієслово **обернутися** має значення не тільки перетворення з однієї ознаки в іншу, але й пов'язане із значенням авторизованого сприйняття суб'єктом самого процесу перетворення, яке часто може бути ймовірним чи вигаданим, напр.: *Сільрада обернулася на оперативний штаб розгорнутого наступу на віковічні традиції селянської обмеженості (З часопису); ... Човен... тане в далині і обертається в цятку (М.Коцюбинський).*

Якщо суб'єкт-авторизатор виражений абстрактним іменником, то речення набуває метафоризованого характеру: *...Мій бенкет обернувся в дощ (М.Івасюк); Хибний жест обернеться чиеюсь кров'ю (О.Гончар).*

II.13. Конструкції з предикатами “мислення, уявлення, пам'яті, знання”

Предикати цього типу репрезентують дієслова **уявляти, бачити** (у значенні “уявляти”), **пам'ятати, згадувати, знати**. Напр.: – *Бодай тобі повилазило, як бачиш мене повішеним, - спокійно відмовляє Омелько (В.Підмогильний); Дивлячись на зношене тіло старече, важко Єльці навіть уявити його молодим (О.Гончар); Перебирала роки, згаяні в неволі, в золотій клітці султанського палацу, бачила себе зрозпаченим дівчиськом... (П.Загребельний); Яким ти, майбутній історик, уявляєш собі майбутнє України? (Ф.Бурлака); Іван добре пам'ятав свою маму ще молодою (Г.Тютюнник); І пригадуєш собі мене ще маленькою панночкою (І.Франко); Мово моя українська - Батьківська, материнська, Я тебе знаю не вивчену - Просту, домашню, звичну, Не з-за морів прикликану, не з словників насмикану (В.Бичко).*

II.14. Конструкції з предикатами із значенням “володіння”

Вказане значення виражають дієслова *мати*, *тримати* тощо, суб'єкт - завжди істота, об'єкт - неживий предмет або теж істота. Напр.: *Люди хочуть кожен день мати на столі хліб свіжим* (З газ.); *Кожна наречена була щасливою мати її (Соломію) за гостю; Його батьки не хочуть мати мене невісткою* (З тв. Марко Вовчок).

Найвиразніше авторизоване значення “вважати когось, щось ким-, чим-небудь” має дієслово *мати* у сполученні з іменником у знахідному відмінку з прийменником *за*, як-от: *Голова, як мав Дениса за чесного, то і не сказав, як він було проговорився* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Селяни... не мають за гріх одного діла: возити в неділю снопи* (І.Нечуй-Левицький).

II.15. Авторизовані речення з предикатами “називання”

Автор, передаючи певну інформацію (номінацію), вважає за необхідне назвати автора чи джерело інформації і, в окремих випадках, висловити своє ставлення до повідомлюваного, оцінити його.

Суб'єкт - автор інформації - завжди істота, об'єктне значення може бути виражене будь-яким іменником. У ролі предикатів вживаються дієслова семантичної групи “називання”: *називати, звати, іменувати, обзивати, обізвати, наректи, величати, об'явити, прозивати, дражнити, наляяти* тощо. Напр.: *За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм* (Т.Шевченко); *Благословенна та година, як мати народила сина і нарекла його Тарасом...* (М.Рильський); *З того часу мати об'явила себе ворожкою* (О.Довженко); *Змалку хіба що дражнили Тимка байстриюком* (Г.Тютюнник); *У п'яних хвастощах батько величав доньку королівною;*

Хазяїн обізвав його бидлом; Люд прокричав її (Роксолану) султаншею (З тв. П.Загребельного); *-Здається, Сомко налаяв Іванця свинею, чи що?* (П.Куліш); *Це кохання можна назвати тільки репетицією справжнього кохання* (Ірина Вільде).

Роль суб'єкта, автора номінації, можуть виконувати і локативні синтаксеми: *Кучера жінку - і ту в селі панею величають* (І.Вільде); *Вчителя Богдана Зарицького в гімназії за високий зріст і причетність до германістики прозвали Страусом* (Р.Іваничук); *-Ви знаєте, що її вже «богородицею» на пралі називають* (І.Вільде).

Речення з дієсловами “називання” є поліпропозитивними, оскільки вони виразно двосуб'єктні і повідомляють про дві ситуації. У цих реченнях відображається ситуація власне називання через звичайні та оцінні найменування, прізвиська чи через авторизовану номінацію якогось об'єкта. У ролі об'єкта, що отримує ім'я, можуть виступати іменники на позначення істот та неістот, конкретні або абстрактні іменники. Ім'я, яким наділяють об'єкт, може бути іменем власним, назвою особи за професією чи родинними зв'язками або ж будь-яким іменем оцінної семантики.

Таким чином, двосуб'єктні конструкції з дієсловами “називання” можуть становити повідомлення:

- 1) про надання імені: *назвати сина Павлом;*
- 2) про акт присвоєння об'єкту нового статусу: *назвати своєю дружиною;*
- 3) про оцінку (позитивну чи негативну) характеристику, яку було дано об'єкту: *назвав фельдшера свинею.*

У подібних випадках дієслово “називання” фактично виступає у функції пропозиційної настанови: *назвати Петра негідником* (сказати, що Петро – негідник). Використовуючи таку конструкцію, мовець вказує на те, що предикація належить не йому, а суб'єкту вказаної настанови.

П.16. Авторизовані структури з предикатами “чекання”, “зустрічі”

Це значення репрезентують дієслова, на перший погляд, далекі від семантики авторизованої оцінки (*чекати, ждати, зустрічати, стрічати, здібати* тощо). Проте саме при цих дієсловах зафіксоване авторизоване значення як супровідне. Авторизований компонент займає позицію дуплексива і виражає додаткову пропозицію. Напр.: *Мати (Роксолана) жде всіх синів живими* (П.Загребельний); *Темнооким чудесним гостем я чекала тебе з доріг* (Л.Костенко); *Ми будемо чекати тебе здоровою і веселою* (3 розм.); *Василь стрів коло двору на невеличкому возку дівчину з закутаною головою* (Марко Вовчок); *Він (доктор) раз, ідучи лісом, здібав діда зовсім голого, оброслого волоссям від ніг до голови* (І.Франко); *Я не думав зустріти тебе в такій ролі* (Ю.Збанацький).

У таких реченнях реалізується сема руху - наближення суб'єкта до об'єкта, яка можлива тільки у тому випадку, коли місце суб'єкта займає іменник, що називає особу, і сема авторизованого сприйняття об'єкта.

Як бачимо, категорія авторизації прямо пов'язана з поняттям суб'єктивної модальності, яка накладається на об'єктивну модальність та в єдності з нею становить одну з основних ознак речення. Авторизована суб'єктивна модальність поділяється на три різновиди: авторизоване сприймання дійсності чи окремого об'єкта, авторизована їх кваліфікація та авторизована констатація їх вияву.

Модусна рамка авторизації у структурі простого речення представлена дієсловами авторизованої семантики, дієприслівниками та напівпредикативними дієприслівниковими зворотами, дієприкметниковими та напівпредикативними дієприкметниковими зворотами, ад'єктивними, субстантивними та інфінітивними авторизуючими синтаксемами.

РОЗДІЛ III. СТРУКТУРНІ ТИПИ АВТОРИЗОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ

III.1. Авторизовані іменні двоскладні речення

Авторизованими конструкціями сучасної української мови є насамперед іменні двоскладні речення, основним граматичним значенням яких є предикативне відношення “суб’єкт – ознака”. Більшість іменних двоскладних речень підтверджують ту особливість мови, що вона є не тільки засобом відображення дійсності і засобом спілкування людей, а й, будучи витвором самої людини, несе на собі відбиток суб’єктивного сприймання нею предметів і явищ навколишнього світу, які вона наділяє своїми характеристиками [72, с.123]. Суб’єкт базової моделі в іменних двоскладних реченнях характеризується суб’єктом-авторизатором через його власне сприймання чи оцінювання.

Засобами вираження другого суб’єкта (авторизатора) є відмінкові, прийменниково-відмінкові форми іменників (займенників) та вставні компоненти.

Присудки в іменних двоскладних реченнях значно відрізняються від дієслівних і за характером вираження предикативної ознаки, і за граматичними особливостями складових компонентів. Якщо дієслівні присудки виражають активну ознаку суб’єкта, його дію, то іменні - пасивну ознаку. Іменні присудки можуть бути тільки складеними, оскільки імена не мають засобів вираження предикативних відношень. Це можуть зробити тільки зв’язки. Іменна частина присудка виражає його речове значення, зв’язка - граматичне. Лексичне значення дієслова-зв’язки у складі присудка служить для передачі різних відношень між суб’єктом та його ознакою (буття, виявлення, тривання, називання тощо).

Зв’язки іменних складених присудків поділяються на такі типи:

1) абстрактні зв'язки - *бути, являти, становити*;

2) напівповнозначні зв'язки: а) перетворення, виникнення - *ставати, робитися, стати, зробитися, опинитися*; б) виявлення - *здаватися, видаватися, ввижатися, снитися, уявлятися, являтися, вважатися, доводитися*; в/ називання - *називатися, зватися, іменуватися*;

3) речові зв'язки: а) діяльності чи перебування в певному стані - *жити, працювати, лежати, сидіти*; б) руху - *іти, приїхати, повернутися* [170, с.151].

У передачі відношень авторизованої оцінки безпосередню участь беруть зв'язки виявлення та називання, напр.: *...Без "Народу" світ якимось порожнім видається або принаймні нецілим* (Леся Українка); *Ця подія іменується нами мішаниною* (І.Франко). Проте можуть використовуватися й інші зв'язки, як-от: *Життя стало мені осоружне* (О.Кобилянська); *Анна почувалася в душі враженою тиканням несимпатичної дівчини* (О.Кобилянська).

Іменна частина складеного іменного присудка в авторизованих реченнях виражається іменником, прикметником, дієприкметником, що позначені авторизованою (оцінною) семантикою. За морфологічною приналежністю такі речення відповідно називаються субстантивними, ад'єктивними, партиципними [170].

Найголовнішими формами вираження іменної частини присудка в авторизованих субстантивних реченнях є називний (другий називний), знахідний (без прийменника чи з прийменником *за*), орудний (орудний предикативний) відмінки. Як уже зазначалося, здебільшого в авторизованих субстантивних реченнях використовуються в ролі іменної частини оцінні іменники, тобто ті, які, крім об'єктивного лексичного значення, містять і значення суб'єктивне, тобто "ставлення мовця до висловлюваного". Оцінні іменники уже в своєму лексичному значенні мають позитивну чи негативну

конотацію оцінки і означають відчуття, настрої з точки зору мовця. Коло емоцій, що виражається оцінними іменниками, досить широке: пестливість, іронія, презирство, насмішка, згрубілість. Такі слова дають можливість мовцеві всебічно характеризувати описуване, проявляючи при цьому особисте ставлення.

Як правило, в реченнях з оцінними іменниками маємо нульову зв'язку, напр.: *Директор у них **трудога**...* (О.Гончар); *Але ж він – **мрійник, фантазер*** (З журналу); *Ти **глина**, яку треба формувати* (О.Гончар); *Старий – **то шибеник і злодій!*** (О.Кобилянська); *А я ж до жалю **не мастак*** (І.Котляревський); ***Не марнотрат я, не пияка*** (О.Олесь); – ***Я лайдак. Против усе до нитки*** (В.Стефаник).

В авторизованих субстантивних реченнях найбільш типовим є вживання орудного предикативного із зв'язками виявлення ***здаватися, видаватися, вважатися, уявлятися, виявлятися, ввижатися*** та ін. У таких конструкціях оцінка, яка констатується автором, приписується суб'єкту-підмету, накладаючись на загальну предикацію “виявлення”, що передбачає суб'єкт сприймання, напр.: *Він (чоловік) **виявився п'яницею та таким, що н'є без просипу**...* (О.Гончар); *То й світ тобі не раз **галушкою здається*** (О.Корнійчук); *...Прославлена етимологічна традиція **оказується міфом, фразою*** (І.Франко).

Для абстрактної зв'язки ***бути*** здавна більш типовим був другий називний. Він послідовно вживається і досі, якщо ця зв'язка має нульову форму теперішнього часу. Такі авторизовані речення набувають виразного афористичного характеру, напр.: *Надія – **це отрута, спокуса*** (О.Кобилянська); *Колодязь цей – **моя радість, небо – моя світлиця*** (О.Гончар); *Я **квітка**, яку не можна висаджувати ні в якому мирному **подвір'ї*** (О.Кобилянська).

При зв'язці *бути* в минулому часі вживається орудний предикативний, як-от: *Все життя він був оптимістом і мрійником* (О.Дмитренко); *Однополчани були йому кривною ріднею* (О.Гончар). Деколи при зв'язці *бути* в минулому часі вживається другий називний: *Видно, ви були горішок...*(Ю.Мушкетик); *Той бичок, з-під Чорнушка корови, був любимець Івасів* (Панас Мирний).

Авторизацію предикативного субстантивного імені посилює характеризуючий означальний компонент, що виконує роль, близьку до епітета, напр.: *Однополчани були йому кривною ріднею* (О.Гончар); *Я тоді був найгірший забіяка в селі* (І.Франко); *Стара лисиця той Турковський* (Леся Українка); *...Мій Іван майстер неабиякий* (І.Франко).

Окремі авторизовані субстантивні речення з зв'язкою *бути* побудовані на таких стилістичних прийомах, як оксюморон, метафора, порівняння, напр.: *Це буде моя солодка помста* (О.Кобилянська); *От я пеньок* (Ю.Мушкетик); *Фашист - хижий розбійник* (Ю.Яновський); *Таких, як ми не згадують. Ми - трава* (О.Гончар).

Для надання відтінку іронії іменник у складі присудка може повторюватись, як-от: *Для директора нашого ціле життя - то, братці, тільки силос, силос і силос* (О.Гончар).

Досить часто у ролі іменної частини присудка виступає словосполучення, коли авторизована семантика виражена в означальному поширювачі. Оцінно-характеризуючі прикметники уже в своєму лексичному значенні містять авторизовану оцінку (*безсоромний, дурний, неприємний* тощо), напр.: *Се ж була погана жінка, люта, мов жид-лихвар...*(О.Кобилянська); *Безсоромний він (Сікорський) чоловік* (Леся Українка); *Ти зовсім дурна дівка!* (Ю.Яновський).

Особливою яскравістю вирізняються авторизовані іменні двоскладні речення, іменна частина яких виражена стійким словосполученням

(фразеологізмом), що дає можливість мовцеві чіткіше висловити своє ставлення до описуваної події, явища, предмета чи особи, напр.: *Товариш ректор - весь увага до товаришки Рясної* (О.Гончар); *І що найфатальніше, цей фонд є ахіллесовою п'ятою української трупи* (І.Франко); *Се буде гординя мого життя* (О.Кобилянська).

Суб'єктом речення, якому приписується авторизована оцінка, є переважно назва особи, виражена іменником чи займенником, рідше - неживий предмет (неістота). В окремих випадках у двоскладних субстантивних авторизованих реченнях підмет може виражатися інфінітивом, що означає дію як процес. Присудок у таких випадках виражається іменником з оцінним чи узагальнюючим значенням. Зв'язка минулого часу звичайно має форму середнього роду напр.: *Одержати їх було тріумфом не лише для господаря, а й для Віталія теж* (О.Гончар); *Гомоніти з високим начальством було для Хоми втіхою* (О.Гончар). З напівповнозначних зв'язок у структурах з інфінітивним підметом трапляється *стати*, з якою здебільшого вживається орудний відмінок, як-от: *Думати про матроса для Альоші стало мукою* (М.Стельмах).

Виразну оцінну семантику мають і позиційно стійкі словосполучення, що вживаються в ролі іменної частини, пор.: *Сама Череваниха була пані ввічлива* (П.Куліш); *Павло Нерчин був людиною небагатослівною* (Н.Рибак); *Семириця був великою людиною* (Є.Дудар); *Я чоловік без хитрощів* (П.Куліш); *Новий учитель – чоловік непевний* (Б.Грінченко); *Я навіки пропаща людина* (М.Чернявський); *Настя була жінка рахубиста* (В.Підмогильний); *Олена Журлива була жінкою надзвичайної краси* (С.Тельнюк); *Цей прохід був найстрашнішим місцем рівчака* (В.Підмогильний); *Одруження з давніх-давен було вельми важливою, урочистою і хвилюючою подією в людському житті* (В.Скуратівський); *Місяць жовтень – найдраматичніша пора осені* (Є.Гуцало).

Авторизованим компонентом у таких сполуках є означальний компонент (узгоджене чи неузгоджене означення). Авторизацією художності позначена іменна частина, виражена порівняльним зворотом, як-от: *Я мов олицетворений сум* (О.Кобилянська); *А чорний сніг – як чорна павутина* (Д.Фальківський); *Серце в мене – мов замок, з ключем, закинутим у море* (М.Чернявський); *Мій Кирило – золото не чумак* (Марко Вовчок).

У ролі іменної частини присудка в ад'єктивних реченнях можуть виступати різноманітні прикметникові форми - якісні прикметники, відносні, займенникові, що виражають оцінну семантику.

В авторизованих ад'єктивних реченнях з якісним прикметником характеризується ознака предмета за кольором, фізичними чи психічними станами, духовними цінностями, подана через суб'єктивне сприйняття суб'єкта, напр.: *Вдень...земля, розпікаючись на сонці, дуже білою видається...* (Леся Українка); *Та мені тепер такою нещасною, легкодухою та дурною видається та “угода”* (О.Кобилянська); *Нам ся поема видається слабою та водянистою...* (І.Франко). З такою метою можуть вживатися і ступеньовані форми прикметників, як-от: *Вона лиш поблідла, і очі її здавались більшими...* (О.Кобилянська); *Розлука виявилась для неї (Лукії) тяжчою, ніж уперше...* (О.Гончар).

Для надання реченню більшого емоційно-оцінного забарвлення використовуються якісні прикметники з суфіксами та префіксами авторизованої оцінки, напр.: *Фортепіано поганеньке* (Леся Українка); *Година була прегарна...* (Ю.Яновський).

Особливо виразними є конструкції самоавторизації з якісним прикметником у складі присудка, напр.: *Я страшенно вразлива* (О.Кобилянська); *Після хвороби ... я така бліда і квола, така жалюгідна* (О.Кобилянська); *Який я щасливий, що перебував з тобою останній вечір* (Г.Квітка-Основ'яненко).

В авторизованих реченнях з якісно-відносними прикметниками називаються ознаки за матеріалом, призначенням, відношенням. Особливого емоційно-оцінного відтінку такі конструкції набувають тоді, коли прикметник вжитий у переносному значенні, напр.: *Лице земляне* (М.Коцюбинський); *...Без "Народу" світ якимось порожнім видається або принаймні нецілим* (Леся Українка); *Руки мої - вони були золоті* (Ю.Яновський).

Займенникові прикметники в авторизованих ад'єктивних реченнях вживаються значно рідше, виражаючи узагальнене значення: *Рибалка з нього був ніякий* (Ю.Яновський); *Досвід у Григора був у цьому неабиякий* (А.Головка).

Звичайною формою вираження присудкового прикметника в авторизованих ад'єктивних реченнях є орудний предикативний, напр.: *Ніч здавалась безконечною* (О.Кобилянська); *Своєю наївною безпосередністю Ганя стала просто забавною* (І.Минко).

Присудкові прикметники виступають у формі називного відмінка, як правило, у конструкціях з авторизованою самооцінкою, напр.: *О, я сьогодні добра!* (О.Кобилянська); *Я добрий, доки добрий...* (В.Симоненко); *Я страшенно сердита...* (Леся Українка).

Другий називний вживається і при зв'язці *бути*: *Які ж ми були страшенно холодні одне до одного!..* (О.Кобилянська); *Чудна ця сьогоднішня ніч, і чудне це Мале людське в яслах!* (К.Малицька); *О, ти сьогодні моцний!* (О.Гончар). Рідше – при зв'язці перетворення *ставати*: *Життя стало мені осоружне* (О.Кобилянська); *Для більшої частини слов'янського світу ся бойова пісня стала непригожа* (І.Франко).

Моделі авторизованих ад'єктивних речень можуть поширюватися різними прислівними формами, зокрема тими, що характерні для прикметників. Здебільшого це обставинні поширювачі міри та ступеня вияву ознаки, місця, часу, поширювачі з об'єктним значенням, напр.: *Юнацьке*

обличчя зробилося дивовижно прекрасним і натхненним (Ю.Яновський); Анна почувалася в душі враженою (С.Васильченко); Які ви нині гарні! (О.Кобилянська); А його очі були ще синіші за небо... (О.Гончар).

Авторизовані партиципні речення зустрічаються рідше. Предикативна авторизована ознака в них виражає стан як наслідок дії, напр.: *Я очарована звістками з вашого краю...* (Леся Українка); *Анна почувалася в душі враженою тиканням несимпатичної дівчини* (О.Кобилянська).

Іменні двоскладні речення, ускладнені авторизацією, мають вказівку на суб'єкта-авторизатора, яка займає позицію об'єктного поширювача і виражається різними засобами:

1/ прийменниково-відмінковою формою *для+Род.в.*, напр.: *Се така страшна річ для поета - друкарська помилка!* (Леся Українка); *Це був для хлопця удар* (О.Гончар);

2/ рідше - прийменниково-відмінковою формою *у+Род.в.*, як-от: як-от: *Вона у нас настояща "панімавка"...* (Леся Українка);

3/ давальним відмінком: *Йому ця ніч була добра* (О.Кобилянська); *Почуття матеріального забезпечення було єдиною нагородою Клаві за особисті життєві невдачі* (Ірина Вільде).

Іменні двоскладні речення – найбільш поширений тип авторизованих конструкцій, що мають характеристику суб'єкта з імпліцитно чи експліцитно втраженою вказівкою на її автора.

III.2. Авторизовані номінативні емоційно-оцінні речення

Спеціалізованими авторизованими конструкціями української мови є також структурно-семантичний різновид односкладних іменних (номінативних) речень – так звані емоційно-оцінні речення.

Номінативні речення мають певні специфічні особливості, які відрізняють їх від інших типів речень. Усі номінативні речення, як відомо,

виражають передусім констатацію предметів, подій, явищ, їх буття. При вивченні природи номінативних речень велике значення має дослідження граматичної будови, стилістичного використання, семантичних особливостей цих речень.

Номінативними називаються такі односкладні речення, які стверджують буття предмета або явища (нерідко в супроводі значення вказівності, емоційної оцінки тощо) і мають головний член, виражений іменником у називному відмінку або сполученням слів з прямим відмінком у центрі [181, с.257].

Номінативні речення лексично обмежені словами, здатними передавати значення буття. Як ми уже зазначали, на семантичне значення буття нерідко нашаровуються додаткові відтінки вказівності та емоційності. У трактуванні цього питання погляди мовознавців розходяться. Та більшість українських та російських дослідників вважає, що основною ознакою номінативних речень дійсно є значення буття, ускладнене емоційністю, наявністю суб'єкта, носія ознаки.

Номінативні речення передають думки стисло, лаконічно, однак перед очима слухача (читача) виникають цілі картини подій, галереї образів, виникають певні емоції.

Лаконізм і в той же час образність, картинність - це специфічні особливості, які наявні в номінативному реченні з функціонально-стилістичного погляду.

Семантична функція номінативних речень у художній літературі дуже широка: "від називання предмета до характеристики явища в його динаміці" [145, с. 11]. І тому не дивно, що в останній час приділяється значна увага вивченню семантико-стилістичних функцій номінативних речень.

Г.О.Золотова зазначає, що для номінативних речень характерна наявність двох компонентів - носія ознаки і предиката. А це у свою чергу

вказує на те, що речення такого типу можуть ускладнюватись авторизованими компонентами [86].

П.С.Дудик виділяє в окремий різновид номінативних речень так звані оцінні речення, які, на його думку, “поєднують у своєму змісті констатацію існування предметів та їх емоційну оцінку” [77]/ Учений подає також класифікацію оцінних речень.

І.Р.Вихованець так само виділяє окремо оцінні речення як різновид номінативних. Він констатує, що в оцінних реченнях “ствердження наявності предметів або явищ поєднується з їх емоційною оцінкою, втілюваною в окличній інтонації та в окличних елементах типу *який, що за, такий* та ін.” [49, с.178].

Авторизовані емоційно-оцінні речення, констатуючи існування якогось предмета, явища, виражають одночасно й почуття, ставлення мовця до повідомлюваного. Це так звані оцінно-кваліфікаційні речення. Вони не лише констатують (а деколи і зовсім не констатують) наявність певних осіб, предметів, подій, але й дають їхню кваліфікацію, характеристику, оцінку. Значення оцінки виступає в них не як додатковий смисловий відтінок, а як основна семантична ознака.

Особливістю структури номінативних речень є те, що вони організовуються навколо головного члена, який просто називає явища дійсності, констатуючи факт їх існування. В авторизованих емоційно-оцінних реченнях це називання пов'язане з емоціями, почуттями, оцінкою імпліцитно вираженого суб'єкта.

У мовознавчій літературі немає єдиного погляду на структуру емоційно-оцінних речень. Одні дослідники розглядають їх як односкладні речення, вважаючи слідом за О.О.Шахматовим, що основною їх відмінністю від неповних речень є своєрідна інтонація. Емфаза замінює собою відсутній підмет [196, с.64]. Інші, йдучи за О.М.Пешковським, вважають ці речення

двоскладними неповними, у яких вираженням є лише предикат, а суб'єкт відомий з контексту.

Немає єдиного погляду і на семантику цих речень. Деякі дослідники, виходячи з форм вираження головного члена, вважають їх номінативними односкладними. Більш переконливою є думка О.О.Шахматова, І.О.Попової, Н.О.Федотової, які розглядають їх як особливий різновид односкладних іменних речень, що лише за структурою є близькими до номінативних, а за значенням стоять зовсім окремо, бо позначають не буття, не існування предметів, явищ, подій, осіб, а лише їхню оцінку.

За будовою авторизовані емоційно-оцінні номінативні речення майже не відрізняються від інших номінативних речень, наприклад, описових (екзистенційних). Але характерною особливістю саме емоційно-оцінних речень є відчутна позитивна чи негативна оцінка описуваного явища або предмета, виразна оклична інтонація, майже обов'язкова наявність означень-прикметників, підсилювальних часток, вигуків, які допомагають виразніше передати ті чи інші оцінки, емоції, характеристики, пор.:

Весна. - Яка весна!

Ніч. - Що за ніч!

Юність. - Ах, бурхлива, неповторна юність!

Основними граматичними ознаками емоційно-оцінного номінативного речення, як і всякого іншого речення, є інтонація і предикативність. Предикативність - це співвідношення змісту речення з об'єктивною реальною дійсністю. Значення предикативності в номінативних реченнях виражається за допомогою особливої констатуючої інтонації, шляхом поєднання визначеної стійкої в мові структури з інтонацією: саме інтонація - пониження і підвищення тону в кінці висловлювання оформляє номінативне речення як синтаксичну одиницю, яка виражає закінчену думку.

Велику роль для визначення номінативних речень відіграє контекст. О.О.Шахматов і О.М.Пешковський залишили поза увагою значення контексту, на що у свій час вказував Н.В.Попов.

В “Грамматике русского языка” про роль контексту не говориться нічого, незважаючи на те, що номінативні речення подаються в контексті.

Думку про роль контексту для номінативних речень висловив Л.А.Булаховський. Він писав, що “є кілька ознак певної неповноцінності називних речень, недорозвиненості і невиявленості граматичними засобами акту предикативності в них. Насамперед вони позбавлені виразних часових ознак, їх час визначається сусідніми реченнями – двоскладними або безособовими. Звідси виникає потреба супроводити називні речення хоч одним двоскладним або безособовим, яке ніби створює для називних речень якусь рамку, без якої вони легко могли б розсипатися” [113, с. 71].

На важливість контексту для номінативних речень вказують всі сучасні мовознавці, які займаються вивченням номінативних речень (А.П.Коваль, А.С.Попов, С.І.Груздева та ін.). Так, С.І.Груздева в праці “Номинативные предложения в современном русском языке” пише: “Усі без винятку номінативні речення тісно пов’язані з контекстом, і їх граматичне і смислове значення виявляються тільки в загальному змісті оточуючого мовлення” (, 48).

Таким чином, номінативні речення тільки в контексті, на широкому контекстуальному фоні яскравіше передають думку і стають зрозумілими для читача. Особливе значення має контекст в авторизованих емоційно-оцінних реченнях, оскільки в них передається оцінне ставлення суб’єкта-авторизатора до оцінюваного суб’єкта, який часто називається у попередньому реченні.

Безпосередніми засобами вираження авторизації у структурі емоційно-оцінних номінативних речень є:

1/ виразна оклична інтонація, за допомогою якої передається подив, захоплення, негативне чи позитивне ставлення тощо: **Неслава! Глуш! До чого я дійшов!?** (Леся Українка); **Прекрасна ідея!** (М.Стельмах); **Я очі свої виплакала, світ мені немилий, а ти з нею женихаєшся, обоє щасливі, одно коло одного? Горе моє! Лихо моє несподіване!** (Марко Вовчок);

2/ оцінні слова, у тому числі слова з суфіксами авторизованої оцінки, напр.: **Мій мозок в напрузі, думки мене тиснуть. Ах, дороди прокляті. Я ж звіра поверг!** (П.Тичина); **(Оксана) Добра, видно, вітровійка** (О.Гончар); **У злодія вже злодій краде, та ще й у церкві. Гади! Гади!** (Т.Шевченко); **Лишенько наше! Може я тобі води холодної подам?** (Марко Вовчок); - **Характерець!** - похитала головою **Олімпіада Никанорівна** (Ю.Збанацький);

3/ переносне значення слів, яке надає мові виразності, влучно і яскраво відтворює емоції з найрізноманітнішими відтінками, напр.: **Кущики брів. Вуса - два віхті рудої соломи** (Ю.Яновський); **Ич, оса! Недаром кажуть, що в кожній жінці три краплі гадючої крові є...**(О.Гончар); **Твердий чоловік!** - сказав **Петро до судді** (О.Кобилянська);

4/ наявність означень-прикметників оцінного характеру: **Така розумна мати!** (О.Гончар); **Чи варто ж в людей сих шукати поради? Нікчемні тут люди навколо!** (Леся Українка);

5/ наявність займенникового компонента (часток займенникового походження) **який, такий, що за** і под., як-от: **І така неповага до цих справді героїчних людей!** (О.Гончар); - **Яка краса!** - тихо вигукнула **мати** (О.Гончар); **Здумайте собі, я нічого про се не знаю - який регрес!** (Леся Українка); **Що за антигуманістична етика!** (Ірина Вільде);

6/ підсилювальні частки у поєднанні з окличною інтонацією: **І таки єресь!** (М.Стельмах); **Але ж характер!** (О.Гончар); **Ба яка мулатка!** (О.Гончар); **Ну й дівка! Моцак!** (І.Микитенко).

П.О.Лекант виділив два структурних типи номінативних речень - нерозчленовані і розчленовані.

Нерозчленовані номінативні речення складаються тільки з головного члена речення, слова або синтаксично нерозкладного словосполучення, з наявними поширювачами (означального і об'єктного типу), які створюють з головним членом єдине словосполучення.

Вираження основних граматичних значень в нерозчленованих номінативних реченнях здійснюється однотипно і не залежить ні від лексичних значень іменника (головного члена), ні від приналежності його до тої чи іншої лексико-граматичної категорії.

Головний член в нерозчленованих емоційно-оцінних реченнях здебільшого виражається *іменником* у називному відмінку. Причому частіше головний член емоційно-оцінних речень виражається іменником з абстрактним значенням, рідше - іменником, який позначає конкретне значення, напр.: *Наче б люди не розбирались і не жили без любові! Дурниця! Химера!* (О.Кобилянська); - *Яка краса!* - тихо вигукнула мати (О.Гончар); *Відьма! Вона співала про свого милого, я знаю* (О.Кобилянська).

Головний член може бути виражений і *віддієслівним іменником*, як-от: *Проти діла соромного виступає праве. Ох, страшне оте змагання, хоч воно і не криваве!* (Леся Українка); *Удар! Сліпучі гейзери пари й вогню і ... болю в душі* (І.Багряний).

Трапляються і такі емоційно-оцінні речення, головний член яких виражений *стійким словосполученням* або *кількісно-іменним сполученням*, напр.: *Та який ти з біса мудрий!* - мовить лицар (Леся Українка); *Але сотні тисяч! Але мільйони!! То вже не вороги народу. То є нарід!* (І.Багряний).

Авторизовані емоційно-оцінні речення бувають поширені і непоширені.

Непоширені емоційно-оцінні речення складаються тільки з головного члена. Такі речення можуть бути як одиничні, так і ланцюжкові, напр.: **Яка земля! Яке зерно! Росиця! Ну як же не сіять!** (П.Тичина).

Групові емоційно-оцінні речення виступають у сполучниковому та безсполучниковому зв'язку. Відсутність сполучників надає мові динамічності, експресії. Коли потрібно не лише назвати, але й загострити увагу на окремих предметах, подіях, тоді після кожного речення ставиться крапка.

Для відтворення інтенсивності характеризуючої ознаки часто використовуються поєднання кількох речень. Такий засіб поглиблює переживання мовця. Такі речення передають глибоке психологічне збудження людини.

Трапляються і повторювані емоційно-оцінні номінативні речення, напр.: **Сміються та лають батьків своїх, що змалечку цвенькать не навчили по-німецькій - а тепер і кисни в чорнилах! П'явки! П'явки!** (Т.Шевченко); **А вітер, вітер, вітер! Який палючий вітер!** (Л.Костенко).

Нерозчленовані емоційно-оцінні речення можуть мати при собі поширювачі означального і об'єктного типу.

Частіше трапляються поширювачі означального типу. Вони бувають узгоджені і неузгоджені.

Узгоджені поширювачі означального типу виражаються прикметником, займенником прикметникової форми, дієприкметником. З головним членом речення поширювач означального типу узгоджується у роді, числі і відмінку.

Найбільш часто трапляються поширювачі означального типу, що виражаються прикметниками, напр.: **Чи ви читали "Безвиглядність соціальної демократії" в "Правді"?** **Лихий переклад** (Леся Українка); **"Гарний розвідник", - казали товариші** (Ю.Яновський); **Світлая, дивная ніч** (Г.Чупринка); - **Які милі хлопчики!** - вигукнула вона (О.Гончар); **А коняка добра! Мужича коняка!** (Остап Вишня); **Така зима, морози іорданські**

(Л.Костенко); *Ах, який чудесний Коронів хутір!* (Остап Вишня); *Така розумна мати!* (О.Гончар); *Як мені досадно, що тобі Борецький написав того листа! От уже непрошене усердіє!* (Леся Українка); - *Дійсно! - перебила її Олена, гірко посміхаючись. - Рідка великодушність!* (О.Кобилянська).

Узгоджені означальні поширювачі можуть виражатися і займенниками: *Лишенько наше! Може, я тобі води холодної подам?* (Марко Вовчок); *Я очі свої виплакала, світ мені не милий, а ти з нею женихаєшся, обоє щасливі, одно коло одного? Горе моє! лихо моє несподіване!* (Марко Вовчок); *Все було ціле – грати, й стіни, замки, двері, дозорці стояли б на місцях, а вони все-таки зникли. Такий народ!* (В.Винниченко).

Для авторизованих емоційно-оцінних речень характерні і неузгоджені поширювачі означального типу, напр.: *Це все-таки чудесно. Повітря! І ласточка неба!* (І.Багряний).

Трапляються емоційно-оцінні номінативні речення, головний член яких має при собі узгоджені і неузгоджені поширювачі означального типу, напр.: *Благословенний шлях, що ним іти. Якась нова, словам ще не відома, солодка мука здійснення мети!* (Є.Плужник).

У розчленованих номінативних реченнях, крім головного члена, обов'язковим структурним елементом є детермінуючий член. Детермінанти в розчленованих номінативних реченнях мають просторове та часове значення.

Питання про наявність детермінантів у номінативних реченнях є одним з найменш з'ясованих і спірних. Різні вчені по-різному розв'язують це питання. Одні допускають наявність детермінантів в номінативних односкладних реченнях, інші вважають, що детермінуючий член свідчить про неповноту двоскладного речення. Ми будемо вважати речення з детермінантами односкладними номінативними.

Детермінанти в розчленованих емоційно-оцінних реченнях найчастіше виражаються прислівниками та іменниками в непрямих відмінках з прийменниками.

Найбільш поширені авторизовані емоційно-оцінні номінативні речення з детермінантами *міся*, напр.: *Гін на троє від села йде машина пана Скушембеховського. Тут уже чисте пекло...*(В.Винниченко); *Чи варто ж в людей сих шукати поради? Нікчемні тут люди навколо* (Леся Українка); *Які ж округи скелі та шпилі! Дніпро проривається, розбиваючи кручі між них* (Марко Вовчок).

У наведених реченнях детермінанти виражені прислівниками, які вказують на місце знаходження предмета, особи чи явища.

Подекуди трапляються детермінанти, виражені іменниками з прийменником *на*, як-от: *Кохання в мене на умі!.. Мені й вони двойко серце сушать, як подумаю-погадаю...*(Марко Вовчок).

У розчленованих емоційно-оцінних реченнях детермінанти *часу* найчастіше виражаються прислівниками, напр.: *О чудовий ярмарок сьогодні!* - сказала старенька й непричасно дивилася проти себе у далину (Марко Вовчок); *Пані часом і добра, тільки капас, якщо там негарно, а часом як розходиться, то мов воду з локотів, нічим не впиниш. Тоді всім лихо!* (Марко Вовчок).

За характером інтонації і зумовлених нею семантично-експресивних відтінків авторизовані емоційно-оцінні номінативні речення можна поділити на такі групи:

1. Оцінно-стверджувальні речення з атрибутивним поширювачем. Цими реченнями даються кваліфікації, оцінки предметам, наявність яких констатується, напр.: *Прешишні звірята. Темно-бурі, майже чорно підсипані з білими короткими ногами...* (О.Кобилянська); *На диво самовпевнений тип...* (О.Гончар); *Надивовижу тямковитий хлопець* (О.Гончар).

2. В оцінно-окличних реченнях стверджується наявність предмета, що супроводжується його піднесено емоційною оцінкою, втіленою в окличній інтонації, напр.: *Яка ж мізерна колотнеча доли!..* (І.Драч); *Прокинулась - голова крутиться, - клініка, і усе мов мені приснилося... Зовсім дивовижа!* (Леся Українка); *Яка земля! Яке зерно! Росиця! Ну як же не сіять!* (П.Тичина).

3. В окремий різновид авторизованих номінативних речень можна виділити емоційно-оцінні речення, головний член яких є назвою внутрішнього емоційного чи інтелектуального стану суб'єкта, напр.: *Несказаний жаль огорнув його (Івоніку) в тій хвилі. Нездержна, дика туга!* (О.Кобилянська); *Підбіжить, підтовкне - плюсь! - більша половина чарки назад у діжку! Лихо та й годі!* (Г.Квітка-Основ'яненко); *Цілковите з мого боку презирство* (О.Гончар); *Біда мені. Усе слабую та слабую* (М.Коцюбинський); *А сестри! Сестри! Горе вам, мої голубки молодії!* (Т.Шевченко).

III.3. Авторизовані конструкції – прості ускладнені речення

Реальне просте речення часто містить у собі компоненти, не зумовлені валентністю предиката. Воно стає тоді простим ускладненим реченням. Ускладнені прості речення являють собою окремий клас простих речень, виразно протиставлюваний класові неускладнених, тобто елементарних речень. У клас ускладнених простих речень варто об'єднати різноманітні реченнєві побудови, яким у формально-синтаксичному плані притаманна головна ознака простого речення – монопредикативність. Найпоказовіше в ускладнених простих реченнях виявляється їх семантико-синтаксична специфіка, яка виражається, звичайно, елементами формально-синтаксичної організації.

Розглянемо деякі компоненти ускладнення простого речення, які водночас є авторизованими конструкціями, тобто в них поєднується повідомлення про предикативну ознаку та характер сприйняття її суб'єктом.

Отже, розглянемо деякі типи авторизованих речень, що належать до класу простих ускладнених речень, а саме:

1/ з відокремленими членами речення (або напівпредикативними конструкціями) – відокремленими означеннями, прикладками, порівняльними зворотами;

2/ з авторизованими звертаннями;

3/ із вставними та вставленими конструкціями.

III.3.1 Авторизовані напівпредикативні звороти

Авторизованими конструкціями є, на наш погляд, прості речення, ускладнені напівпредикативним субстантивними та прикметниковими зворотами.

Відокремлені напівпредикативні субстантивні та ад'єктивні звороти містять додаткове до основного повідомлення і є часто авторизованими

У досліджуваному матеріалі найчастіше трапляються напівпредикативні прикметникові звороти, що позначені авторизацією. Часто в цій ролі виступають одиничні прикметники. Вони, як правило, складаються з двох, трьох чи чотирьох сурядних форм. Одиничні прикметники, як і прикметникові звороти, можуть бути приіменникові та призайменникові, постпозитивні та препозитивні. Не можна прирівнювати відокремлені прикметники до невідокремлених – вони позначають ознаку предмета з певним предикативним забарвленням і тому становлять зовсім інший член речення. Одиничні прикметники подають уточнююче пояснення до іменника або підкреслюють його ознаку.

Як правило, відокремлений означальний поширювач розташований після означуваного слова, тобто у постпозиції, напр.: *Її (Анни) погляд, надслухуючий, був звернений до себе (О. Кобилянська); ...А руки його (Петра), великі, залізні руки, прямо бояться доторкнутися дрібного тільця (О. Кобилянська); А очі її (Софії), великі, смутні очі, засіяли предивним блиском (Ірина Вільде).*

Сурядні прикметники можуть стосуватися і особових займенників. Прикметники переважно препозитивні до займенників, але у досліджуваному матеріалі нами засвідчені поодинокі випадки, коли прикметники стоять у постпозиції, напр.: *Вона (Софія) стояла передо мною, висока, спокійна (Ірина Вільде).*

До одиничних прикметників близькі діеприкметники і діеприкметникові звороти, які можуть бути з ними в одному сурядному ряду, напр.: *А артистка стояла під коминком, висока, горда, холодна, роздразнена до крайності (М. Стельмах).*

Відокремлений означальний поширювач може стояти і перед означуваним словом, тобто у препозиції, напр.: *Малий, незначний, убого одягнений, так вийшов (Івоніка) із високої касарняної брами (О.Кобилянська).*

Часто одиночні прикметники та прикметникові звороти супроводяться прийменниково-відмінковими формами, що виступають у такій же функції. Вони здебільшого характеризують зовнішній вигляд особи – обличчя, очі, фігуру, ріст, одяг – чи форму, розмір і інші ознаки предметів (с.357), напр.: *Великі й сильні, з слов'янськими чертами, в мальовничій одежі, так сиділи й лежали вони (мешканці) тут (О.Маковей); На їх (панянках) були плаття, тишні, збілочками унизані, складочками обвішані, немов рябесеньким пір'ям завітчані (Панас Мирний).*

Функцію додаткового повідомлення, що містить авторизовану оцінку явища, виконує також напівпредикативний субстантивний зворот (відокремлена прикладка). Наприклад: *Глухою доріжскою ходила в саду доросла дочка учителя, красуня Маруся* (С.Васильченко); *Не облишив їх своєю увагою й куценський ченчик, тихоплав і маруда, отець Зосима* (О.Ільченко); *Чи чуєш ти, мурмило!* (П.Гулак-Артемівський).

Особливо виразно виражається авторизована оцінка прикладок за умови їх вираження оцінними назвами-іменниками чи випадки поширення характеризуючими прикметниковими означеннями, як-от: *Прийшов начальник, чоловік низенький, товстенький* (І.Франко); *Як це сталося, що вона пішла за нього, вічного наймита, старого парубка, бурлаку...і досі не знає* (М.Коцюбинський).

Власне авторизуюче значення мають і відокремлені прикладки, які приєднуються за допомогою слів *по імені, на ймення, родом* і под, як-от: *І мала вдова сина, на ймення Івашко* (С.Васильченко).

На суб'єктивне сприйняття події, а, отже, на авторизацію вказують порівняльні звороти типу “мов з заліза”, “неначе намальований”, “як скіпка” і под. Речення такого типу говорять про образне сприйняття мовцем-автором навколишнього світу; який вкладає в уста своїх персонажів живу народну мову, вдало використовуючи різноманітні порівняльні звороти. Речення такого типу досить поширені у художньому мовленні, напр.: *Його (Савині) очі позеленіли й засвітилися, як оці твої срібні цітки на шиї* (О.Кобилянська); *Така, як скіпка, все (мама) ходила* (О. Гончар); *Як те сонечко, так зайдеш ти для нас* (О. Кобилянська); *В довгих сміливих скоках, еластичний, мов тигр, погнав полем* (Ю. Федькович); *(Анна) Походила ростом на матір, вибуяла, мов пальма, вгору* (О.Кобилянська).

Як бачимо, порівняльні звороти посилюють оцінну семантику попередньо названого прикметника, іменника чи іншого слова.

III.3.2. Авторизовані звертання та авторизовані кличні комунікати

Загальна семантична функція звертання, як відомо, полягає у називанні адресата мовлення.

Учені зазначають, що звертанню властива різноманітність стилістичних функцій. Так, за висловом О.М.Пешковського, звертання в літературній мові “стає естетичним або риторичним центром, вбирає в себе максимум думки і почуття автора” [140 , 407]. Тобто, крім функції називання особи, до якої звернене мовлення, звертання можуть бути спрямовані і на те, щоб викликати у слухача (читача) певне ставлення до особи, може характеризувати цю особу, виражати певне суб’єктивне ставлення до неї того, хто говорить.

Отже, основна функція звертання - називання того, до кого спрямоване мовлення - дуже часто поєднується з емоційно-експресивною оцінкою, з вираженням суб’єктивного ставлення мовця до особи, предмета, події, явища, до яких звернене мовлення. Звертання такого типу називаємо **авторизованим звертанням**. Експресія авторизованого звертання виражається по-різному: інтонацією, повторенням звертання, супроводженням його вигуками, частками, лексичним значенням того слова, яке виступає у ролі звертання.

У функції авторизованих звертань виступають, насамперед, оцінні назви, у яких емоційно-оцінний елемент є органічною приналежністю їх семантики. У таких словах не можна відділити сторони емоційної від логічної, отже, емоційно-оцінний елемент у таких звертаннях не є вторинним, а таким, що міститься в семантичній природі слова: *А тонув би ти, шибенику...* (О.Гончар); *Ага, душогуби, вам скортіло українського хліба й сала?* (Ю.Яновський); *Чого, балбеси, смієтеся, маятника не бачили?* (Ю.Мушкетик); *Не плач, небого* (О.Кобилянська).

Крім назв осіб, авторизованими звертаннями можуть бути назви птахів, тварин, коштовностей, пестливі назви іменників, а також абстрактні назви, що

виконують роль прикладок при звертаннях, напр.: *Цілую тебе, мамочко, голубочко, ластівочко* (Леся Українка); *А я, Дзюню, мій ти раю, висхлі квіти позбираю, що їх дала ти мені...* (В.Пачовський); *Так, Наталочко, рибонько ти моя, так* (О.Кобилянська).

Природньою формою вираження авторизованого звертання є клична форма, як-от: *Оставався б, рибко, й боронив би тебе, але я мушу* (О.Кобилянська); *Пожди ще, русалко* (О.Кобилянська); *Ой, Фенечко, голубочко, мені страшно!* (Ю.Яновський).

Називний відмінок використовується для авторизованих звертань тоді, коли вони виражаються не іменником, а субстантивованим прикметником, напр.: - *Нічого, любі мої, - повиростає ще буйніше гілля* (Ю.Яновський); *Не бійся, дурненька. Нас вони ніколи не зачеплять* (В.Антоненко-Давидович); *Ти, мілейший, лови, лови, та знай що...* (О.Гончар).

Авторизованими є також поширені звертання, при яких стоять поширювачі означального типу, які допомагають надавати особі якісно-оцінної характеристики. У ролі таких поширювачів виступають, як правило, оцінні прикметники, прикметники з суфіксами та префіксами суб'єктивної оцінки. Напр.: *Тепер, тепер, коли я тебе найшов, русалко прегарна!* (О.Кобилянська); *Не шукай її, дівчино бідна!* (Леся Українка); *Ти пахнеш цим пломенем, димом і чадом, залізний, безтрепетний вітре зі Сходу!* (М.Бажан); *Мила моя зірочко, я тебе так люблю, що жити без тебе не можу!* (О.Кобилянська).

О.О.Шахматов вважав, що в такому випадку звертання набувають рис речення [196, с. 263]; В.В.Бабайцева пояснює це збільшенням предикативності в таких одиницях, тому що “будь-які означальні сполучення легко трансформуються в предикативні” [22].

У функції звертань можуть виступати не тільки іменники чи субстантивовані прикметники, а й займенники 2-ої особи. Такі займенники

супроводяться, як правило, авторизованими відокремленими поширювачами: *“Ти, проклята собако, ти тепер приходиш? - (лейтенант) верещав. - Ти заженеш мене в сиру землю! Ти, злодіє, непотрібе!”* (О.Кобилянська).

Входячи до складу звертань, займенники 2-ої особи створюють з ними своєрідні авторизовані клично-означальні конструкції, напр.: *Ні, ти мій паничку, се вже я знаю! - гукнув весело старий Петро* (О.Кобилянська); *Куди ж, моє ти сонечко. - На війну, мамо* (Ю.Яновський); *Ти сказала мені: будь здоров, будь здоров, ти мій любий юначе...* (П.Тичина).

Авторизовані звертання при підметі, вираженому особовим займенником, як правило, інтимізує мовлення, надає йому пестливих відтінків: *Се ти, єдина моя? Се ти, моя царице?* (Леся Українка). Таке саме забарвлення мають і звертання, в ролі яких виступають прикметники з суфіксами суб'єктивної оцінки: *Спи ж ти, малесенький, пізній бо час* (Леся Українка).

Якщо присудок в реченні виражається дієсловом не в наказовому, а в дійсному способі, звертання здебільшого є емоційно насиченою авторизованою прикладкою при особовому займенникові: *А ви, що звикли продавати слова і славу, хром і храм, мої діла ревидувати, не вам, паскудники, не вам!* (Л.Костенко).

Крім розглянутих типів авторизованих звертань, авторизованими є й звертання-речення (вокативні речення).

Ще О.О.Шахматов висловив припущення, що “звертання в ряді випадків можна визнати особливим видом речення, що одержало помітну тільки що вказану функцію” [196, с. 216]. Такі висловлення він визначив, як вокативні речення, в яких головним і єдиним членом є звертання, назва особи, до якої звернена мова, якщо ця назва виголошена з особливою інтонацією, що викликає складне уявлення, в центрі якого стоїть дана особа; у цій думці може бути виражений закид, жаль, докір, обурення. Учення про

вокативні речення підтримали й інші мовознавці, але кваліфікують їх по-різному. Одні визначають їх односкладними, хоча і з певним застереженням, інші вважають вокативні речення неподільними еквівалентами речень. Треті зараховують вокативні речення до номінативних. Так, у “Синтаксисі сучасної української мови” І.І.Слинька, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянської для вокативних речень застосовується термін “кличні комунікати” [170, с. 407]; і ця точка зору, очевидно, найближча до істини, бо так звані вокативні речення не можна поставити в один ряд з двоскладними чи односкладними: вони нічого не називають, а тільки виражають різні заклики та почуття. Тому ми будемо послуговуватися терміном “кличні комунікати”.

Кличні комунікати, називаючи адресата, передають модально або емоційно забарвлену думку - оклик, незадоволення, обурення, скаргу, радість, прохання, докір, переляк, заборону тощо: *Сину? Ой синоньку! Ой, що ж я набідилася з отєю відьмою!* (Леся Українка); *Голубчику! Схаменися! Не кажи таких слів!* (Ю.Яновський); - *Безвстиднику!* - *закипів молодий чоловік* (О.Кобилянська).

Емоційність авторизованих кличних комунікатів може підсилюватись поширювачами означального типу, авторизованими прикладками: *Дівчинонько-рибчинонько! Виводь мені коня мого, коня мого козацького* (Я.Щоголів); *Запроданко-доле! Ти мене згубила: у тісний куточок голодом забила* (П.Грабовський).

Авторизовані кличні комунікати, як і авторизовані звертання можуть підсилюватись вигуками або частками: *Гей, верхолазе! Оце ти так до екзаменів готуєшся?* (О.Гончар); *Ах! Собаки прокляті! Чи то я для вас написав “Мою милу”?* (О.Маковей); *Ах, серце, пий!* (П.Панч).

Для посилення емоційності такі авторизовані конструкції можуть повторюватись, напр.: *Е-ех дочко, дочко, що питаєш?* (О.Гончар).

Таким чином, авторизовані звертання та авторизовані кличні комунікати становлять окремий різновид звертань та кличних комунікатів (вокативних речень). Особливістю таких авторизованих конструкцій є вживання емоційно-оцінних слів, слів з суфіксами та префіксами авторизованої оцінки, майже обов'язкова наявність вигуків та підсилювальних часток, повтори та інші засоби вираження авторизації.

III.3.3. Авторизовані вставні і вставлені компоненти у структурі речення

Синтаксичні одиниці категорії вставності в плані внутрішньо-синтаксичної структури речення виконують дві основні функції: модальну (зокрема у вираженні гіпотетичної й переповідної модальності) й суб'єктивно-оцінну (вияв ставлення мовця до змісту повідомлюваної думки) [181, с.227].

Вставним називається слово, словосполучення або речення, що виражає власний погляд мовця на сказане ним самим у реченні і в будові речення вирізняється інтонацією та паузами, не вступаючи в звичайний зв'язок з членами речення [181]. Власний погляд мовця – це суб'єктивна модальність, що означає: повідомлюване в реченні правдиве чи сумнівне, як належало б його розцінювати й ставитись до нього, в якому відношенні воно з іншими явищами в світі буття тощо.

Суб'єктивна модальність у реченні накладається на його об'єктивну модальність, тобто на предикативну модальність речення. Суб'єктивна модальність звичайно розуміється досить широко. Під неї підводять не тільки значення, які так чи інакше стосуються модальності, тобто ставлення мовця до висловленого, його ймовірність чи неймовірність повідомлюваного, експресивність, а й такі, що спрямовані на пояснення пунктуації усіх вставних слів, у тому числі виділення частин висловленого, зв'язки між ними, адресат висловленого і навіть протиставлення раніше сказаному (с.375).

Отже, вставні слова – один з поширених засобів вираження суб'єктивної модальності. Вставні слова, словосполучення, речення у більшості випадків надають реченню й семантики авторизації, оскільки вони вживаються для вираження ставлення до повідомленого з погляду його емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок тощо.

Морфологічні, структурні, семантичні способи вираження вставних компонентів досить різноманітні.

Семантика вставності конкретизується в окремих семантичних групах вставних одиниць. Зокрема, виділяємо такі семантичні групи:

1. Вставні слова із значенням гіпотетичності (типу *мабуть, видко, очевидно* і под.), напр.: *Мабуть, ні одна дівчина на світі не вміла так любити, як вона (Рахіра)! (О.Кобилянська); Видко, тобі життя – сонце (М.Стельмах); Він (Михайло), очевидно, жартував (О.Кобилянська); Уперта, горда, видно, це Ядзя (О.Гончар); І що найдивніше – цей зайшов, очевидно, надовго (М. Івасюк)*

2. Вставні слова із значенням констатації, істинності оцінки (типу *справді, щоправда* і под.), напр.: *І справді – грала чарівно (Леся Українка); І справді, для Сави не існувала пам'ять про брата (О.Кобилянська); І, щоправда, у неї (Домніки) у хаті було, мов у дзеркалі, чисто й гарно (О.Кобилянська); Віталік, правда, теж не якийсь там білоручка (О.Гончар).*

3. Вставні слова, словосполучення, речення із значенням переповідності, вказівки на джерело повідомлення (*кажуть, як кажуть* і под.), напр.: *Він (Сава) щохвили інший. Як кажуть люди, не має спокою (О.Кобилянська); Її (Анни) мама, як мені пані самі сказали, погана жінка (Г.Квітка-Основ'яненко); У неї (Анни) був уже – як глумилися деякі хлопці – панський розум (Г.Квітка-Основ'яненко).*

4. Вставні компоненти, що безпосередньо вказують на суб'єкта-авторизатора, серед яких переважають прийменниково-займенникові форми,

як-от: *А, по-моєму, в нього (Яцуби) є тільки зуби, ікла, це звичайний собі динозавр* культівської доби... (О.Гончар); *По-моєму – це манера і то манера не нова і не щаслива* (М.Стельмах); ...*Жорж Роденбах... перенісся думками й почуттями в середньовіччя, до стародавніх міст, зображуючи їх у своєму “Царстві тиші”, в поемі, яка, на думку доповідача, своїм настроєм справляє незвичайне враження* (І.Франко); *Пояснювати всі ці вірування християнською символікою було б, на мою думку, зовсім неправильно* (І.Франко); *Це те само, що взяти пістоль і покалічитися навіки – так, на мою думку* (Ірина Вільде); *А подружжя без любові – се, на мою думку, брудні відносини* (О.Кобилянська).

5. Вставні компоненти, які вказують на внутрішній стан мовця у зв'язку з повідомлюваним: *На жаль, Макса вже тут не було* (О.Кобилянська); *На жаль, ще не має систематичної праці, яка б вивчила це питання у повному його обсязі* (І.Франко); *На моє щастя, німцям і в голову не спало, що я міг згоріти разом з машиною* (Ю.Яновський); *Були вони вже біля клубу, коли Віталік враз, на подив хлопців, круто змінив курс, рвонув убік* (О. Гончар).

6. Вставні слова, слова, словосполучення із значенням невпевненості. У структурі таких вставних конструкцій нерідко називається суб'єкт-авторизатор: ...*Але зіткнення, як здалося Орестові, було неминуче* (Ю. Мушкетик); *Анрі-Жак енергійно, так йому здалося, підвернув до стовпа з дороговказом і почав поратися з обідом* (Ю. Яновський); *Російська цензура, крім різноманітних інших переслідувань, урізала цьому театрові репертуар до меж, як їй здавалось, вже зовсім неможливих* (І. Франко); *Вона мовчки стояла на березі – висока і строга, їй здавалося, що вона – маяк негасимої сили* (Ю. Яновський); *А також навчав особливої, як йому здавалося, ніде й ніколи не знаної науки – життя у братстві* (Ю. Мушкетик); *Познайомилась я тут недавно з двома студентами-українцями, здається, люди путні...*

(Леся Українка); ...І звуки роблені, зачаті ремісництвом, здавалось, оживали під руками... (І. Драч).

Крім вставних конструкцій, які переважно виражають суб'єктивне ставлення мовця до висловленого, авторизованими є й вставлені конструкції, які містять додаткові повідомлення, зауваження, бувають поясненням до якогось із членів речення чи до речення в цілому.

На відміну від вставних конструкцій, вставлені авторизовані конструкції не вказують на джерело повідомлення вони роблять лише побіжні зауваження, додаткові повідомлення, які доповнюють, уточнюють зміст всього речення чи окремого його члена: *Я спитала її (Уляну) (потім думала, що не повинна була цього робити), чи не сумно їй самій по наших від'їзді (Ірина Вільде); Раз... (о сміху було! Хлопці аж кишки порвали від реготу) змалював він (маляр) таки нашого отця Микити кобилу, та як же живо вчистив – так навдивовижу! (Г.Квітка-Основ'яненко); Вчителька англійської мови – біленьке, мов кача, створіння – злякано озирється (О.Гончар); Лорі чи не найбільше не подобалося саме оте: для якого логічного (логічного!) кінця поведе кожне розпочате діло (Ю. Мушкетик); Валер'ян Флоріанович підсмикує обома руками штани старої моди (мода тоді хоч ще й не поспішала, але вчитель завжди одставав од неї) і з таким самим щирим зацікавленням прицьмокує язиком (Ю. Мушкетик); Від ластів'ячого гнізда Віталіїв погляд перехоплюється – в який уже раз! – на грамоти та дипломи, порозвішувані на стінах (О. Гончар); Я на фортепіано немов трохи лучче стала грати (се вже, бачиш, мені теж здається)... (Леся Українка); Я все роблю замаху на всякі повісті і драми на громадські теми: але – біда моя! – я бачу, що я ще молода-дурна... (Леся Українка); Трапилось мені останніми часами бачити “Правду” (от чудо!) (Леся Українка). Я і Олег (вещий!) цілуємо вас всіх... (Леся Українка); Коли я чудовим зеленим гаєм – ох, як там гарно! – іду вгору додому від бабці, мені часто кортить лягти в*

траву між густими кущами ліщини й помріяти. Як по-дитячому! (О.Кобилянська); *Навпаки, колишні видавці не раз поводитися з текстом творів безсмертного поета з недопустимою легковажністю або – ще гірше – абсолютно самовільно, скорочуючи, змінюючи, перекручуючи і по-своєму виправляючи первісне звучання твору* (І.Франко); *Ну, хай би там парубком був – то й не диво, а то ось скільки живу, стільки й бентега в душі...* (О.Гончар); *Цар нас шугнув, і ми – о страх!* – *Всі пурхнули по смітниках* (І.Драч).

Як бачимо, вставні і вставлені компоненти є поширеними засобами вираження суб'єктивної модальності, яка зумовлює авторизацію. Вставні компоненти вживаються як у прямій, так і в непрямій авторизації.

II. 3.4. Приєднувальні конструкції як авторизуючі компоненти тексту

Як авторизовані компоненти, на наш погляд, слід розглядати і приєднувальні конструкції. Під цим терміном об'єднуються різноманітні синтаксичні побудови, які мають ту спільну ознаку, що вони формуються як додаткові частини попереднього речення в контексті, але виділяються в окреме самостійне речення – повне чи, здебільшого, неповне.

Приєднувальні конструкції мають деякі своєрідні, тільки їм властиві змістові, граматичні та ритмомелодійні ознаки. Своїм змістом приєднувальні конструкції максимально залежать від контексту, а саме – від змісту і будови попереднього, структурно основного речення.

При приєднанні певний елемент думки виникає ніби під час її висловлення, являючи собою доповнення до неї, ніби випадкове, але зумовлене свідомими прагненням мовця (автора) до розширення, уточнення того, що він сказав раніше.

Найбільш поширеним видом є приєднання атрибутивних членів у функції приєднувальних конструкцій, що вважається засобом зосередження

уваги читача (або слухача) на певних важливих елементах висловленої думки. У відношенні до підмета попереднього речення означальні приєднувальні конструкції виконують деталізуючу роль. Їх характеризує інтонаційна самостійність і виразність. Функціонально вони близькі до предикативних членів речення – присудків або й належать до їх складу, напр.: *Вона (Марійка) лишилася одна в хаті. Біла-білесенька (М.Коцюбинський). По всіх селах навкруги немає йому (Михайлові) пари – такий добрий (О.Кобилянська). Вона буде така, як ви! Добра й чесна газдиня! (М.Івасюк); Разуєв прибув у відпустку **посвіжілий, охайний** (П.Логвиненко).*

Трапляються приєднувальні конструкції фразеологізованого типу, що надає реченню більш вираженого авторизованого характеру, напр.: *Я постарівся, але багато таких робітниць, як вона, не видів. **Прямо з заліза** (Ю.Федькович).*

Максимальна актуалізація ознаки, що сприяє її відокремленості і самостійності тісно за змістом пов'язана з суб'єктом, якого характеризує, пор.: *Ми воїни. **Не лицарі. Не лежні** (Л.Костенко).*

Рідко зустрічаються у досліджуваному матеріалі приєднувальні конструкції у препозиції, як-от: ***Сильні плечі... ведмежі ті плечі, що залюбки, граючися, брали на себе найбільший тягар – не змогли опертися тягареві смерті** (О.Кобилянська).*

Отже, як бачимо приєднувальними конструкціями завжди підкреслюються важливі деталі обстановки, вагомі зовнішні риси людини, визначальні риси її характеру, психічного стану тощо. Тим самим ці конструкції роблять мовлення точнішим і яскравішим, відчутно збагачуючи засоби мовного вираження.

III.4. Авторизовані конструкції – складні речення

Складне речення становить єдність двох чи більше предикативних одиниць і відповідних семантичних пропозицій, що виражають відношення між ситуаціями і призначені для функціонування у складі тексту (іноді – самостійно) як єдине комунікативне ціле.

З погляду граматичної семантики частини складного речення мають ті ж компоненти, що й просте речення – предикат, суб'єкт, об'єкт тощо. Однак з погляду лексичної семантики – наявності пропозицій, що виражають певні ситуації, складне речення у багатьох випадках відрізняється від простого. Просте речення здебільшого монопропозитивне, складне – поліпропозитивне.

Особливо характерна для складного речення комунікативна цілісність. Частини складного речення в цьому розумінні незавершені і тому не можуть вважатися простими реченнями. Комунікативна цілісність складного речення досягається за допомогою інтонації, розташування слів і складових частин.

Отже, складне речення – синтаксична одиниця вищого порядку, ніж просте речення. Проте частини складного речення подібні до простого речення, особливо з формального і семантичного погляду; і, як уже зазначалося, у складному реченні наявні предикат, суб'єкт, об'єкт.

Для надання відтінку авторизації у складному реченні нерідко використовуються оцінні іменники, епітети, авторизовані дієслова.

Нерідко вживаються авторизовані складнопідрядні речення означального типу, при цьому використовуються авторизуючі елементи, про які мова йшла вище, напр.: *(Анна) Була чесна дівчина, про яку й одна душа злого слова не сказала (О.Кобилянська); Се така хитрунка й шахрайка, яких світ не бачив (Остап Вишня); Ми люди, що знаємо лиш землю (О.Кобилянська).*

Можуть ускладнюватися авторизацією складнопідрядні речення міри і ступеня, напр.: *Такий був страшний, що ей! Боже, боже, боже!*

(В. Стефаник). У цьому реченні використано декілька елементів авторизуючого ускладнення: оцінний прикметник, фразеологічний вираз, повторення одного слова, що також певною мірою надає реченню оцінного відтінку.

Нерідко в таких реченнях використовується підсилювальний елемент *так, такий, така*, напр.: *Нещастя його (Івоніки) було **таке велике, що він не був в силі далі думати** (О.Кобилянська); Їй було **так гірко на душі, що не могла з собою упоратися** (Ірина Вільде); *Його (Савині) очі були **такі страшні, Докійко, – закінчила, – такі страшні, що я скільки жити буду, не забуду їх ніколи** (О.Кобилянська).**

Найчастіше трапляються у досліджуваному матеріалі складнопідрядні речення з'ясувального типу, що ускладнені авторизацією.

Багато дослідників зазначають, що у реченнях цього типу нерідко оцінюються ситуації, явища, предмети. Навіть серед найголовніших груп опорних слів складнопідрядних речень з'ясувального типу виділяють слова з оцінним значенням: *добре, правильно, цінно, цікаво, погано, біда, молодець, дурень, щастя, неймовірно* тощо.

III.4.1 Авторизація як компонент складнопідрядних речень з'ясувального типу

До більшості складнопідрядних речень з'ясувального типу, які містять суб'єктивне судження про що-небудь, відносяться речення, характер оцінного значення яких визначається двома типами – загальнооцінним і частковооцінним. Перший тип реалізується прикметниками “хороший” та “поганий”, а також їхніми синонімами. Друга група більш різноманітна. Слова “добре” та “погано”, будучи загальнооцінними предикатами, інформативно недостатні та потребують семантичного розгортання.

На протиставленні ознак добре/погано заснована і граматична категорія оцінки. Оцінні структури, що вводяться даними словами, становлять, за термінологією Н.Д. Арутюнової, загальну аксіологічну оцінку [12].

Група речень з позитивною оцінкою утворює декілька семантичних різновидів, пов'язаних з особливостями функціонального слова “добре”. Такі речення досить поширені напр.: *Се добре, що батько прийшов (М.Стельмах); Як добре, що я обкопував їх (яблуньки) кожного року (Ю.Федькович); Як добре, що ти приїхав... (О.Гончар); Добре, що навчилася вже в панни в покоях викручуватися та каву варити... (О.Кобилянська); Добре, що вам оце сказав, бо не мав спокою (О.Маковей); Добре, що Сава взявся бодай за роботу (О. Кобилянська).*

Нерідко в головній частині складнопідрядних речень у ролі предикативних центрів вживаються еквіваленти позитивної оцінки “добре”, як-от: *щастя, радість, не зле*, що більш виразно вказує на наявність суб'єкта, на факт авторизації, напр.: *Я рада, що він (Івоніка) буде ходити (О.Кобилянська); Вони дуже раді, що ти будеш їх невісткою (М.Коцюбинський); Було щастя, що прийшов (Ірина Вільде); Щастя, що Василь був вдома (М. Стельмах); Але воно все-таки не було зле, що вона (дочка) віддалася за Петра (О.Кобилянська); Наше щастя, що не влучив (Ю.Яновський).*

Негативне загальнооцінне значення виражається словом “погано” та його синонімами, серед яких найчастіше використовуються слова *біда, шкода, зле гріх, не добре, досада, сором*. Ці слова використовуються і у реченнях з частковооцінним значенням, напр.: *Біда лише, що якраз я в ніякі нерви не вірю (М.Стельмах); Ти ждала би, може на якого зачарованого князя, – шкода тільки, що їх уже нема (Ірина Вільде); Гарна була земля. У своїх барвах жива й свіжа, шкода лише, що не говорила (О.Кобилянська); А воно не було добре, що він (Сава) ішов своєю дорогою (О.Кобилянська); Се гріх,*

що ти її (Рахіру) любиш (О.Кобилянська); **Біда в тім**, що боротьба о етимологію і фонетику розбила нашу і так дуже малочисленну читаючу публіку на два ворожі табори.. (І.Франко); **Можна пожалкувати**, що проф. Багалій не дав так само вірцево і критично обробленої біографії Сквороди... (І.Франко); **Жаль**, що Горищенкова кошара далеко... (О.Гончар); **Шкода**, коли ти не прийдеш на Різдво до мене! (Леся Українка); **Жаль**, що не вдалося тут з дядьком побачитись (Леся Українка)

Безособовий характер головної частини подекуди містить суб'єкта оцінки, найчастіше вираженого давальним відмінком, як-от: **Сором Ліді**, що вона корить свого чоловіка за болгарщину; **я від неї сього не сподіваюсь** (Леся Українка); **Прикро мені дуже**, що прийдеться нидіти по тих клініках, – се варто пекла! (Леся Українка).

Наступний вид оцінного значення у складнопідрядному реченні з'ясувального типу вказує на відповідність даного судження істині. Оцінка у такому випадку завуальована, виступає не так чітко, напр.: **“Певна річ, що лише боїться”**, – підтвердила тітка (О. Гончар).

У цьому реченні, як і у всіх інших, що мають таку оцінну структуру, вказується на те, що об'єкт відповідає істині без усяких припущень: **Кожному відомо**, що поки він учився, вона, вдовиця, гірко роботами заробляла грошики... (О.Кобилянська).

У реченнях такого типу нерідко використовується дієслово “розуміється”, напр.: **Розуміється**, що дівчата також наші діти (М.Івасюк).

Певне оцінне значення містять складнопідрядні речення з'ясувального типу, які містять у своєму складі слова **знати, бути відомим** та їх синоніми. У таких реченнях оцінка зосереджена в опорному слові - дієслові, напр.: **Вона (радникова) знала**, що ся дівчина не говорила ніколи на вітер (О.Кобилянська); **Вона (Ірина) знала**, що сестра терпіла на безсонність (О.Кобилянська); **Ми ж прецінь знаємо**, що за тобою молоді хлопці не дуже

рвуться (Ірина Вільде); Адже хто її добре **знав** також, що з нею коїлось щось від найновішого часу (М.Стельмах).

Для вираження суб'єкта-авторизатора вживається називний відмінокабо як засіб вираження предмета (суб'єкта-авторизатора), рідше – інші відмінки. Напр.: **Мама кажуть**, що я терпляча (Ю.Яновський); **Всі чомусь вважають (навіть Лора, колишня дружина)**, що він чоловік дуже **твердий, кремінний, упертий, переконаний** у своїй правоті... (Ю.Мушкетик); **Що до мене, то я гадаю**, що справді побралися й що вона його опісля просила покинути її... (М.Стельмах); **Мені чомусь видається**, що нова газета буде більше літературною, ніж політично-громадською... (Леся Українка); **Головним аргументом мені видається те**, що повість має дуже виразний і навіть яскравий колорит... (Іван Франко); **Мені видиться, пане раднику**, що ваша Олена геть-геть переросла вас (О. Кобилянська); **Надворі лле дощ немов з канавки, і я думаю**, що в такий час не виходиться, як не муситься (О. Маковей); **Думаємо, що й для українського народного театру така річ повинна бути привабливою**... (Леся Українка).

Отже, складні речення можуть мати авторизований характер, містять вказівку на суб'єкт, розгорнуту характеристику оцінного сприйняття і об'єкт авторизації.

III.5. Авторизовані слова-речення

Спеціалізованими авторизованими конструкціями української мови є різновид нечленованих конструкцій (слів-речень) – так звані емоційно-оцінні слова-речення. Такими побудовами передається імпліцитна авторизована оцінка.

Своєрідність слів-речень полягає в тому, що вони не мають будови речення, не містять у собі диференційованого вираження суб'єкта дії, самої

дії, ознак, кількості [181, с.290]. Ці речення не мають у своєму складі ні головних, ні другорядних членів.

Слова-речення передають реакції, відгуки мовця на висловлене співрозмовником, на його ствердження, запитання, міркування тощо. Вони виступають формами синтаксично нечленованого вираження модально-логічних категорій ствердження, заперечення, спонування, а також емоційної оцінки.

Слова-речення найчастіше зустрічаються при дослідженні текстів, у мові діалогу. Трапляються вони і в монологічному мовленні. Якщо в експресивно-почуттєвому діалогічному мовленні спостерігаємо реакцію мовця на розмову співбесідника, то в монологічному мовленні слова-речення служать для передачі ствердження, заперечення, емоційної оцінки, думок самого мовця. У монологічному мовленні мовець передає свої почуття, реагує на щось.

Мовознавці по-різному підходять до питання класифікації слів-речень, зокрема, до їх семантико-стилістичної характеристики.

Деякі автори виділяють три види слів-речень. Так, О.М.Пархоменко розглядає стверджувальні, заперечні і вигуківі слова-речення [139, с. 28]. Н.М.Баженов і А.М.Фінкель виділяють чотири типи слів-речень: а/ розповідно-окличні; б/ питальні; в/ питально-окличні; г/ спонукально-окличні [188, с. 542].

Нозрізняється дві групи слів-речень: стверджувально-заперечні і вигуківі. Другу групу він поділяє на питальні, спонукальні та **емоційно-оцінні**.

Вигуківі емоційно-оцінні слова-речення можуть передавати різні відтінки значень (сумнів, біль, докір, вагання, радість, гнів, іронію тощо), виражати емоційно-оцінне ставлення мовця до певних фактів, на відміну від інших типів слів-речень, які вживаються тільки для того, щоб називати

предмети, події, явища, а не викликати емоційно-підкреслене уявлення про них.

Емоційно-оцінні слова-речення містять у собі безпосередню реакцію мовця на дію чи подію, яка відбувається. Слова-речення цього типу багатші модально експресивними значеннями, вони різнобічніші від слів-речень інших типів. “Причину цього ... треба бачити в тому, що оформлювачами емоційно-оцінних слів-речень, - стверджує П.С.Дудик, - здебільшого є вигуки, які, будучи виразниками ефектів, емоцій та волевиявлення, не мають предметного значення” [77, с. 300].

Здебільшого емоційно-оцінні слова-речення бувають окличними. Вони є цілісними висловами, граматично не зв'язаними з реченнями, що їх супроводжують.

Модальні значення емоційно-оцінних слів-речень достатньо зримі на тлі авторського тексту, що відтворює відповідну ситуацію. Зазвичай вигукова емоційно-оцінна структура передує висловленню з позитивною чи негативною оцінкою якогось явища чи події, підсилює її емоційно. Напр.: - **Ох, ох!**.. *Які чудові ленінградські пудренички бачила: рожева емаль з золотом!.. Ох, ох... а яку жіночу білизну!* (Ірина Вільде) (захоплення від перелічених предметів); - **Ха-ха-ха!** *Гумористка та й годі* (О.Гончар) (глумлива насмішка); **Овва!** *Я не відьма ... по ночах поля не чарую ... з своєю роботою не ховаюсь* (Ірина Вільде) (вияв обурення у відповідь на образу) тощо.

Відповідно до виконуваних функцій вигукові емоційно-оцінні слова-речення поділяємо на декілька груп. Так, захоплення мовця, його оцінку почутого чи побаченого виражає вигукова структура **Ого**, напр.: - **Ого!** *Оце так штука!* (В.Виниченко); - **Ого!** *Та воно ще лається. А по морді не хочеш?* (С.Васильченко); *Бронко сягнув рукою в кишеню з папіросами і ткнув в руку*

хлопчиків тільки що надпочату пачку "Меві". - **Ого!** свиснув малий раб, і в одну мить його не стало біля Бронка (Ірина Вільде).

Емоційно-оцінне речення **Ха-ха** зустрічається тоді, коли мовець хоче передати природній чи вдаваний комізм ситуації, як-от: ... В відповідь йому покотився придушений сміх: - **Ха-ха! Носатий!** (М.Коцюбинський); *Ти дивися, що вона мала? Ха-ха-ха! Та се ж киргизка, сама чистокровна киргизка* (В.Винниченко).

Фонетичними варіантами **Ха-ха** є слова-речення **Хо-хо, Хе-хе: А ми! Хе! Хе! а ми жонаті!** (Т.Шевченко); - *Торгуєтесь? Хе-хе-хе! Торгуйтеся, торгуйтеся ...* (Г.Квітка-Основ'яненко); *А потанцюємо! Хо-хо! Ще й як потанцюємо!* (О.Гончар).

Недовіра мовця до співрозмовника чи невіра в повідомлену інформацію виражається в слові-реченні **Е**, напр.: - **Е-е! Тікати?** (В.Винниченко).

Структури типу **Тьху!, Тьфу!, Фу!, Фе!, Фі!** передають емоційно-негативну оцінку; у гострій формі ними виражається насмішка, почуття огиди, зневаги, обурення, дискомфорту, напр.: **Тьфу! Ось тобі, о, на!** (Ю.Яновський); *Крякають круки про кризи і крах - фе! Нецікаво, панове* (М.Рильський); *А ти, детективе, вже поживу собі вбачаєш? Молоко на губах іще... Фу!* (В.Винниченко).

Слова-речення, утворені вигуками **Ах!, Ух ти!, Ех!**, містять у собі позитивне і водночас оцінно-експресивне ставлення мовця до спостережуваних явищ, подій, вчинків інших осіб; загалом кажучи, вони передають прихильне реагування мовця на дійсність, напр.: - **А-ах! пахне!** - *мовив хлопець, прищурюючи очі.* - *Усю школу запахло!* (Панас Мирний); **Ух ти! Як сміється!** (М.Стельмах); *Я бачив, як там панна Стася танцювала ... ех!* (Ірина Вільде).

Оцінку факту з відтінком здивування передають слова-речення *Гай, О*, напр.: *Гай, гай! Які ж вони дрібненькі!* (Є.Гребінка); *Я аж крикнула: "О?! А звідки вони?"* (Марко Вовчок).

Слова-речення, виражені вигуками *Ах, Ех*, можуть передавати різні негативні емоційно-оцінні реакції мовця, як-от: - *Страх, що діється всюди, а тут ще ви, татку, з своїм лібералізмом. Ах, ах!* - зітхнула хазяйка дому (М.Коцюбинський); *Ех! Дурний хлопчище!* (Ю.Мушкетик).

Як бачимо, емоційно-оцінні слова-речення є благодатним матеріалом при вивченні природи авторизованої оцінки. Хоча суб'єкт-авторизатор у таких конструкціях не виражений, та вони яскраво передають почуття, переживання, реакції мовця на події, явища, предмети, ситуації. За допомогою таких побудов передається емоційно-експресивне ставлення мовця до навколишнього світу, що, власне, і становить суть авторизованої оцінки.

Вказівка на суб'єкта-авторизатора оцінного висловлення міститься, як правило у наступному реченні, яка може виражатися відмінковими, прийменниково-відмінковими формами іменників (займенників), вставними компонентами, авторизуючими дієсловами, оцінно-характеризуючими іменниками у складі іменного складеного присудка наявністю займенникового компонента *який, такий, що за*, використанням слів у переносному значенні, фразеологізмів тощо.

ВИСНОВКИ

Поняття авторизації тісно пов'язане з такою загальною категорією, як «ставлення мовця до повідомлюваного» або як «джерело знання», по-різному виявляє себе на формально-граматичному, семантико-синтаксичному та функціонально-комунікативному рівнях.

Авторизація, тобто суб'єктивне сприйняття навколишнього світу та реалізація його у мовленнєвій діяльності тлумачиться нами як полісуб'єктне ускладнення конструкції речення вказівкою на “автора” оцінки, сприйняття, мовлення-думки.

На формально-синтаксичному рівні простого речення авторизований компонент найчастіше займає детермінантну чи, рідше, прислівну позицію об'єктного поширювача і має певну систему спеціалізованих засобів вираження. Вказівка на автора виражається прийменниково-відмінковими та безприйменниковими формами.

1. Явище авторизації пов'язане з експресивною функцією мови, з категорією суб'єктивної модальності (“ставлення мовця до повідомлюваного”). Модусна рамка авторизації у структурі простого речення представлена дієсловами авторизованої семантики, дієприслівниками та напівпредикативними дієприслівниковими зворотами, дієприкметниками та напівпредикативними дієприкметниковими зворотами, ад'єктивними, субстантивними та інфінітивними авторизуючими синтаксемами тощо. Найсуттєвішим є зв'язок авторизації з категорією оцінки, оскільки саме оцінка більше, ніж будь-яке значення, залежить від суб'єкта-мовця. У процесі аналізу оцінних конструкцій ми вважаємо за потрібне розмежувати оцінку неавторизовану та авторизовану. Авторизована оцінка, на наш погляд, - це такий різновид оцінки, який поєднує вказівку на автора – суб'єкта оцінки -, об'єкт оцінки та характер оцінки (саму оцінку). Основним показником

авторизованої оцінки є введення в речення чи в контекст елементів, що вказують на автора якісної характеристики, предмета оцінки.

У межах авторизованої оцінки виділяємо два типи: експліцитну (з вираженим суб'єктом-авторизатором) та імпліцитну (з прихованою вказівкою на суб'єкта-авторизатора).

Авторизовані оцінні конструкції є багатим матеріалом для обґрунтування прагматичної концепції мовлення. Будучи прямо зв'язаними з мовцем і відображаючи його смаки та інтереси, вони водночас регулярно використовуються у висловленнях, які є відповідними до ситуації вибору (прийняття рішення) або спонукають до дії. Авторизація тісно пов'язана з комунікативною метою мовленнєвого акту, який програмує дію.

Зважаючи на модальну рамку висловлення, ми дійшли висновку, що в основі авторизованої модальності лежить формула, де – об'єкт авторизації, - суб'єкт авторизації, - авторизоване (оцінне) ставлення, авторизована характеристика. Таким чином, основними елементами авторизованої модальної рамки є суб'єкт та об'єкт авторизації, пов'язані з авторизованим предикатом.

Суб'єктом авторизації (експліцитним чи імпліцитним) є особа (чи частина соціуму, чи соціум в цілому), з точки зору якої виражається ставлення, авторизована оцінка, характеристика повідомлюваного. Суб'єкт-авторизатор прямо чи непрямо виражає своє суб'єктивне ставлення до предмета (об'єкта) авторизації. Найчастіше суб'єктом-авторизатором є сам мовець. Таку авторизацію вважаємо **прямою**.

Суб'єктом прямої авторизації може бути як окрема особа (індивідуальний суб'єкт), так і сукупність суб'єктів, що утворюють деякий соціум (узагальнений суб'єкт-авторизатор “спільної думки”).

Семантика прямої авторизації – це виражена експліцитно оцінка, яку можемо кваліфікувати у такий спосіб: *“як вважає автор”*, *“як уявляє*

автор”, “в уяві автора”, “таким (такою, такими) бачить об’єкт (об’єкти) автор”, “так це сприймає автор”, “так це оцінює автор” тощо.

У формально-граматичній структурі висловлення вказівка на прямий суб’єкт-авторизатор міститься як у конститутивних членах мінімальної структурної схеми речення (підмета і присудка), так і в поширюючих членах об’єктного типу, найтипівішими засобами вираження якого є давальний відмінок, прийменниково-відмінкові форми “у + *Род.в.*” та “для + *Род. в.*”.

Додатковий семантичний план (так званий “план автора”) вводять у структуру речення і спеціалізовані вставні конструкції типу “на мою думку”, “на мій погляд” тощо.

Другий тип авторизації – непряма авторизація, суб’єктом-авторизатором якої є не мовець, а особа чи декілька осіб, про які йдеться у реченні.

Під об’єктом авторизованої оцінки ми розуміємо особу, предмет, подію чи стан речей (фрагмент чи ситуацію дійсності), про які йдеться у реченні.

2. Авторизований компонент із значенням сприймання у простому реченні займає позицію присудка, а в ускладненому – позицію субстантивного поширювача (прикладки), вставного та вставленого компонентів. Із значенням додаткової авторизованої кваліфікації об’єкта вживаються напівпредикативні дієприслівникові, дієприкметникові та іменникові звороти (відокремлені означення та прикладки).

Авторизована констатація вияву суб’єкта у реченні найчастіше передається іменною частиною присудка при напівповнозначних дієслівних зв’язках виявлення, а також дуплексивом – компонентом з подвійним синтаксичним зв’язком, що на формально-граматичному рівні займає позицію окремого члена семантично неелементарного простого речення. У складних реченнях авторизуючим компонентом є головна предикативна частина, а авторизованим компонентом – підрядна.

3. Оскільки авторизована оцінна семантика зосереджена передусім у предикаті, то пропонуємо класифікацію авторизованих структур за типами предикатів:

- 1/ авторизовані конструкції з предикатами якості, серед яких виділяються структури з одно- та двовалентними предикатами якості;
- 2/ авторизовані структури з предикатами почуттєвого сприйняття;
- 3/ побудови з предикатами ментальних дій;
- 4/ авторизовані конструкції з предикатами авторизованої оцінки;
- 5/ авторизовані структури з предикатами ставлення суб'єкта до об'єкта;
- 6/ авторизовані структури з предикатами зі значенням “виявлення”;
- 7/ авторизовані конструкції з предикатами із значенням похвали та осуду;
- 8/ авторизовані структури з предикатами емоційної дії;
- 9/ авторизовані структури з предикатами автокаузації (перетворення).

Окремим типом авторизованих конструкцій, виділених нами, є конструкції із значенням **авторизованої самооцінки**, коли суб'єкт та об'єкт авторизації збігаються.

Модусна рамка у структурі простого речення може бути представлена:

1/ авторизуючими дієсловами; у моделях з такими дієсловами інтерпретації чужої думки (типу *бачити, вважати, думати*) змінюється співвідношення диктумної та модусної частини:

- а/ при означено-особовому авторизаторі (*вважаю, думаю*);
- б/ при неозначено-особовому авторизаторі (*вважають, думають, називають*);
- в/ при “безсуб'єктному” авторизаторі (*вважається*);

2/ дієприкметниковими конструкціями при збігові чи незбігові мовця та суб'єкта-авторизатора: *кажучи його словами, правду кажучи, інакше кажучи, простіше кажучи* тощо;

3/ інфінітивними конструкціями (*правду сказати, простіше сказати* тощо);

4/ іменними синтаксемами, які номіналізують мовленнєві модусні рамки:

а/ “за + О.в.” (*за її розрахунками, за моїми уявленнями, за її словами, за повідомленням когось* тощо);

б/ “на + Зн.в.” (*на мій смак, на його погляд*);

в/ “у + М.в.” (*в його уявленні, в його очах*);

г/ “відповідно до + Р.в.” (*відповідно до повідомлення*);

д/ “з + Р.в.” (*з його точки зору*);

5/ суб’єктно-авторизуючими синтаксемами;

б/ ад’єктивними синтаксемами чи ад’єктивними конструкціями (*так званий, відомий*).

4. До інформативного змісту висловлення входять різноманітні смисли (*диктумний*, що об’єктивно відображає реальну дійсність, а також різноманітні **модусні** смисли, в тому числі й авторизовані, пов’язані з оцінкою, якою наділяє автор найчастіше мовець чи інший суб’єкт, предмет дійсності).

Серед засобів та стилістичних прийомів вираження інтенсифікації авторизованих смислів виділяються: інтонаційне оформлення конструкції, кваліфікуючі позиційно стійкі словосполучення та фразеологізми, порівняння, частки, вигуки, різного роду повтори.

5. На семантико-синтаксичному рівні авторизація – це полісуб’єктне та поліпредикативне ускладнення речення, що містить вказівку на другий структурно-семантичний план («план автора»), де названо суб’єкта, автора сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а подекуди і характер самого сприйняття. Авторизовані конструкції характеризуються досить часто

полісуб'єктністю, поліпредикативністю, поліпропозитивністю, кваліфікується як семантичне ускладнення структури речення.

Пропозицію авторизації складають суб'єкт авторизації, що може збігатися або не збігатися з суб'єктом базової моделі та з суб'єктом-мовцем, об'єкт авторизації та предикат авторизованої констатації сприйняття, оцінки та вияву об'єкта.

Проблема авторизації як семантичного ускладнення речення пов'язана з питанням про семантичну структуру й пропозицію висловлення. **Суть авторизації** як елемента семантичної структури речення полягає в тому, що різноманітними засобами у речення, яке містить інформацію про об'єктивну дійсність, вводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкта, автора сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а подекуди і на характер самого сприйняття.

В авторизованих конструкціях поєднується інформація про ознаку предмета чи характеристику події з точки зору сприйняття їх суб'єктом-авторизатором. Авторизовані конструкції характеризуються досить часто полісуб'єктністю, поліпредикативністю, що кваліфікується як семантичне ускладнення структури речення. Про особливе відношення позиції авторизуючого суб'єкта до предикативного мінімуму свідчить непідпорядкування іншому слову відмінкової форми компонента, порівняно легка взаємозамінність форм з ряду можливих, співвіднесеність у цьому ряді відмінкових форм імені зі вставними компонентами. Засоби авторизації, вказівки на суб'єкта-авторизатора, як вже зазначалося, досить різноманітні, - від прийменниково-відмінкової форми імені (*для нього, на його думку*) до двоскладової дієслівно-іменної моделі (*він вважає*) або її "обезособлених" варіантів з усуненням назви особи (*вважають, вважається*). Відношення між дієслівно-іменною формою авторизації можна порівняти з відношенням зі словами автора та прямою мовою названого персонажа.

6. Спеціалізованими авторизованими конструкціями української мови вважаємо іменні двоскладні речення, емоційно-оцінні односкладні речення, речення з напівпредикативними зворотами (субстантивними, ад'єктивними, партиципними), речення з авторизованими звертаннями, речення з авторизованими вставними і вставленими компонентами, складнопідрядні речення з'ясувального типу, авторизовані кличні та оцінні комунікати. Авторизація як компонент зв'язного мовлення виявляється досить часто як сегментований, актуалізований відрізок мовлення, що приєднується до попереднього речення (так звані авторизовані приєднувальні конструкції).

7. Виділяємо декілька основних різновидів авторизованих конструкцій.

1. Конструкції авторизації, що вводить **суб'єкт кваліфікуючий**, формують, по-перше, іменні моделі, які містять оцінку, кваліфікацію предметів та явищ. Не змінюючи авторизованої моделі, до неї приєднується вказівка на суб'єкта-авторизатора, виражена у формі відмінкових та прийменниково-відмінкових словоформ. По-друге, різновидом конструкцій кваліфікуючої авторизації є складні речення, в яких авторизуюча модель займає позицію підрядної.

2. Другим різновидом авторизованих конструкцій є речення з **суб'єктом сприймання**. Відповідно до значень дієслів, що виражають сприймання в авторизуючій моделі (*бачити, чути, помічати, спостерігати, відчувати, почувати* тощо) те, що сприймається (зміст авторизованої моделі) стосується головним чином кола статистичних значень наявності у широкому розумінні, особливо локалізованої наявності предмета чи явища, конкретних дій, конкретних проявів стану.

Так, як і в кваліфікуючій авторизації, можливі два типи взаємодії частин висловлення:

1) авторизована модель включає авторизуючу (при цьому компоненти авторизованої моделі залишаються без змін);

2) авторизуюча модель включає авторизовану (при цьому компонент авторизованої моделі у формі називного відмінка займає позицію керуючого члена при дієслові у відповідному відмінку).

3. Проміжний різновид між кваліфікуючою авторизацією та авторизацією сприймання становить **авторизація вияву**. В авторизуючій моделі вияву беруть участь дієслова: *знаходити, бачити, застати, виявити* та ін. Ця модель взаємодіє з двоскладними реченнями, що повідомляють про ознаку предмета, який виявляє суб'єкт авторизуючої моделі у момент його дії (конкретної чи уявної).

8. На комунікативно-функціональному рівні авторизовані конструкції характеризуються особливим інтонаційним оформленням фрази з актуалізацією авторизованого компонента. Серед засобів та стилістичних прийомів вираження інтенсифікації авторизованих смислів виділяються в актуальному членуванні речення частки, вигуки, різного роду повтори. Авторську позицію в художньому мовленні посилюють тропи (метафора, порівняння), фразеологізми, лексеми з суфіксами суб'єктивної оцінки. Засобами авторизації, експліцитної вказівки на суб'єкт-авторизатор є прийменниково-відмінкові форми імені (*для нього, на його думку*), двоскладні дієслівно-іменні моделі (*він вважає*) або її "обезособлені" варіанти з усуненням назви особи (*вважають, вважається*).

Таким чином, авторизовані конструкції становлять певну систему синтаксичних побудов, різних за структурою та семантикою, що виявляють тісний зв'язок автора (творця як окремого висловлення, так і зв'язного тексту – дискурсу) і змісту повідомлюваного.

Авторизовані конструкції є багатим матеріалом для обґрунтування прагматичної концепції в синтаксисі. Будучи прямо пов'язаними з мовцем і відображаючи його смаки та інтереси, вони одночасно регулярно використовуються у висловленнях, які є відповідними до ситуації вибору та

спонукають до дії. Авторизація тісно пов'язана з комунікативною метою мовленнєвого акту, який програмує дію.

Комплексний аналіз явища авторизації як різновиду модусної модальності, а також семантичної структури авторизованих конструкцій, вважаємо, є вагомим внеском в теорію семантичного й комунікативного синтаксису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамец П. Очерк функционально-трансформационного синтаксиса современного русского языка. — Т.1. — Прага: SPN, 1973; Т.2. — Прага: SPN, 1975. — 462 с.
2. Адмони В.Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. — М., 1955. — 156 с.
3. Адмони В.Г. Типология предложения // Исследования по общей теории грамматики. — М., 1968. — С.23-42
4. Алисова Т.Б. Опыт семантико-грамматической классификации простых предложений // Вопросы языкознания. — 1970. — №2.
5. Алисова Т.Б. Очерки синтаксиса соврем. итал. яз. - М.:Н, 1971. - 293 с.
6. Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. — М.: Наука, 1967. —251 с.
7. Арнольд И.В. Оценочность комментария в устной речи и тексте // Межуровневая организация текста в естественном языке. — Челябинск, 1987. — С.3—11.
8. Арутюнова Н.Д. Аксиология в механизмах жизни и языка // Проблемы структурной лингвистики. 1982. — М., 1984. — С. 5-23.
9. Арутюнова Н.Д. К проблеме функциональных типов лексического значения // Аспекты семантических исследований.— М., 1980. — С. 150-249.
10. Арутюнова Н.Д. Об объекте общей оценки // Вопросы языкознания. — 1985. — №3. — С. 13-24.
11. Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы текстообразования. — М., 1988. — С. 117-129.
12. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. — М., 1976. — 383 с.

13. Арутюнова Н.Д. «Пропозиция», «факт», «событие» (опыт концепт. Анализа) // Изв. АН СССР. Сер. лит и яз. — М., 1987.— Т.46. — №5. — С.529-549.
14. Арутюнова Н.Д. Русское предложение. Бытийный тип (структура и значение). — М., 1983. — 242 с.
15. Арутюнова Н.Д. Сравнительная оценка ситуации // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1983. — №4. — Т.42. — С. 330-341.
16. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. — М., 1988. — 341 с.
17. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1981. — №4. — С. 356-377.
18. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
19. Атарова К.Н., Лескис Г.А. Семантика и структура повествования от 3-го лица в художественной прозе // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1976. — Т.35. — №4. — С.37-44.
20. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: 1966. — 607 с.
21. Бабайцева В.В. Односоставные предложения в современном русском языке. — М.: Просвещение, 1968. — 298 с.
22. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Современный русский язык: Синтаксис. Пунктуация. — М.: Просвещение, 1981. — Ч.3. — 260 с.
23. Бабенко Л.Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке. — Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1989. — 184 с.
24. Багрянская Н.В., Милехина В.И. Развитие модально-экспрессивной коннотации фразеосочетаний со значением оценки лица // Семантические процессы в системе языка: Межвуз. сб. научн. тр. — Воронеж, 1984. — С.87—91.

25. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка.— М.: Изд-во иностр. лит., 1955. — 416 с.
26. Банару Б.И. Оценка, модальность, прагматика // Языковое общение. — Калинин, 1987. — С.14—18.
27. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1986. — 445 с.
28. Бенвенист Э. Общая лингвистика. — М.: Прогресс, 1974. — 447 с.
29. Біятенко Л.О. Номінативні речення в сучасній українській літературній мові // Наук. зап. Київ. пед. ін-ту. — К., 1957. —Т. 24. — 208 с.
30. Богданов В.В. Природа включенных предикатов // Лингвистические исследования. — Вып. 1. — М., 1976. — С.19—24.
31. Богданов В.В. Семантико-синтаксическая организация предложения. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1977. — 262 с.
32. Бондарко А.А. Понятийные категории и языковые семантические функции // Грамматическое значение и смысл. — Л., 1987. — С.42-67.
33. Бондарко А.В. (отв. ред.). Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. — Л.: Наука, 1990. — 234 с.
34. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. — Л.: Наука, 1984. — 136 с.
35. Бондарко А.В., Буланин Л.Л. Русский глагол. — Л., 1967. — 212 с.
36. Брутян Т.А. Лингвистическое моделирование действительности и его роль в познании // Вопросы философии. — 1972. — №10. — С.18-24.
37. Будагов Р.А. Писатели о языке писателей. — М.: МГУ, 1984. — 280 с.
38. Булаховський Л.А. Нарис з загального мовознавства. — К., 1959.
39. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Оценочные речевые акты извне и изнутри // Логический анализ языка. Язык речевых действий. — М., 1994. — С. 49-59.

40. Булыгина Т.В., Шмелев А.Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). — М.: Языки русской культуры, 1997. — 576 с.
41. Булыгина Т.В. Я, ты и другие в русской грамматике // *Res philologica. Филол. исследования. Памяти акад. Г.В.Степанова.* — М., Л., 1990. — С.111—126.
42. Валгина Н.С. Присоединительные конструкции в современном русском литературном языке. — М., 1964. — 152 с.
43. Вахек Й. Лингвистический словарь Пражской школы. — М.: Прогресс, 1964. — 350 с.
44. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / Пер. с англ. А.Д.Шмелева под ред. Т.В.Булыгиной. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 780 с.
45. Виноградов В.В. О теории художественной речи. — М.: Выс. шк., 1971. — 239 с.
46. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. — М.: Изд. АН СССР, 1963. — 253 с.
47. Винокур Г.О. О языке художественной литературы. — М.: Высш. шк., 1991. — 447 с.
48. Винокур Г.О. Филологические исследования. — М.: Наука, 1991 — 268 с.
49. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. — К.: Рад. шк., 1982. — 209 с.
50. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис. — К.: Либідь, 1993. — 368 с.
51. Вольф Е.М. Варьирование в оценочных структурах // Семантическое и формальное варьирование. — М., 1979. — С.21-36
52. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного. На материале иберороманских языков. — М., 1978.- 262 с.

53. Вольф Е.М. О соотношении квалификативной и дескриптивной структуры в семантике слова и высказывания // Изв. АН СССР. — Сер. лит. и яз. — 1984. — Т.40. — №4. — С.15-27.
54. Вольф Е.М. Роль субъекта в оценочных структурах // Лимба ши литература молдовеняскэ. — 1979. — №1. — С.18-29.
55. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. — М.: Наука, 1985. — 228с.
56. Выготский Л.С. Мышление и речь. — М., 1996. — 214 с.
57. Гак В.Г. Высказывание и ситуация // Проблемы структурной лингвистики. 1972. — М.: Наука, 1973. — С. 349-372.
58. Гак В.Г. К проблеме соотношения языка и действительности // Вопросы языкознания. — 1972. — №5. — С.18-23
59. Гак В.Г. О критериях модуса предложения // Предложение и текст. — М., 1983. — С.26-49
60. Гак В.Г. Языковые преобразования. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. — 768 с.
61. Галкина-Федорук Е.М., Горшакова К.В., Шанский Н.М. Современный русский язык: Синтаксис. — М.: Учпедгиз, 1958. — 412 с.
62. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М., 1981. — 139 с.
63. Германович А.И. Синтаксис междометий и их стилистическое значение // Известия Крымского пед. ин-та им. М.В.Фрунзе. Т.ХІУ. Кафедра русского языка. — Симферополь, 1949. — С.23-29
64. Голянич М.І. Внутрішня форма слова в художньому тексті. Автореф. дис. ... д.ф.н. — К., 1998. — 32 с.
65. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст. — Монографія. — Івано-Франківськ: Плай, 1997. — 178 с.

66. Горелова Л.М. О понятии оценки и школах оценок в лингвистике // Теоретические аспекты лингвистических исследований: Сб. научн. трудов. — Новосибирск, 1984. — 162с.
67. Грамматика русского языка. — Ч.П. — Синтаксис. — Ч.1. — М., 1954. — 368 с.
68. Грамматика современного русского литературного языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. — М.: Наука, 1970. — 755 с.
69. Грамматика современного русского литературного языка. — М., 1970. — 611 с.
70. Григорьев В.П. Грамматика идиостиля: Велимир Хлебников. — М., 1983.— 180 с.
71. Груздева С.И. Номинативные предложения в современном русском языке // Ученые записки Ленинградского университета. - №304. Серия филологических наук. Вып. 60. — 1961. — С.24-32
72. Гуйванюк Н.В. Авторизація і каузація як засоби ускладнення іменних речень у мові творів О.Кобилянської // 50 років воз'єднання Північної Буковини і Хотинського повіту Бессарабії з Радянською Україною у складі СРСР: Тези допов. конф. — Чернівці, 1990. — С. 122-124.
73. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества // Избранные труды по языкознанию - М.: Прогресс, 1984. — 394 с.
74. Гюббент И.В. Об изучении вертикального контекста // Методика и методология изучения языка (англ. филология). — М.: Изд-во МГУ, 1988. — С.138—142.
75. Давыдова Л.А. К проблеме выявления структурных средств выражения эмотивной семантики // Межвуз. сб. научн. трудов Моск. Обл. Пед. ин-та им.Н.К.Крупской. — 1985. Теория лингвистической семантики. — С.24—32.

76. Дейк ван Т.А. Язык, познание, коммуникация. — М., 1989. — 298 с.
77. Дудик П.С. Слова-речення Так, ні та їх синоніми // Українська мова і література в школі. — 1972. — №4. — С.289—303.
78. Ермоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. — К., 1982. — 339 с.
79. Есперсен О. Философия грамматики. — М.: Изд-во иностр. лит., 1958. — 404 с.
80. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови.— Ч.І. — К.: Вища шк., 1965. — 455 с.
81. Загорская О.В., Фомина З.Е. Экспрессивные и эмоционально-оценочные компоненты значения слов (К изучению семантических процессов) // Семантические процессы в системе языка. — Воронеж, 1984. — С.31—40.
82. Зализняк А.А. «Знание» и «мнение» в семантике предикатов внутреннего состояния // Коммуникативные аспекты исследования языка. — М., 1986.— С. 32-47.
83. Зализняк А.А., Падучева Е.В. Семантические явления в высказываниях от 1-го лица // *Finitis duodecim eustris*. Сб. ст. к 60-летию проф. Ю.М.Льомана. — Таллин, 1982. — С.14-26.
84. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи.— М.: Изд-во Моск. ун-та, 1976. — 307 с.
85. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса.— М.: Наука, 1982. — 368 с.
86. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. — М.: Наука, 1973. — 351 с.
87. Золотова Г.А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Отв. ред. Ю.Н.Караулов; АН СССР, Ин-т русского языка. — М.: Наука, 1988. — 439 с.

88. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. — М., 1998. — 528 с.
89. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові. — К.: Вища шк., 1986. — 167 с.
90. Ивин А.А. Основания логики оценок. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. — 230 с.
91. Ильенко С.Г. Персонализация как важнейшая сторона категории предикативности // Теоретические проблемы синтаксиса современных европейских языков. — Л., 1975. С.37-51.
92. Иткина Р.С. Сравнительный оборот с союзом *как* в современном русском языке // Известия ВППИ. — Т.27. ,— Воронеж, 1959. — С.22-32
93. Касаткин А.И. О средствах выражения авторства модально-экспрессивных оценок как структурных компонентов предложения // Строение предложения и содержание высказывания. — М., 1986. — С.89—100.
94. Категория субъекта и объекта в языках различных типов. — Л.: Наука, 1982. — 189 с.
95. Кацнельсон С.Д. Речемыслительные процессы // Вопросы языкознания. — 1984. — №4. — С. 3-12.
96. Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. — Л.: Наука, 1972. — 216 с.
97. Киселева Л.А. Язык как средство воздействия. — Л., 1971. — 174 с.
98. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови.— К.: Вид-во Київського ун-ту, 1967. — 480 с.
99. Ковтунова И.И. Поэтический синтаксис / Отв. ред. Н.Ю.Шведова; АН СССР, Ин-т русс. Яз. — М.: Наука, 1986. — 205с.
100. Ковтунова И.И. Современный русский язык: Порядок слов и актуальное членение предложения. — М.: Просвещение, 1976. — 239 с.

101. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. — М., 1990. — 162 с.
102. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. — М.: Наука, 1975.- 212 с.
103. Кондаков Н.И. Логический словарь. — М., 1971.
104. Кононенко В.И. Системно-семантические связи в синтаксисе русского и украинского языков. — К.: Вища шк., 1976. — 209 с.
105. Кочкина А.Н. Способы выражения оценки в противительных высказываниях // Организация речевого произведения и его составляющих. — Челябинск, 1988. — С.51—58.
106. Кошель Г.Г. Критерии разграничения типов оценки: Сб. научн. тр. МГПИИЯ им.М.Тореза. — М., 1980. — Вып. 160. — С.6-17.
107. Кривонос С.М. Словообразовательные средства субъективно-оценочной грамматики высказывания и текста // Русский язык. Языковые значения в функциональном и эстетическом аспектах. — М., 1987. — С.143—161.
108. Крупа М. Образ автора як забезпечення комплексного дослідження мови художнього твору // Теорія і практика лінгвістичного аналізу тексту. — Тернопіль: ЛІЛЕЯ, 1997. — С.60—70.
109. Крупа М. Словесно-мовленнева структура образу автора в повісті О.Кобилянської «Царівна» // Мовознавство. — 1988. — №6.
110. Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. — Т.ІІ: Синтаксис. — К.: Рад. школа, 1965. — 287 с.
111. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі грамматики. — К., 1959. — 196 с.
112. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. — М., 1976.- 148 с.
113. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / За ред. Л.А.Булаховського. — К.: Рад. шк., 1951. — Т.2. — 408 с.

114. Лазаренко С.И. Синтаксические способы выражения речевой оценки // Русская филология. — 1994. — №4. — С.6—9.
115. Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. — М.: Прогресс, 1978. — 543 с.
116. Лаптева О.А. Способы выражения авторского «я» в русской научной речи // Язык и стиль научной литературы. — М., 1977. — С.3-7.
117. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке. . М.: Высш. шк., 1974. — 393 с.
118. Лингвистика и поэтика. — М., 1979. — 312 с.
119. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек — текст — семиосфера — история. — М., 1996.
120. Лукьянова М.А. О соотношении понятий «экспрессивность», «эмоциональность», «оценочность» // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. — Новосибирск, 1976. — Вып 5.
121. Лурия Р.А. Язык и познание. — М., 1979. — С.17-28.
122. Мартине А. Основы общей лингвистики // Новое в лингвистике. — 1963. — Вып. 3. — С. 366-566.
123. Мартине А. Основы общей лингвистики // Новое в лингвистике. — 1963. — Вып.3. — С.366-566.
124. Мельчук И.А. Русский язык в модели “Смысл — Текст”.— Москва-Вена: Языки русской культуры, Венский словестический альманах, 1999. — 682с.
125. Мойсієнко А.К. Текст як аперцепційна система // Мовознавство. — 1996. — №1. — С.12-20.
126. Москальская О.И. Грамматика текста. — М. Высшая шк., 1982. — 216 с.
127. Найдов В.П. Односоставные имплицитно-оценочные конструкции в немецком языке. Автореф. дис. ... к.ф.н. — К., 1977. — 24 с.

128. Немец Г.П. Семантико-синтаксические средства выражения модальности в русском языке. — Ростов н/Д.: Изд-во Рост. ун-та, 1983. — 142 с.
129. Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании. — М., 1985. — 148 с.
130. Новиков Л.А. Семантика русского языка. — М., 1982. — 212 с.
131. Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. — М., 1985. — Вып. 16. — 196 с.
132. Общее языкознание. Внутренняя структура языка. — М., 1972. — 318 с.
133. Олійник О.О. Абстрактно-авторські речення в художньому мовленні. Автореф. дис. ... к.ф.н. — Одеса, 1999. — 18 с.
134. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. — М.: Наука, 1985. — 271 с.
135. Падучева Е.В. Говорящий как наблюдатель: об одной возможности применения лингвистики в поэтике // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. — 1993. — Т.52. — №3. — С. 33-34.
136. Падучева Е.В. О семантике синтаксиса. — М.:Наука, 1974. — 291с.
137. Падучева Е.В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива). — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. — 464 с.
138. Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения // Вопросы языкознания. — 1977. — №4. — С.8-16.
139. Пархоменко О.М. Українська мова.— Ч.П.— К.:Вища шк., 1957.— 281 с.
140. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении.— М.: Учпедгиз, 1956. — 511 с.
141. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке. — Минск, 1989. — 212 с.
142. Плющ М.Я. Категорії об'єкта і суб'єкта у структурі простого речення. — К.: Вища шк., 1986. — 175 с.

143. Плющ М.Я. Орудний порівняння в українській мові // Українська мова і література в школі. — 1977. — №4. — С.12-27.
144. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. — М.: Учпедгиз, 1958. — 535 с.
145. Потебня А.А. Мысль и язык // Потебня А.А. Эстетика и поэтика. — М.: Искусство, 1976. — С. 35-220.
146. Прагматика и семантика синтаксических единиц. — Калинин, 1984. — 260с.
147. Принципы и методы семантических исследований. — М.: Наука, 1976. — 379 с.
148. Прияткина А.Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения. — М.: Высш. шк., 1990. — 176 с.
149. Проблеми аналізу тексту в сучасній науці. — Ів.-Фр., 1996.
150. Проблемы структурной лингвистики. 1972. — М., 1973.
151. Психолінгвістическа і лінгвістическа природа тексту і особенности его восприятия. — К., 1979.
152. Психолінгвістические аспекты семантики. — М., 1983.
153. Распопов И.П. Несколько замечаний о так называемой семантической структуре предложения // Вопросы языкознания.— 1981. — №4. — С.24—34.
154. Распопов И.П. Строение простого предложения в современном русском языке. — М.: Просвещение, 1970. — 192с.
155. Ревзин И.И. О роли коммуникативного аспекта языка в современной лингвистике // Вопросы языкознания. — 1972. — №11. — С.92—107.
156. Реднев О.Г. Сравнительные обороты в современном русском языке // Ученые записки Ленинградского пединститута им. Горького. — Т.59, 1984. — С.8-13.

157. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Серебренников Б.А., Кудрякова Е.С., Постовалова В.И. и др. — М., 1988. — 218 с.
158. Руднев А.Г. Синтаксис современного русского языка. — М.: Высшая шк., 1963. — 312 с.
159. Рудякова Н.А. Основы анализа художественного текста. — К., 1989. — 198с.
160. Русская грамматика: В 2-х т. — М.: Наука, 1980. — Т.2: Синтаксис.— 709с.
161. Русская грамматика: В 2-х т. — Praha: Academia, 1979. — Т.2. — 1093 с.
162. Рыбкина Н.А. Синтаксические формы с субъективно-оценочным значением во французском языке (на материале квалифицированного сказуемого) // Романское и германское языкознание: Респ. межвед. Сб. — Минск, 1982. — Вып. 12. — С.12-32.
163. Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования. — М., 1971. — 162 с.
164. Семантические классы русских глаголов. — Свердловск, 1982— 236 с.
165. Семантические типы предикатов / Под ред. О.Н.Селивестровой. — М.: Наука, 1982. — 362 с.
166. Сепир Э. Язык // Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М.: Прогресс, 1934. — С. 31-273.
167. Сиротинина О.Б. Лекции по синтаксису русского языка. — М.: Высш. шк., 1980. — 45 с.
168. Скиба Н.Г. Семантика и функции частицы как служебного слова // Русский язык и литература в школах УССР. — 1987. — №5. — С.32—34.
169. Сковородников А.П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка: Опыт систем. исслед. — Томск: Изд-во Том. Ун-та, 1981. — 255 с.

170. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. — К.: Вища шк., 1994. — 672 с.
171. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. — Львов, 1990. — 218 с.
172. Соколов А.Н. Внутренняя речь и мышление. — М., 1968. — 236с.
173. Соколова Т.М. О типах и средствах проявления в речи отношения к сообщаемому и к собеседнику // Лингвистические исследования. 1986. Социальное и системное на разных уровнях языка. — М., 1986. — С.205—210.
174. Сологуб Н. Мовний світ Олесья Гончара. — К.: Наукова думка, 1991. — 149 с.
175. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. — М.: Прогресс, 1977. — С. 31-273.
176. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні: Навчально-методичний посібник (Укл. Н.В.Гуйванюк, В.А.Чолкан). — Чернівці: Рута, 1997. — 63 с.
177. Способы выражения субъективных смыслов и синтаксические связи в сложном предложении. — Душанбе, 1984. — 214 с.
178. Сравнительная оценка ситуаций // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1983. — №4. — Т.42. — С.13-27.
179. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: Семантические проблемы лингвистики, философии, искусства.— М.: Наука, 1985. — 335с.
180. Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. Семиологическая грамматика. — М.: Наука, 1981. — 360 с.
181. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І.К.Білодіда. - К.: Наук. думка, 1972. - 515 с.

182. Тезисы Пражского лингвистического кружка // Пражский лингвистический кружок / Под ред. Н.А.Кондракова. — М.: Прогресс, 1967. — 312 с.
183. Телия В.Н. Семантика связанных слов и их сочетаемости // Аспекты семантических исследований. - М., 1980. — 308 с.
184. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке. - М., 1981. — 308 с.
185. Томусяк Л.М. Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивом в українській мові. Автореф. ... к.ф.н. — Івано-Франківськ, 1999. — 18с.
186. Українська мова. - Ч.ІІ: Підручник для педучилищ. - К.: Вища шк., 1977. - 150 с.
187. Уфимцева А.А. Семантический аспект языковых знаков // Принципы и методы семантических исследований. - М., 1976. — С.26-43.
188. Финкель А.М., Баженов Н.М. Курс современного русского литературного языка. - К.: Рад. шк., 1965. - 656 с.
189. Франко І.Я. Из секретів поетичної творчості // Твори в 50-ти томах. Т. XVI. — К.:Наук. думка, 1981. — Т.31. — С.45-119.
190. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. - Воронеж, 1983. — С.11-16.
191. Хинтиikka Я. Виды модальности / Семантика модальных и интенциональных логик. - М., 1981. — С. 41-59.
192. Хричиков Б.В. Категорія модальності, її обсяг і засоби вираження в сучасній російській мові. Автореф. дис. ... д.ф.н. — К., 1994. — 34 с.
193. Чейф Л. Уоллес. Значение и структура языка. - М.: Прогресс, 1975. — 482с.
194. Человеческий фактор в языке. - М.: Наука, 1991. — 324 с.

195. Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис. - М., 1992. - 262 с.
196. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. - Л.: Учпедгиз, 1941. — 620 с.
197. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи. - М.: Изд-во АН СССР, Наука, 1960. — 377 с.
198. Шведова Н.Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры // Славянское языкознание. УП Международный съезд славистов. - М., 1973. - С.458-483.
199. Шемякин Ф.Н. Язык и чувственное познание // Язык и мышление. - М., 1967. - С. 27-39.
200. Шингаров Г.Х. Значения и чувства как формы отражения действительности. - М., 1971. - С.18 - 27.
201. Широкова Н.А. Синтаксические функции сравнительных оборотов в современном русском языке // Ученые записки Казанского университета. - Т.115. - Вып.10, 1955.
202. Шмелев Д.Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. - М.: Наука, 1976. - 152 с.
203. Шмелев Д.Н. Экспрессивно-ироническое выражение отрицания и отрицательной оценки в современном русском языке // Вопросы языкознания. - 1958. - №6. - С.63-75.
204. Шмелева Т.В. Смысловая организация предложения и проблема модальности // Актуальные проблемы русского синтаксиса. - М.: МГУ, 1984. - С.78-100.
205. Шпет Г. Внутренняя форма слова. - М., 1927.
206. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. - М.-Л., 1974. — 428 с.

207. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол // Принципы типологического анализа языков различного строя. - М., 1972. — С. 95-113.
208. Яковлева Е.С. Значение и употребление модальных слов, относимых к разряду показателей достоверности/недостоверности: Автореф. дис. ... к.ф.н. - М., 1983. — 18 с.
209. Яковлева Е.С. Согласование модусных характеристик высказывания // Прагматика и проблемы интенциональности. - М., 1988. — С. 278-302.
210. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktionen der Sprache. — Jena: Fischer, 1934. — 434 S.
211. Poldauf I. // Philologia Pragensia. — 1963. — N 2. — S 7-232.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович В. Повісті, новели, оповідання. – К.: Рад. письменник, 1989. – 559 с.
2. Багрянний І. Тигролови. – Л.: Прометей, 1955. – 277 с.
3. Бажан М. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав України, 1954. – Т.1. – 248 с.; Т.2. – 235 с.
4. Баш Я. Професор Буйко: Повість. – К.: Держлітвидав України, 1962. – 118с.
5. Бичко В. Простота: Поезії. – К.: Держлітвидав України, 1963. – 163 с.
6. Бурлака Ф. Напередодні. Роман. – К.: Дніпро, 1964. – 511 с.
7. Васильченко С. Оповідання. Повісті. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1988. – 600 с.
8. Винниченко В. Краса і сила. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
9. Вишня Остап. Усмішки. Кн.1-2. – К.: Дніпро, 1969. – Кн.2. – 477с.
10. Вільде Ірина. Сестри Річинські (Твори в 5-ти томах). – К.: Дніпро, 1967. – Т.1. – 695 с.; Т.2. – 440 с.
11. Вовчок Марко. Оповідання та повісті. – К.: Держвидав худ. Літ., 1963. – 287 с.
12. Воробкевич С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1987. – 358 с.
13. Воронько П. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав України, 1963. – Т.1. – 554 с.; Т.2. – 415 с.
14. Гончар О. Твори: У 7 т. – К.: Дніпро, 1987. – Т.1. – 550 с.; Т.2. – 715 с.; Т.3. – 557 с.; Т.4. – 589 с.; Т.5. – 487 с.; Т.6. – 703 с.; Т.7. – 656 с.
15. Гончаренко І. Вибране. – К.: Держлітвидав України, 1959. – 501с.
16. Грабовський П. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1962. – 638 с.
17. Гребінка Є. Поетичні твори. – К.: Рад. письменник, 1959. – 296 с.

18. Грінченко Б. Твори: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1991. – Т.1. – 640 с.; Т.2. – 608 с.
19. Довженко О. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1971. – 239 с.
20. Драч І. Вибрані твори. В 2-х томах. – К.: Дніпро, 1986. – Т.1. – 351 с.; Т.2. – 326 с.
21. Загребельний П. Роксолана. – К.: Дніпро, 1988. – 601 с.
22. Збанацький Ю. Малиновий дзвін. Роман. – К.: Держлітвидав УРСР, 1962. – 359 с.
23. Іваненко О. Тарасові шляхи: Роман. – К.: Дитвидав України, 1963. – 797с.
24. Іваничук Р. Сьоме небо: Повісті. – Львів: Каменяр, 1985. – 144 с.
25. Івасюк М. Лицарі великої любові. – Ужгород: Карпати, 1987. – 242 с.
26. Ільченко О. Петербурзька осінь. Повісті. – К.: Дніпро, 1975. – 518с.
27. Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1982. – 542 с.
28. Кобилянська О.Ю. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади. – К.: Дніпро, 1982. – 359 с.
29. Кобилянська О. Твори : В 2-х томах. – К.: Дніпро, 1983. – Т.1. – 495 с.; Т.2.– 571 с.
30. Ковінька О. І не кажіть, і не говоріть: Гуморески. – К.: Держлітвидав України, 1962. – 96с.
31. Колесник П. Терен на шляху: роман. – Львів: Каменяр, 1980. – 470с.
32. Корнійчук О. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1990. – 608с.
33. Костенко Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 558 с.
34. Коцюбинський М. Твори: В 2-х томах. – К.: Наук. думка, 1997. – Т.1. – 577с.; Т.2. – 291 с.
35. Кропивницький М. Драматичні твори. – К.: Наукова думка, 1990. – 608с.
36. Куліш П. Твори: У 2 т. – К.: Наукова думка, 1994. – Т.1. – 752с.; Т.2. – 768с.

37. Маковей О. Твори: У 2 т. - К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 719с.; Т.2. – 537с.
38. Малицька К. Гарфа Леїлі: легенди про Христа. – Торонто: Євшан-зілля, 1953. – 34с.
39. Микитенко І. Брати. Вуркагани. Ранок: Повісті й роман. – К.: Держлітвидав України, 1963. – 425с.
40. Минко І. Моя Минківка: Автобіограф. повість. – К.: Рад. письменник, 1962. – 151с.
41. Мирний Панас. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1974. – 560 с.
42. Мушкетик Ю. Біла тінь. Роман. – К.: Рад. Письменник, 1976. – 246 с.
43. Нечуй-Левицький І. Повісті та оповідання. Твори в 2-х томах. – К.: Наук. Думка, 1986. – Т.2. – 638 с.
44. Олесь О. Твори: У 2-х томах. – К.: Дніпро, 1999. – Т.1. – 958 с.; Т.2. – 682 с.
45. Олійник М. Одержима: Повість. – К.: Молодь, 1963. – 185с.
46. Панч П. Повісті. Оповідання. Гуморески. Казки. – К.: Наукова думка, 1985. – 574с.
47. Первомайський Л. Твори: У 3 т. – К.: Держлітвидав України, 1958-1959. – Т.1. – 583с.; Т.2. – 543 с.; Т.3. – 503с.
48. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. – К.: наук. Думка, 1991. – 800 с.
49. Плужник Є. Поезії. – К.: Рад. Письменник, 1988. – 415 с.
50. Полторацький О. По різних світах: оповідання й нариси. – К.: Рад. письменник, 1963. – 181с.
51. Пчілка Олена. Твори. – К.: Дніпро, 1988. – 583с.
52. Рильський М. Твори: У 20 т. – К.: Наукова думка, 1983-1984. – Т.1. – 535с.; Т.2. – 431с.; Т.3. – 439с.; Т.4. – 423с.
53. Розсипані перли: Поети “Молодої Музи” // Упоряд., автор передмови та приміток М.М.Ільницький. – К.: Дніпро, 1991. – 412 с.

54. Самійленко В. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади. – К.: Наукова думка, 1990. – 608с.
55. Симоненко В. Лебеді материнства: Поезія, проза. – К.: Молодь, 1981. – 342с.
56. Скляренко С. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 408с.; Т.2. – 381с.; Т.3. – 616с.; Т.4. – 508с.
57. Сосюра В. Твори: У 4 т. – К.: Дніпро, 1986-1987. – Т.1. – 355с.; Т.2. – 373с.; Т.3. – 397с.; Т.4. – 414с.
58. Стельмах М. Правда і кривда (Марко Безсмертний): Роман. – К.: Рад. письменник, 1961. – 470с.
59. Стефанік В. Вибране. – Ужгород: Карпати, 1979. – 392с.
60. Тесленко А. Прозові твори. Драматичні твори. Вірші. Листи. – К.: Наукова думка, 1988. – 480с.
61. Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 1983-1984. – Т.1. – 735с.; Т.2. – 663с.; Т.3. – 511с.
62. Ткач Д. Плем'я дужих: Роман. – К.: Держлітвидав України, 1961. – 371с.
63. Тулуб З. Твори: У 3 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1. – 553с.
64. Тютюнник Григор. Твори. Кн.1. – К.: Молодь, 1984. – 327 с.
65. Українка Леся. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1974. – 630 с.
66. Українка Леся. Бояриня. – К.: Молодь, 1991. – 94 с.
67. Україно, нене моя! Сповідь: поезії, писанки (упор. О.Шевченко, передмова Я.Гояна). – К., 1993. – 327 с.
68. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. У 3-х томах. – К.: Рось, 1994. – Т.1. – 702 с.; Т.2. – 418 с.; Т.3. – 686 с.
69. Федькович Ю. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи. – К.: Наукова думка, 1985. – 574с.

70. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976-1986. – Т.26. – 462с.; Т.27. – 463с.; Т.28. – 439с.; Т.29. – 661с.; Т.30. – 719с.
71. Хвильовий М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т.1. – 650с.; Т.2. – 925с.
72. Хоменко Н. Ходить щастя недалечко: Повість. – К.: Молодь, 1960. – 285с.
73. Хоткевич Г. Камінна душа: Повість. – К.: Держлітвидав України, 1958. – 363с.
74. Черногуз О. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1986. – Т.1. – 535с.; Т.2. – 786с.
75. Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Варта, 1993. – 633 с.
76. Шиян А. Гроза: Роман. – К.: Держлітвидав України, 1962. – 415с.
77. Щоголів Я. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1958. – 510с.
78. Яновський Ю. Твори: У 2 т. – К.: Держлітвидав України, 1954. – Т.1. – 328с.; Т.2. – 291с.